

EESTI KINO TULEVIK - LINNA(KINO)RUUM

KOOSTAJA: KEVIN VÄLJAS
JUHENDAJAD: IOANNIS LYKOURAS & EPI TOHVRI

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOO
INSENERITEADUSKOND
Ehituse ja arhitektuuri instituut

EESTI KINO TULEVIK– LINNA(KINO)RUUM

The Future of Cinema in Estonia - City(cinema)scape

MAGISTRITÖÖ

Üliõpilane: Kevin Väljas

Üliõpilaskood: 182369EAUI

Juhendaja: Ioannis Lykouras

Kaasjuhendaja: Epi Tohvri

Tallinn 2024

AUTORIDEKLARATSIOON

Olen koostanud lõputöö iseseisvalt.

Lõputöö alusel ei ole varem kutse- või teaduskraadi või inseneridiplomit taotletud.

Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, olulised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

“.....” 2024

Autor: Kevin Väljas
/ allkiri /

Töö vastab magistritööle esitatud nõuetele

“.....” 2024

Juhendaja: Ioannis Lykouras
/ allkiri /

Kaitsmisele lubatud

“.....” 2024

Kaitsmiskomisjoni esimees
/ nimi ja allkiri /

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

_____ (kuupäev)

Mina Kevin Väljas (26.06.1998)

1. Annan Tallinna Tehnikaülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose:

Magistritöö "Eesti kino tulevik – Linna(kino)ruum", mille juhendajateks on Ioannis Lykouras ja Epi Tohvri

1.1 reprodutseerimiseks lõputöö säilitamise ja elektroonse avaldamise eesmärgil, sh Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu digikogusse lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2 üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tallinna Tehnikaülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu digikogu kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. Olen teadlik, et käesoleva lihtlitsentsi punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest ning muudest õigusaktidest tulenevaid õigusi.

¹Lihtlitsents ei kehti juurdepääsupiirangu kehtivuse ajal, välja arvatud ülikooli õigus lõputöödreprodutseerida üksnes säilitamise eesmärgil.

_____ (allkiri)

ANNOTATSIOON

Ajal kui filmikunst on kättesaadav nii kodus leiduvas arvutis, televiisoris ning nutitefonis, kogub aktuaalsust kinoarhitektuuri lahtimõtestamine. Kas kino on mõeldud vaid spetsiaalselt nn suurele ekraanile loodud filmidele või on ta eesmärk laiem.

Enim levinud *black box* tüüpi kinode eesmärk on pakkuda parima helitehnika ja mugava istumisega kinokogemus. Antud magistritöö eesmärgiks on arutada, kas Eesti kinokultuuri arenguks on ka alternatiivseid arhitektuurseid lahendusi, mis soodustaksid kino arengut ning muutust kino rollis teenusepakkujast kultuurilevitajaks.

Selle diskursuse edendamiseks on töös analüüsitud Eesti kinolugu, võttes uurimisaluseks kinoarhitektuuri ja kinos näidatud filmide kultuurilugu filmi sünnist kuni tänapäevani. Töö uurimuslik osa on jaotatud kolmeks: Eesti Esimese Vabariigi kino, Nõukogude Liidu okupatsiooni-aegne kino ja taasiseseisvumisele järgnev kino. Ajalooanalüüsile järgnevalt on koostatud lühikese loomuga retrospektiiv ja tehtud järeldused. Töö raames on analüüsi tulemustele vastavalt koostatud ka arhitektuurne projekt.

Analüüsi tulemuseks on arusaam, et Eestile on omane vaoshoitum kinoarhitektuur. Eestis on edu leidnud kinohooned, mis on kõigile ligipääsetavad ja mis on välisilme poolest liigset dekoratsiooni ja toretsevust vältivad. Oluline on multifunktsionaalsus, väiksem maht ning kättesaadavus. Tänapäevane kontekst eeldab, et lisaks näidatava filmi tõmbevõimele on inimeste kinno meelitamiseks tarvis ka midagi enam, nagu näiteks kinoskäimise kui eristuva ruumikogemuse taotlemine.

Lahenduseks on läbi lahendatud *black box* tüüpi kinodele alternatiivse kino-elamuse pakkumine, mis aitaks siduda kinos käimise tihedamalt inimeste elulaadiga. Täiendavalt oleks välja pakutava kinolahenduse eesmärgiks anda ka platvorm väiksema haarde ja kinoajaga filmidele nagu dokumentaalid, lühifilmid ning tudengifilmid.

Võtmesõnad: Kinohoone, kino, film, alternatiivkino, magistritöö

ABSTARCT

At a time, when cinema is accesible through home computers, television and the smartphone, the form and purpose of cinema architecture gains relevance. Is cinema intended to distribute film specifically created for the big screen or has cinema potential to serve a greater purpose?

Currently, the most common type of cinema is the *black box* type cinema, in which the primary focus is to provide the best sound and comfortable seating. The purpose of this thesis is to discuss alternative architectural solutions of cinemas that would promote the development of cinema and help change the role of cinemas from a service provider to a cultural distributor.

To advance this discourse an analysis of Estonian cinema has been conducted, focusing on cinema architecture and the cultural narrative of films shown in cinemas, starting from the birth of cinema to the modern age. The research part of the thesis has been divided into three sections: Cinema of the first independent Estonia, cinema of the Soviet occupation and cinema following the reindpendence. In addition to a historical analysis, a brief retrospective and conclusion have been formed. An architectural project, based on the analysis, has also been developed.

The results indicate that Estonian cinema tends to a exhibit a more restrained architecural identity. The better examples of Estonian cinemas have been accessible and display a lack of excess grandiose. Key factors are multifunctionality, smaller scale and accesibility. Modern times also dictate that making going to the cinema more relevant requires more than just the appeal of the film shown but also an enchantment of the overall cinema experience.

As a solution, an alternative interprentantion of cinema has been developed in addition to *black box* cinemas, promoting cinema attendance as a more frequent occasion in people's lives. Furthermore, the solution should provide a platform for motion pictures with otherwise limited reach and release windows in cinemas, such as documentaries, short films and student films.

Keywords: Cinema building, cinema, film, alternative cinema, master's thesis

SISUKORD

ANNOTATSIOON	6
---------------------	---

ABSTARCT	7
-----------------	---

SISSEJUHATUS	9
---------------------	---

1. UURIMUSLIK OSA	11
--------------------------	----

1.1 20. SAJANDI ALGUSE JA EESTI ESIMISE VABARIIGI AEGNE KINO	12
--	----

1.1.1 Kinoloo algus Eestis	12
----------------------------	----

1.1.2 Esimesed paigkinod: KINO ILLUSIOON Tartus ja KINO METROPOL Tallinnas	14
--	----

1.1.3 Paigkinode levik: KINO KASINO	15
-------------------------------------	----

1.1.4 Esimese Vabariigi väikesed esinduskinod: GLORIA PALACE Tallinnas	18
--	----

1.1.5 Esimese Vabariigi rahvakinod: KINO BI-BA-BO ümberehitus Tallinnas	21
---	----

1.2 NÕUKOGUDE AJA KINO. Kino kui riigi tööriist	23
---	----

1.2.1 ENSV esinduskinod: KINO SÕPRUS	23
--------------------------------------	----

1.2.1 Esimesed väiksemad ENSV kinohooned: KINO POBEDA Kohtla-Järvel	24
---	----

1.2.3 Liialduste likvideerimine ja tüüpprojektid: KINO KOSMOS ja Raul-Levroit Kivi TÜÜPKINOD	29
--	----

1.2.4. Mõõdukas avangardism: KOHVIK-KINO PIRITA rekonstrueerimine ja KINO EDU	34
---	----

1.2.5. Viimane Nõukogude kinohoone: KINO LINDAKIVI	38
--	----

1.3 21. SAJANDI KINO. Kino kui rakurss suuremas pildis	39
--	----

1.3.1 Millenniumi algus ja kobarkino COCA-COLA PLAZA	39
--	----

1.3.2. Tänapäeva RÄNDKINO	42
---------------------------	----

1.3.3. Paigata paigkinod: APOLLO KINO	42
---------------------------------------	----

2. EESTI KINOLOO RETROSPEKTIIV	45
---------------------------------------	----

2.1. Kino kui aken maailma	46
----------------------------	----

2.2. Kino kui tööriist	47
------------------------	----

2.3. Kino kui vabaduse peegel	48
-------------------------------	----

KOKKUVÕTE	49
------------------	----

3. PROJEKT - LINNA(KINO)RUUM	51
-------------------------------------	----

3.1 PROJEKTI ASUKOHT	56
----------------------	----

3.1.1 Tartu	56
-------------	----

3.1.2 Holmi park	56
------------------	----

3.2 PROJEKTI KONTSEPTSIOON	59
----------------------------	----

3.2.1 Idee	59
------------	----

3.2.2 JÕEKINO	59
---------------	----

3.2.3 VÄLIKINO	59
----------------	----

3.2.4 BLACK BOX KINO	60
----------------------	----

3.2.5 Täiendav hoonestus	60
--------------------------	----

3.3 ASENIDPLAANI LAHENDUS	67
---------------------------	----

3.3.1 Linnaehituslik ülesanne	67
-------------------------------	----

3.3.2 Sisepääsud	67
------------------	----

3.3.3 Ruumilahendus	67
---------------------	----

3.4 PLAANILAHENDUSED	70
----------------------	----

3.4.1 Jõekino	70
---------------	----

3.4.2 Välikino	71
----------------	----

3.4.3 Black box kino	72
----------------------	----

3.4.4 Korruse plaanid	74
-----------------------	----

3.5 E HITUSTEHNILISED ASPEKTID	81
--------------------------------	----

3.5.1 Kandvad konstruktsioonid	81
--------------------------------	----

3.5.2 Akustika	81
----------------	----

3.5.3 Viimistlusmaterjalid	82
----------------------------	----

3.5.4 Jätkusuutlikkus	82
-----------------------	----

3.6 TÄIENDAV GRAAFILINE MATERJAL JA VISUALISEERING	83
--	----

3.7 PLAKATID	90
--------------	----

BIBLIOGRAAFIA	91
----------------------	----

GRAAFILISE MATERJALI ALLIKAD	95
-------------------------------------	----

SISSEJUHATUS

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on anda ülevaade Eesti kinohoonete arengust ning olulisusest ühiskonnas ja kultuuriloos. Lisaks kinohoonete arhitektuurile on lahti mõtestatud ka kinodes linastunud filmide olemus.

Eestis on filme näidanud erinevates näituse- ja kohvikusaalides, lihtsa välisilmega puidust paikkinodes, toretsevates esinduskinodes, modernsetes kobarkinodes kuni igapäevaselt inimeste elus eksisteeriva kodukinoni. Kultuuriuuringu heterogeense ning ulatusliku mahu tõttu on töös keskendutud vaid spetsiifiliselt Eesti kinohoonetele ning nendes näidatud filmidele. Välismaa kinokultuuri ning -arhitektuuri mõjutusi on kajastatud vaid Eesti kontekstiga seostuvas mahus.

Magistritöö uurimusliku osa struktuur põhineb kinohoonete kronoloogiliselt järjestatud analüüsil, jaotades kirjutise kolmeks osaks. Alustatud on kino sünniaastatega ning 20. sajandi algul tegutsenud kino ning kinohoonetega. Teise peatüki raames on analüüsitud Nõukogude Liidu aegset kinoarhitektuuri ja üldist kino- ning arhitektuuriskeenet. Kolmandaks teemaks on Eesti kino temaatika alates Eesti taasiseseisvumisest 1990. aastate algusest kuni tänapäevani.

Töö uurimuslikus osas on välja toodud kinohooned, mis peegeldavad käsitletava ajaperioodi väärtusi ning suundi kultuuri- ja ühiskondlikel teemadel. Lisaks kino arhitektuurisele iseloomule on kirjeldatud ka olud, mis mõjutasid selle hoone peamisi disainiprintsiipe ja tulemust. Välja on toodud ajastule vastavalt levinuimad filmid, kinode seotus Eesti kohaliku filmitööstusega, kino populaarsus ning kinokunstile omistatud eesmärk. Täiendavalt on välja toodud ka alternatiivsed kinovormid nagu rändkino, rahva- kultuurimajades tegutsevad kinosaalid ning väljaspool kinosali levinud viisid filmide vaatamiseks nagu voogedastusplatvormid ning kodukino.

Lisaks uurimusele on töö raames koostatud ka arhitektuurne projekt, mis on oma olemuselt kino kui kultuurinähtuse arhitektuurne ümbermõtestamine alternatiivse kinovormi näol linnaruumis. Koostatud arhitektuurse projekti eesmärk on pakkuda välja visioon, kuidas võiks modernses maailmas ümber mõtestatud kinokogemuse lahendus siiani levinud *black box* tüüpi kinode kõrvalt arendada kino- ning kinos käimise kultuuri ning soodustada kinokogemuse kättesaadavust ja levikut. Laiemas pildis on projekti eesmärk teha kinoskäigu fenomen aktuaalsemaks ning paralleelselt anda platvorm filmidele, mis muidu nn suurele ekraanile tavaliselt ei jõua.

Film ja kinoskäik on olnud oma sünnist saadik Eesti kultuuri vaikne alustala, mille olulisus Eesti inimese igapäevaelus on tihti alahinnatud. Eesti oli enne taasiseseisvumist oma väikese pindala poolest ebaproportsionaalselt tihedalt rikastatud kinohoonetega. Kui võrdluseks arvestada ka Eesti väikest populatsiooni, ei oleks väärt nimetada eestlasi kinorahvaks. Muu maailmaga võrreldes on Eesti kinode arhitektuurne taotlus olnud alati tagasihoidlikum. Toretsevate ja glamuursete kaunistustega, pigem teatrihoonetele sarnane kinoarhitektuur, mis oli 20. sajandi keskel läbivalt levinud mujal maailmas, oli Eestis enamasti kontrastselt vaoshoitum ja mitmekülgsem. Tänapäevaks on aga Eesti aina kandvaimaid jalgu alla saav, filmikunst justkui vastandpildiks Eesti kinohoonete arhitektuurialasele arengule.

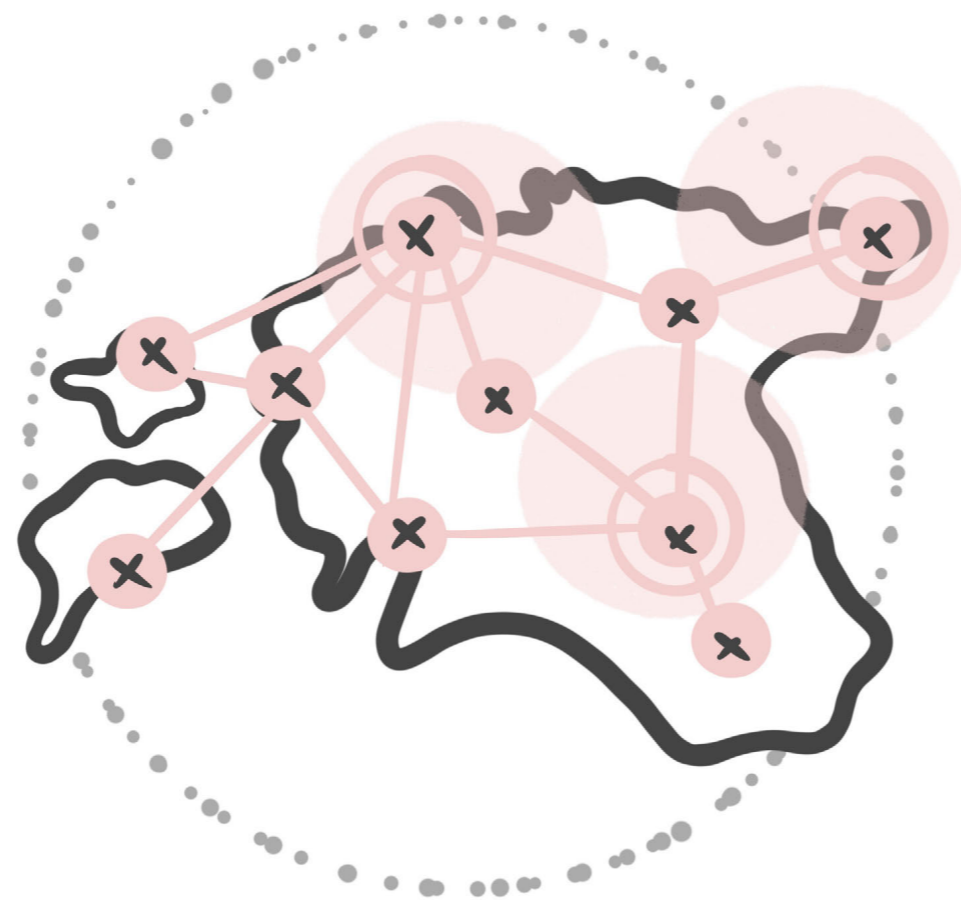
Eesti filmikunst on jõudmas oma küpsemasse ajajärku, suurenenud kvaliteediga nii väärt-, tudengi-, suur- kui ka lihtsama sisutaotlustega filmide osas. Eestis kunagi valitsenud mitme erineva omaniku ning näoga kinohoonete asemele on suuremas pildis jäänud üks kinomonopol ning selle kõrval aina harvemate seanssidega iseseisvaid kinosid ning peamiselt rändkinode poolt läbi viidud kinokogemused rahva- ja kultuurimajades. Olukord ei soodusta Eesti kinokultuuri, kus peamine filmide levitaja kinos on eestkätt kallutatud sama kinoketi haldava ettevõtte poolt toodetud

filmide levitamisele. Nii jääb kino roll ja ülesanne kultuuri mitmekesistaja ning edendajana unarusse. Kuigi kino hääbumise teema on siiani saanud vähe meediakajastust on see siiski vaikselt kogumas aktuaalsust ja tähelepanu. Näiteks võib tuua 2024. aasta kevadel publitseeritud Eesti Filmiajakirjanike Ühingu juhatuses esimehe Andrei Liimetsa artikli "Eesti kinode väike välimäär" (Liimets, 2024).

Kino kahaneva funktsiooni kooslus inimeste kestva tähelepanu märkimisväärse hajumise, tehnoloogia kiire arenguga lihtsamini kättesaadava kinokogemusega kodukeskkonnas ja üldiselt kiireneva elutempoga tekitab küsimuse:

"Kas kino ainuüksi oma traditsioonilises vormis on jätkusuutlik ajastul kui kodukeskkonnas on filmikogemus niivõrd kättesaadav?"

Selle mõttekäigu ühe lahendusena ongi käesoleva magistritöö projektiosa heitnud pilgu minevikku, et tulevikku kulgedes hoida siht ees ja jalad maas. Kuna vähesed oma aega väärt ettevõtmised maise maailmas pretendeerivad absoluutsele "tõele või väärale", siis ei ole ka siitkohalt eesmärgiks pakkuda Eesti kinohoonetele kindlat ja ainuõiget tulevikku, vaid arutleda, millised alternatiivsed viisid aitaksid kaasa hoida Eesti inimeste seas kinoskäimine jätkuvalt aktuaalsena.

1. UURIMUSLIK OSA

1.1 20. SAJANDI ALGUSE JA EESTI ESIMISE VABARIIGI AEGNE KINO

1.1.1 Kinoloo algus Eestis

Maailma kinolugu kui kommerts- ning kultuurinähtus sai alguse 28. detsembril 1895, kui Prantsusmaal toimus Pariisis Grand Café keldriruumis (Le Salon Indien), esimene tasuline kinoseanss. Seansi korraldamine toimus Auguste ja Louise Lumière (edaspidi vennad Lumière'd) poolt, kasutades nende patenteeritud kinematograafi. Seansi eesmärk oli demonstreerida uudset tehnoloogiat ja esitatud filmitüki sisust oli vaieldavalt olulisem esitust võimaldav tehnika. Saal, kus ajalooliselt oluline meelelahutuslik ning kommertslik nihe meedialoos aset võttis, mahutas alla 100 inimese (Davidjants, 2019: 9). Esitatud filmideks olid lühipalad, mis kujutasid tolaeagse töölis- ning keskklassi tegemisi lühidokumentaalidele sarnases vormis. Täiesti esimeseks linatoseks loetakse aga vendade Lumière "Rongi saabumine Ciotat' jaama" (1895), mis esilinastus samuti Prantsusmaal, Lyonis. Vennad Lumière'd näitasid oma filme erinevates kohvikutes ja saalides, eraldi kinohoonet selleks ei ehitatud (Dixon & Foster, 2018: 6-7).

Eestisse jõudis kinematograaf ning selle abil liikuvate piltide näitamise kunst üheksa kuud peale vendade Lumière'de esimest filmiseanssi. Esimene Eesti kinoseanss toimus Tallinna börsihoone (Pikk 17) väikeses saalis, 4. oktoobril 1896. Hoone oli ehitatud 1417. aastal, hilisemalt hilisgooti stiilis ümberehitatud ning on sellise välisilmega säilinud tänapäevani. Esimese kinoseanssi ajal toimus hoones koos Tallinna börsikomiteega ka veinikelder. Tänapäeval tegutseb hoones Eesti Ajaloomuuseum (Eesti Ajaloomuuseum, s.a.). Kuu aega hiljem jõudis kinokunst ka Tartusse, kui 12. novembril 1896. aastal näidati liikuvaid pilte ka Bürgermusse klubihooones. Tegemist oli Tartu esindushoonega, kus renditi vastavalt kino tarbeks saal. Hoones sooritati aja möödudes ka ümberehitusi

spetsiaalse kinosaaali jaoks ning hiljem alustas seal tegevust kino "Laine", mis jätkas filmide näitamist kuni 1940. aastani (Orvik, 1942: 4). Hoone hävis Teises Maailmasõjas ning tänapäeval asub samas kohas Tartu kaubamaja (Davidjants, 2019: 10).

Sarnaselt vendade Lumière'de kinooperatsioonile näidati ka Eestis filme algselt erinevates teatrisaalides ja klubihallides. Eraldi kinohoonet või selleks spetsialiseeritud püsivat ning vastava tehnikaga varustatud saali algselt polnud. Levinud filmi näitamiseks valitud kohad olid suveaiad ning näitusepaviljonid. Ajutiselt kinosaalidena kasutusel olevate ruumide, telkide ja hoovide operaatoriteks olid rändkinod (Jagodin; Naska, 2013: 15). Kuna filmikunst oli veel oma nooremas arengujärgus siis 20. sajandi alguses ei saanud rääkida ega eristada erinevaid filmiliike. Näidati tänapäeval dokumentaalfilmidele või kroonikapaladele sarnanevaid filmitükke, mis kujutasid endast lõikeid ja vaateid inimeste elust (Merisalu, 2021). Esimesteks filmideks, mida Eestis, Tallinna Börsihoones näidati, olid "Ameerika kiirrong", "Tütarlapsed võimlemistunnis" ning "Tantsijatar serpentiiniga" (Davidjants, 2019: 10). Filmide sisu tolaeagseid inimesi niivõrd ei tundunud kõnetavat, pigem oli vaatmänguks filmi kuvatav tehnoloogia. Vaadates aga kinoseansside arvukust ja erinevate rändkinode kiireloomulist teket või järeldada, et kinos käimine oli eestlastele meeldiv ning moekohane meelelahutusviis.

Peale Tallinna ja Tartu nägi teised paigad Eestis oma esimesi kinoetendusi esimesest Eesti kinoseansist järgneva 11 aasta jooksul. Pärnus toimus esimene filmilinastus 1898. aastal, Narvas 1901. aastal, Viljandis 1904. aastal, Rakveres 1903. aastal ning 1906. aastal Kuressaares. Väiksematest maa-kohtades näidati esimest korda filme Kunda mõisas Virumaal ning Kulbi Talus Viljandimaal 1908 aastal (Paas, 1976: 6).

Kinokunsti algusaastatel oli filmiseansi juures kõige olulisem filmi näitamine ise, keskkond, kus seda vaadati oli vaieldavalt teisejärguline. Uue meelelahutusvormina sarnanes

Foto 1. Suurgildi hoone Tallinnas, 1920-1940. aastatel
(Eesti Rahva Muuseum, s.a.)

filmivaatamine pigem rändnäitusega galeriis või eksponaadiga laadal. Kinokunsti algusaastatel, kui filmiprojektor ja filmirullil linateos ei olnud veel laialdaselt kättesaadav, ei olnud põhjust rajada kindlaid paikseid hooneid filmide näitamiseks ning levinud olid pigem rändkinod.

Rändkinode puhul tuli varasemalt selle välja kuulutanud ning vajadusel loa hankinud kinomees või -trupp oma filmirullide ning selle näitamiseks vastava aparatuuriga sündmuspaika ning korraldas ühisvaatamise. Rändkinode toimumispaikadeks olid Eestis peamiselt erinevad klubiruumid, rahvamajad, näitusepaviljonid, suveaiad ja teatrihooned (Jagodin; Naska, 2013: 15). Kino eelduseks oli vaid ekraanipinna olemasolu ning sise- või välisruum, kuhu mahuks piisavalt pealtvaatajaid. Inimesi meelitavaks teguriks tundus olevat uudse kunsti- ja meelelahutusviisi eksponeerimine ning tegemist oli pigem harvemini toimuva erisündmuse kui tavapärase ettevõtmisega.

Mida levinumaks muutus kinoskäik, seda olulisemaks sai kollektiivne kultuurikogemus, mida kinoskäik endast kujutas. See on tugevaks kontrastiks tänapäevasele kinoskäigu taotlusele, mis on üldiselt orienteerunud väiksema grupi või individuaalse filmikogemuse tagamisele. Lisaks oli kino algaastatel eraldi vaatamisväärsuseks ka tänapäeval vaataja eest ära peidetud kinotehnika ise, mida tollel ajal meedias reklaamiti võrdväärset esitatava filmiga. Tavalises ja tagasihoidlikes puithoonetes või -paviljonides mõjus uhke kinematograaf ka eriti muljetavaldavalt.

Algselt peamiselt vaid Tallinnas ja Tartus tegutsenud rändkinod laienesid ka mujale Eestisse, 1920-1930. aastatel oli suuremas osas Eesti linnades olemas kino või vastav ruum rändkinode majutamiseks (Lõhmus, 2020b). Tallinnas tegutsesid järjepidevalt rändkinod "Royal Vio" (hiljem nime "Grand Imperial Vio" all), "The English Biograph Co. London" "Original-Bioskope" (vahepeal "Royal Bioskop"), "Olympia", "Uus Teater", "Noris" ja "Star" (Jagodin; Naska, 2013: 20).

Arvestades rändkinode kiirelt kasvanud populaarsust ning aina suuremat filmikuulutuste arvu, võib väita, et Eestis oli rändkino poolt soodustatud kinokultuuri leviku mõjul kinokunst kiirelt saavutanud olulise koha Eesti kultuuriloos.

Esimeste paikkinode otsesteks eelkäijateks olid rändkinode populaarsusest tulenevad ajutised kinosaalid, mis muutusid oma vormilt korduvalt kasutatavateks. Nendeks olid näiteks Tallinnast Uue turu platsil olnud multifunktsionaalne muuseumi- ja üritushoone, kus tegutses 1901-1904. aastatel järjepidevalt rändkino "Original-Bioskope" (Jagodin; Naska, 2013: 18). Tallinnas, Harjumäel oli ka muutuva funktsiooniga erinevaid kohvikuid ja paviljone, kus tegutsesid samuti rändkinod nagu "Grand Imperial Vio" (Lõhmus, 2020b).

Üks Tallinna rändkinosid kõige tihedamalt võõrustanud paviljone oli Nunne tänaval asunud Näituse väljaku Rotund, kus alustasid rändkinod tegevust 1907. aastal ning alates 1913. aastast alustas seal tegevust ka paikkino "Rekord", hilisemalt "Noris" ja "Endla" (Paas, 1980: 38:40). 1933. aastal hoone aga hävis tulekahjus ning tänapäevaks on selle asemele rajatud arhitekt Aini-Merike Remmeli 1994. aastal projekteeritud väikesemahuline kohvik-paviljon "Rotund" (Eesti Arhitektide Liit, 2015).

Foto 2. Näituse väljaku rotund Tallinnas, rändkino "Endla" tegutsemispaik (Nyländer, s.a.)

Foto 3. Paide kultuurimaja rändkino mehaanik Valter Indermitte (Järvamaa Muuseum, 1961)

1.1.2 Esimesed paikkinnod: KINO ILLUSIOON Tartus ja KINO METROPOL Tallinnas

Esimene paikkino Eestis oli kino "Illusioon" Tartus, Heinaturul (teise nimega ka Elektriteater Illusioon), mille lähistel asub tänapäeval Atlantise maja. Tulenevalt rändkinode majanduslikust edust ning kino aina süvenevast kultuurifenomenist ehitati ning avatigi 17. aprillil 1908. aastal Tartus Heinaturul esimene paikkino. Kinohoonega samaaegselt näitasid linnas filme ka rändkinod, kuid sellest hoolimata oli kino "Illusioon" vaatajate arvu ning rahulolu poolt edukas. (Davidjants, 2019: 12). Oma vaashoitud välisilme ja uudset meelelahutust pakkuva teenusena tundus kinohoone kohalike seas hästi resoneeruvat. Eriti populaarne oli kino nooremate kooliõpilaste seas, mistõttu kutsuti kino rahvakeeli ka Varsakopliks (Oks, 1994: 2509).

Tegemist oli puitfassaadi ning puidust viilkatusega hoonega. Istmeteks olid kinos lihtsad laudpingid (Kärk, 2012), mis peegeldas tollaegset Eestis levinud rahvusliku maiguga vernakulaarset arhitektuuri. Hoone oli tagasihoidliku kuvandiga, meenutades seetõttu vähem kõrgkultuuri esindavat tõmbekeskust ning rohkem suuremat kuuri või abihoonet talukompleksis.

Algselt mahutas hoone umbkaudu 360 külastajat. 1910. aastal kinnitati ning teostati juurdeehitusprojekt, mille käigus tehti muudatusi ruumiplaneeringus, avati puhvet ning lisati algsele parterile juurde ka loož, millega suurendati algne võimalik vaatajate arv 500 inimeseni (Jagodin; Naska, 2013: 24). Täiendavalt kehtestati nõuded seoses tuleohutusega, mis määrasid väikseima ehituskauguse lähimast puithoonest ning nõude kasutada tehnikat, mis töötab elektri jõul. Rõhk tuleohutusnõuete osas tulenes otseselt rändkinode ja samal ajal paralleelselt Vene Keisririigis tõusva kinobuumiga kaasnevate tulekahjudega (Oks, 1994: 2504). Rohkem arhitektuurseid muudatusi hoones

ei teostatud, kuid 1934. aastast hakkas kino kandma uut nime: "Metropol". 1936. aastal hoone lammutati, vastavalt algsele rendilepingule, mis selle ette oli näinud (Kärk, 2012).

26. juuni 1908. aastal alustas Tallinnas tegevust ka sealne esimene paikkino "Metropol" (tuntud ka kui "Elavate ja laulvate piltide teater"). Kino asus tollasel Vene turul (nüüd Viru Väljak), Musumäe poole avatud esifassaadiga (Davidjants, 2019: 13).

Kinohoone arhitektuurne olemus oli sarnaselt Tartu kinole "Illusioon" ning oli kõikidele esimestele paikkinnodele samuti rahvuspärane, lihtne ning esteetiliste kaalutluste poolest võrdlemisi pretensioonitu. Arhitektuuri osas võib eripärase aspektina välja tuua hoonest eenduvat esiterrassi kaunistava ümara frontooni. Kinohoone saal mahutas Eesti esimesest kinohoonest rohkem, nimelt mahutas projekti kohaselt hoone kuni 950 pealtvaatajat. Lisaks filmide näitamisele tegutses hoones lisaks ka varieteeteater. 1911. aastal, kõigest aasta peale Tartu kino "Illusioon" tuleohutust kindlustavaid juurdeehitusi, hävis aga Tallinna kino "Metropol" tulekahjus (Jagodin; Naska, 2013: 25).

Uudne meelelahutusvorm kino näol leidis Eestis kindla koha inimeste igapäevaelus, ning edukaks äriks tembeldatud kinohooneid võis edaspidi linnapildis kohata tihti. Eesti esimesele kahele paikkinnole järgnes filminäitamise tihe levik, mille kaudu muutusid ka rändkinod kultuuri- ja rahvamajades aina tavalisemaks nähtuseks. Täiendavalt algas ka tihe paikkinnode rajamine. 1910. aastaks oli Tartus seitse paikkino (Davidjants, 2019: 14) ning ka Tallinnas ja mujal Eestis oli kinobuum tuult tiibadesse saamas Kino populaarsuse suurenemisest ning tollaegset kinoteemalist meediat resümeerides võib teha järelduse, et rahvale kinos käimine meeldis. Esines aga ka erinevaid kaebusi seoses kinos näidatud filmide temaatika ning visuaalide kõlbulise tõttu (Hallas-Murula, 2023: 5-6). Lisaks esines kaebusi ka kinodega majanduslikus konkurentsisis olevate ettevõtjate poolt.

Esimesed filmid, mis Eestis ning maailmas näidati, olid ühekaadriksed ning eriti lühikesed, kestes vaid minuteid (nagu näiteks Lumiere vendade "Tehasest lahkuvad töötajad" (1895), mis kestis vaid 2 minutit või Edwin Stanton Porteri "Ameerika tuletõrjuja elu", mis kestis 6 minutit). 1905. aastaks oli tavaliseks saanud 5-10 minutit kestvad mitme erineva kaardiga üles ehitatud filmid, mida näidati arvatavasti ka Eesti esimestes paikkinnodes ning paralleelselt rändkinodes üle Eesti. Sisu oli valdavalt dokumenteeriv ning kujutas elu kulgemist erinevate inimeste ja kohtade põhjal. Kinokunsti arenguteel, 1910. aastate alguses hakkasid tavalisemaks muutuma ka narratiivselt küllastunumad filmid, mis kestsid kauem ning olid taotluslikult sisurikkamad ja tihti meelelahutuslikuma sisuga (Pärn, 2018: 107-118). Kui maailmas kuulsust kogunud filmid nagu "Suur rongirööv" (1903) või "Dr. Caligari kabinet" (1919) suure tõenäosusega teed Eesti kinoekraanile veel esimese 20 kino eluaasta vältel ei leidnud, oli siiski ka Eestis vaikselt näha nn lihtsate "liikuvate piltide" muutumist narratiiviga filmideks. Suurem osa linastunud välismaistest filmidest olid pärit Venemaalt, kuid näidati ka Ameerika Ühendriikidest ja Kesk-Euroopa riikidest pärit filme (Oks, 1994: 2508). Esimesele Eesti Vabariigile eelnev riigivõim oli kehtestanud omapoolsed piirangud kinokunsti sisu osas. Nimelt andis Vene Keisririik 1908. aastal välja seadused, mis dikteerisid uute kinohoonete ehituskorra ning reglementeerisid, mida on ja mida ei ole lubatud kinodes näidata. 1910 anti välja eraldi salajane käskkiri linna võimuaparaadile, mis kehtestas kindla tsensuuri valitud teemadele, nagu Vene armee ja valitsuse halvustamine (Oks, 1994: 2509).

"Varased üherullised ja lühemad filmid ei olnud reeglina lugusid jutustavad mängufilmikesed, vaid kroonikakaadrid, vaatefilmid, reisikirjad. Stseenid elust ja muud mittefiktsionaalsed speaktaaklid või trikifilmid" (Pärn, 2018: 115)

Lisaks välismaa päritolu lühifilmidele sai 1910. aastate alguses esipeatüki ka Eesti oma kinolugu, kui Johannes Pääsuke alustas oma filmialast tegevust. Tartu kinos "Illusioon" linastus 30. aprillil, 1912. aastal tema esimene dokumentaalfilmi žanri alla kvalifitseeruv Sergei Utotškini õhulendu kujutav filmiteos "Tartu kohal". Seda võime lugeda Eesti kinoloo sünnipäevaks (Davidjants, 2019: 16).

Kokkuvõtlikult võib kirjeldada Eesti sajandi alguse kino kui uudse tehnoloogia vaimustusest sündinud kultuurinähtust, mis pani alguse Eesti inimeste uudishimule filmilindil kujutatud transtsendentsele maailmale.

1.1.3 Paikkinode levik: KINO KASINO

Kinovaimustuse jõudsa levikuga enne esimest Eesti Vabariiki rajati suurel hulgal kinohooneid. Peamiselt ehitati siiski ümber olemasolevad hooned majutada kinosali, kuid levinud oli ka täiesti uute ning spetsiaalselt ettenähtud kinofunktsiooniga hoonete ehitus. Ehitatud hoonete seas oli nii uhkeid esinduskinosid nagu "Grand Marina" Tallinnas, kui ka esimestele Eesti kinohoonetele omase vaoshoituma välisilmega hooned nagu uus kino "Illusion" Pärnus.

Analüüsi raames on valitud 1910. aastate kinoarhitektuuri illustreerivaks näiteks kino "Kasiino" Tallinnas. "Kasiino" peegeldab hästi toleaege Eesti kino väiksemat ning mahult linnakeskkonda lihtsasti sulanduvat mahtu kuid samas eelnevast puidust paikkinode arhitektuurist suursugusemat ja dekoratiivselt rohkem küllastunud arhitektuurset lähenemist kinohoone olemuse määratlemisel.

Kino "Kasiino" (tolleaege ja edaspidiselt tekstis "Kasino" ning hilisemalt nimega "Piccadilly") avati 1911. aastal Tallinnas Aia 3 tänaval. Algselt oli hoone projekteeritud arhitekt Otto Schotti plaanide kohaselt kaubamajaks. 1928. aastal kavandati aga hoone arhitekt Eugen Habermanni

plaanide kohaselt ümber supelasutuseks ja saunaks (Jagodin; Naska 2013: 28). Tegemist oli ühekorruselise saalkinoga, kus oli toleaegele levinult lisaks parterile ka eraldi ala orkestrile, kes linastunud filmile heli peale mängis.

Tegemist oli ühe esimese esinduskinoga Tallinnas. Varasemalt levinud lihtsat puithoonetega rikastatud kinopagasi kontrastiks oli "Kasino" fassaad ehitatud juugendliku välisilme, dekoratsioonidega ja reljeefsete sammastega. Hoone fassaad ning loetud arv sisekujunduselemente on säilinud tänapäevani. 1997. aastal rekonstrueeriti hoone arhitekt Raivo Puusepp projekti kohaselt ümber jõusaaliga kaubanduskeskuseks nimega "VW Passaaž". Projektiga lisades varasemale madalale hoonele linnaehituslikult ning vanalinna kontekstis kontrastselt suure ja vanalinna konteksti sobimatu hoonemahu.

1920. aastatel olid kinos linastunud filmid juba sarnasemad tänapäevasele tõlgendusele kinos näidatud filmist. Nad olid jooksuaja poolest pikemad ning aja möödudes aina arenenuma süžeeaga (Pärn, 2018: 112). Täiendavalt hakkas populaarsust koguma ka filmindust kajastav perioodika. Siiani oli peamiselt levinud kirjalik materjal filmiseansside kohta ajalehtedes avaldatud reklaamides või erinevad paber kandjale trükitud kuulutusena.

Esimene kinoajakiri Eestis oli 1922. aastal trükitud "Kino Leht", mis andis välja ühe proovinumbri ja piirdus sellega. Aastal 1924. anti välja esimene number kinoajakirjast "Film ja Ekraan". Ka selle väljaande eluiga jäi lühikeseks ning lõplikult ilmus vaid kaks numbrit. Sarnase ilmumisperioodiga kino teemalisi ajalehti oli ka teisi, kuid nende lühikesest elueast vaatamata kinnitas nende olemasolu, et ka Eestis nähti kinokunstis midagi enamat kui vaid pealiskaudset meelelahutust. Lisaks näidatud filmide kajastamisele oli kino puudutavas ajakirjanduses ka vaieldavalt pealiskaudset ja meelelahutuslikumat sisu nagu kirjeldusi kinotähtede eludest, nende väljaütlemistest ja muud filmide tegemisega seotust, mis leiab aset filmikaamera

taga. Lisaks oli filmiajakirjanduses levinud teemadeks ka kinokunstiga olemuslikult seotud fotograafia (Lõhmus, 2006).

"Kino on rahvusvaheliseks kultuuri teguriks saanud. Kino ja kinopublikum on ka Eestis, kes mitte kõik ainult sellest roomaaegsest seisukohast kino peale ei vaata: „panem et circenses“ — leiba ja meelelahutust" (Raukas, 1924: 1)

Aina pikema jooksuaja ja sügavama narratiivi omandanud filmid olid kajastatud ka Eesti filmikunstis. Levima hakkasid kodumaised linasteosed nagu 1919. aastal Johannes Pääsuke "Esimene Eesti kinopiltide tehas" ülevõtmisega loodud filmiühingu Estonia-Film eestvedamisel loodud teosed nagu "Filmikaameraga läbi Eesti" (1924) ja "Armastuse pisielukas" (1921) (Davidjants, 2019: 21-23). Esindamata ei olnud ka välismaa kino, olgu selle peegeldajaks kasvõi Eesti esimese kinoperioodika "Kino Leht" sisu, mis kajastas peamiselt vaid välismaa filme. Esimese Eesti vabariigi algusaastatel sai rahvusliku idenditeeti kujunemisega paralleelselt jõudu ka Eesti oma eristuv kinokultuur. Algselt vaid uudse tehnoloogia eksponeerimise asemel sai peamiseks fookuseks siiski esitatud filmi sisu. Kindlat žanrieelistust või välja kujunevaid rahva lemmikfilme on veel raske eristada kuna kinobuumiga kaasnev filmiküllus Eesti kinoskeenenel ei jätnud ruumi ega aega rahvale kindla lemmiku kujunemiseks. Tõusev trend oli aga publiku ja perioodika kriitilisem silm näidatu sisu üle. Keskest läbi oli aga keskmine linastunud filmide kvaliteet vastavalt ka kõrgem.

"Teatri, teiste kunstiharude ajalool on aastatuhandeid selja taga. — Kinol — mõnikümmend aastat. Lühikene — raske, kuid edurikas tee! Ta ei leidnud algul mingisugust ideelist poolehoidu. Ta sattus ettevõtja ärimehe kätte. Tema, kui kultuuri teguri tähtsus, tallati maha. Temaga taheti vaid lõbu pakkuda. Lasti turule kõiksugu pahna." (Kusbock, 1924:10)

Foto 4. Kino Illusioon Tartus 1916. aastal
(Tartu Linnaajaloo Muuseumid / Tartu linnamuuseum, 1916)

Foto 5. Kino Metropol Tallinnas 1900. aastatel
(Eesti Ajaloomuuseum, s.a. b)

Foto 6. Kino Kasiino Tallinnas 1910. aastatel
(Eesti Ajaloomuuseum, s.a. a)

Foto 7. Kino Kasiino hoone Tallinnas 2024. aastal
(Autori erakogu, 2024)

1.1.4 Esimese Vabariigi väikesed esinduskinod: GLORIA PALACE Tallinnas

Esinduskino "Gloria Palace" avati Tallinnas 5. oktoobril 1926. aastal. Tegemist oli kõige uhkema ja luksulikuma kinohoonega Eestis. Funktsiooni poolt ei olnud aga tegemist spetsiifiliselt ainuüksi kinohoonega vaid ka teatriga, kus oli eraldi planeeritud ka teatrilava ja näitlejate ruum. Peamine kasutusviis oli algselt siiski hoonete ette määratud kinona. Arhitekt oli Läti päritolu Frīdrihs Kārlis Skujņiņš. (Jagodin; Naska 2013: 48). Hoone on tänapäevani säilinud peamiselt oma esialgses vormis, vaid väikeste muudatustega ning asub Vabaduse väljaku ääres aadressil Vabaduse Väljak 5.

Algselt oli planeeritud krundile ehitada hotell koos kino-ruumidega (Vill, 2018). Esimeseks tegelikult vormistatud projektiks sai vähem toretseva arhitektuurse lahendusega hoone. Kino algne nimetus oli "Kalewa" ning 1923. aastal koostatud plaanide autor oli arhitekt Gustav Wilhelm Nyberg. Tegemist oli algselt ühekorruselise hoonega, mis majutas kohvikut ja kinosali. Kinohoone oli aga projekteeritud linnaehituslikult olulisele krundile, kuhu rajatav hoonestus moodustas ühe tähtsaima koha Tallinna linnaruumis, Vabaduse väljaku, piiritleva fassaadipinna. Nybergi plaanide kasuks mitte otsustamise üks suuri põhjendusi olevat hoone planeeritav kõrgus. Nimelt oli kontakthoonestus planeeritud kõrgem ning "Kalewa" oleks olnud mahulises ebakõlas teda ümbritsevaga.

Skujņiņši plaanide järgi lõpuks valmis ehitatud "Gloria Palace" oli esimene kõrgem hoone väljakufondis. Historitsistlikku fassaadi ehtis reljeefne pseudoportikus ning barokses võtmes katusetornid ning dekoratsioonid. Fassaadireljeefide autor oli Jaan Koort. Lisaks hoone välivormile on kultuurimälestiseks arvestatud ka toretsevas ning vaieldavalt Eestis vähelevinud rokokoo stiilis interjäär (Kultuuriminister, 1997), milles lahendatud rõduga kinosaal mahutas kuni 900 pealtvaatajat (Jagodin; Naskin 2013: 48).

Algselt tegutses hoones luksus kino, teater ja alates 1930. aastast keldrikorrusel eliitrestoran ja tantsulokaal "Dancing Palace Gloria", mille interjööri lahenduse autor oli arhitekt Aleksandr Wladovsky. Hoonet haldas alguses aktsiaselts "Royal-Film", aastast 1944. töötas hoones aga teater Estonia (Raam, 1993: 259). Aastast 1948. alustas hoones tegevust "Vene riiklik draamateater", mis aastast 2005 kannab tänapäevani nime "Vene Teater" (Vene Teater, s.a.). Täiendavalt on hoones läbi viidud restaureerimistöid 2002-2006. aastatel, mille käigus muudeti fassaadivärvi, pandi uus katus, ehitati ümber lava ning ehitati ümber kohvikuala. Kuna hoone ja ta interjäär olid aga varasemalt kultuurimälestisteks loetud siis interjööri algset disainikeelt ei muudetud ja säilis hoone suursuguse kuvandiga ruumitaotlus (Repson, 2006).

Kino-teater "Gloria Palace" oli esimene ja vaieldavalt viimane esinduskino, mis ehitati Eestis säärase rikkaliku ja uhke taotlusega. Kuni hoone ehitamiseni oli Tallinna suurimaks ning uhkeimaks kinohooneks kino "Grand Marina" (kandnud ka nimesi: "Ars" ning "Olympia"), mis oli küll majutatud vaatajate arvult suurim (Jagodin; Naska, 2013: 30), kuid hoone mastaabi ning disainitaotluse poolest tagasihoidlikum. Kinokultuur oli Eestis juba levinud, kuid varasemalt väiksemas mahus ning eestlastikult vähem ülepaisutatud dekoratsiooniga kinosaalide kõrval kontrastselt paatoslik "Gloria Palace" tundus rahvale pigem seostuma teatriga, mis tol ajal, ning levinult ka tänapäeval, oli sotsiaalselt ihaldatavam ning kõrgema staatusega rahva meelelahutus.

"Luksusliku kino Gloria Palace'i ehitamine oli midagi väga uut, sest filmi peeti madalaks, korralik inimene käis tollaste tõekspidamiste järgi teatris" (Vill, 2018)

Filmikunsti leviku ja kinopalavikule kalduvat trendi kultuuriloos kinnitas lisaks kinosaalide ja -hoonete valmimisele ka tihedam kajastus meedias ning kinoetendusi kuulutavate postrite ning lendlehtede tihe levik. Kinematograafia arengu kõrval

arenes ka kinoarhitektuuri tüpoloogia ning -tehnoloogia. Projitseerimisruum oli tihti uutes kinohoonetes viidud eraldi ruumidesse parterist, et vähendada tulekahju puhul ohtu vaatajatele, ning väiksemates puithoonetes saalides olid projektoriruumid eraldatud muust hoonest kivist seintega. Muutusi oli ka helitehnikas, siiani oli näidatud tummfilme, kuhu mängis saateks heli orkester, hoones esitatud muusika või kõneleja. Orkestrile oli selleks otstarbeks igas esinduskinos ka ekraani ette rajatud vastav ala. "Gloria Palace" kino-teatris aga esilinastus Eesti esimene helifilm, kus kasutati esmakordselt ka eestikeelseid subtiitreid (Jagodin; Naska, 2013: 45-46). Tihedamini kohtas kinohoones ka sisseehitatud tantsulokaale, kohvikuid ning kabareelavasid. Kinoruumi areng monofunktsionaalsest tarberuumist performatiivseks ruumiks, kus sarnaselt teatris esinevale nähtusele, kus tekib omamoodi dialoog näitlejate ja pealtvaatajate vahel. Kinosalaali puhul oli dialoog pigem pealtvaataja ja kinokogemuse vahel, mida kujundas kinoarhitektuur saaliplaneeringuga. Selleks oli näiteks tummfilmide järgneva helifilmide näitamise lahenduse kinosalaalis oleva orkestri või muusikute näol. 1920. aastad olid olulised aastad Eesti kinoloos, kuna linastusid viimased tummfilmid, millele mängiti saateks muusikapala kinosalaalis oleval klaveril või lauldi kooris. Filmide süžeede poolest hakkasid varasemalt puhtalt kajastatud elustseenide kõrvalt populaarsust koguma ka üleni lavastatud lugude näitamine, tihtipeale komöödiale keskendunud vormis. Levinuks jäi ka maailmanägemise eesmärgiga filmid, kus filmi sisu oli küll fiktiivne ja meelelahutuslik, kuid eesmärk filmi näitamise taga oli siiski välismaa elulaadi ja kultuuri kajastamine Eestis. Samuti oli Eesti filmikultuuri 1920. aastate valdav suund kajastada Eesti oma elu. Eesrindel selles aspektid oli Eesti Vabariigi esimene filmiühing "Estonia-Film".

".. ühinesid vennad Parikased ja asutasid kinotööstusühingu "Estonia-Film", et tõsta kinoasjandust Eestis ja õiglaselt tutvustada Eestit ja sünnimusi nii kodu- kui välismaal" (Tallinna Teataja, 1920: 3)

Foto 8. Gloria Palace millalgi peale 1926. aastat
(Akel, s.a.)

Foto 9. Gloria Palace hoone 2024. aastal
(Autori erakogu, 2024)

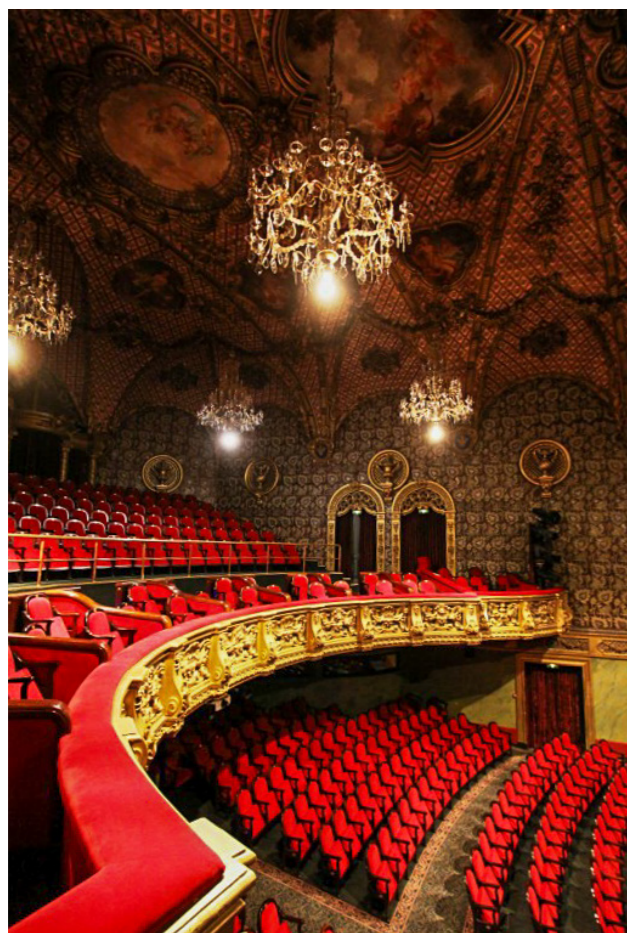
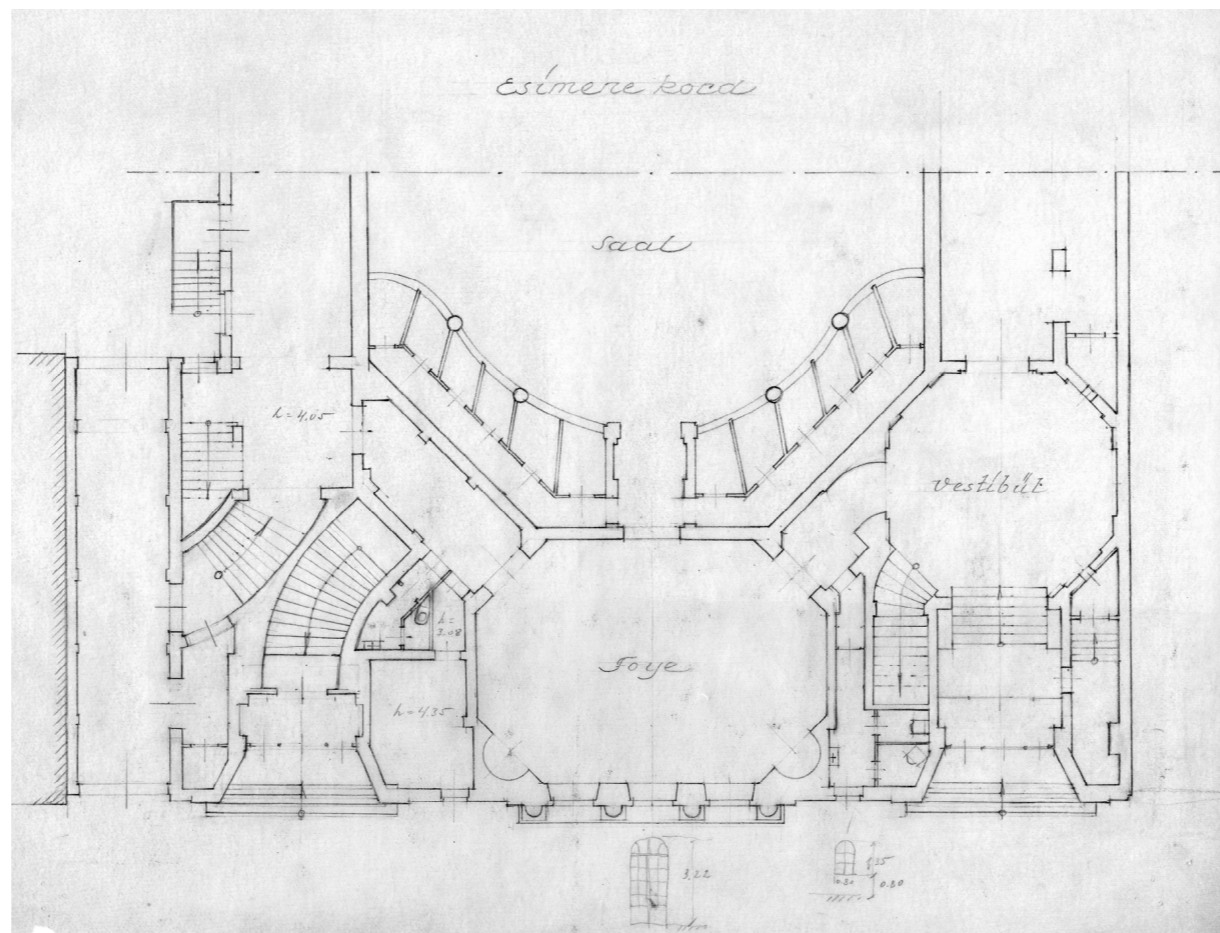

Foto 10. Gloria Palace saali interjäär 2016. aastal
(Aava, 2016)

Joonis 1. Gloria Palace esimese korruse plaan. Arhitekt Alar Kotli.
(Eesti Arhitektuurimuseum, 1944)

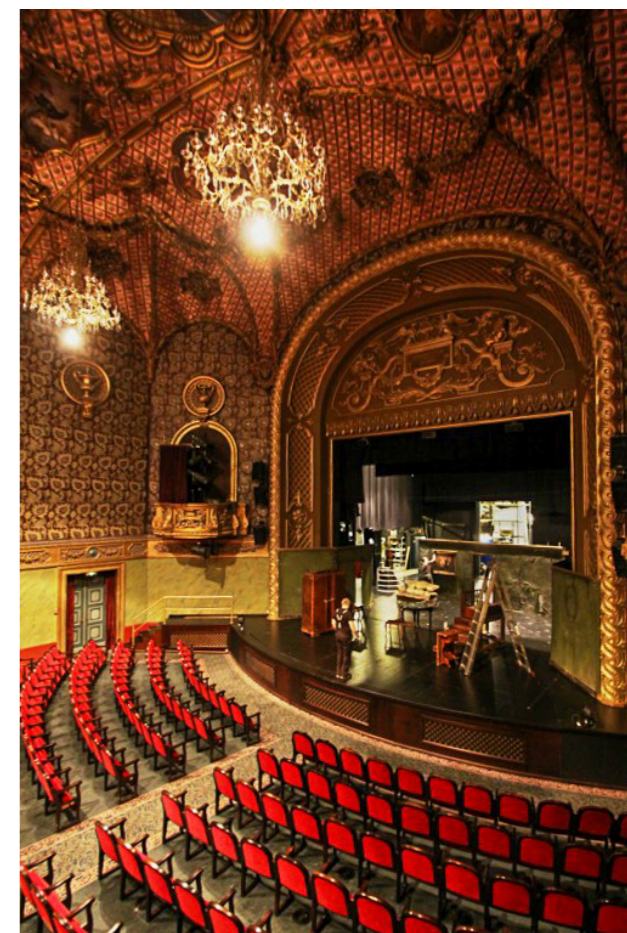

Foto 11. Gloria Palace saali lava 2016. aastal
(Aava, 2016)

1.1.5 Esimese Vabariigi rahvakinod: KINO BI-BA-BO ümberehitus Tallinnas

Viru tänav 9 olevas hoones hakati kino näitama 1917. aastast (Algselt nimega "Saturn", hiljem kandis ka nimesi "Capitol", "Star", "Kaleva" ja 1930. aastatel kandis nime "Bi-Ba-Bo", mida järgnevalt kasutatakse ka tekstis) (Ksenofont, 2017: 97-98). Kino avamine oli osa 20. sajandi algsest kinobuumist ning moodustas teiste Viru tänava kinodega Tallinnas tugeva kinohuviliste tõmbekeskuse. Kontaktalas tegutses 1917-1995 aastatel kino "Passaaž" (hiljem kandis nimesi "Rekord", "Uus-Rekord", "Helios", "Oktoober") ja kino "Royal Vio" (hiljem kandis nimesi "Skandia" ja "Pioneer"). Ka varasemalt on Viru tänav olnud oluline linnaruum kino kontekstis, esimene Tallinna paikkino "Metropol" asetses Viru tänava lõpus Viru väljakul ning Viru 3 aadressil tegutses varasemalt "Ekspress Bio", (tolleaegse aadressiga Rataskaevu 3), mis oli kunagise Uue turu alal oleva rändkinosid võimaldava kino "Original-Bioskope" järeltulija (Jagodin; Naska, 2013: 18; 22).

Kontrastiks 1920. aastate esinduskino "Gloria Palace" enesetalitusega oli "Bi-Ba-Bo" tagasihoidlikuma välisilme ning interjööri. Tänu oma kättesaadavusele ning vastuvõtlikule olemusele sai "Bi-Ba-Bo" üheks menukamaks kinoks Tallinnas, seal käis nii kõrgemast sotsiaalse staatusega linnarahvast kui vaesemal elujärjel inimesi.

1930. aastateks oli Eesti kinobuum oma haripunktis, Eestis oli tegutsevat kinosi ligi 60. Aastal 1930. tõsteti ka filmide sissevedamise pealt võetud tollimaksu. Tollimaksu kooslus 1935. aastal vastu võetud kinoseadusega, mille kohaselt tuli kinosaalide tehnilist aparatuuri ja lahendust kaasajastada, vähendas uute kinohoonete ehitust arvestatavalt ning põhjustas ka paljude kinohoonete ning suure tõenäosusega ka rahvamajades tegutsenud rändkinode poolt elus hoitud kinosaalide sulgemise. Täiendavalt lõpetati ametlikult 1935. aasta seadusega kooskõlas ka lubade väljastamine rändkinode

tegutsemisele. Varasemalt kõigest soovituslik ehituspraktika eraldada projektoriruum kivikonstruktsiooniga saalist muutus nüüdsest kohustuslikuks (Jagodin; Naska, 2013: 46-47).

"Saturnis oli kaks ekraani, õigemini üks ekraan ja kaks kinossaali. Ekraani taga oli ruum, kus filmi vaatasid poisikesed ja kõik need, kes tahtsid kinolõbu saada päris odavalt. Film paistis lõuendist valmistatud ekraanist läbi ja nii nägid filmisündmusi ka ekraani taga olijad, kuigi pildid olid tagurpidi, nagu peeglis. See polnud suur viga, halvem oli lugu filmi sisu selgitavate pealkirjadega, sest ka kiri oli tagurpidi ja kinopublik ei osanud seda lugeda. Kino poolt oli määratud mees, kes luges valju häälega ette filmipealkirju. „Poisid, pange nüüd tähele, nüüd tuleb üks maru number!“ hüüdis mees, kui oodata oli mõnda eriti põnevat stseeni filmist. Selleks, et ekraan paistaks paremini läbi, tuli seda järjest kasta märjaks. Poisikesed käisid igal vaheajal ekraani veega üle pritsimas ja said selle eest tasuta kino." (Rahvaleht, 1939: 10)

1933. aastal ehitati selleaegse nimega kino "Bi-Ba-Bo" ümber arhitekt Eugen Habermann plaanide kohaselt ja sai nimeks "Capitol". (Kärk, 2012: 64) Ligikaudu 10 aastat peale funktsionalismi põhitõdede kujunemist ja levikut maailmapildis oli funktsionalismile omaselt lihtne ja hoone funktsioone teenindav. Selline oli ka Habermanni "Bi-Ba-Bo" kino arhitektuurne lahendus, lihtne heledas tonaalsuses fassaad horisontaalsust taotleivate akendega, ka kino nimesilt oli siiani kinohooneid ehtinud horisontaalses vormis kui oli nüüd Staatliches Bauhausi kunstikooli ikoonilist fassaadil asetsevat teksti kaudse tribuudina vertikaalses vormis.

Lisaks muutunud välisilmele sai ka uuendusi ka "Bi-Ba-Bo" kinossaali lahendus. Eelnevalt kitsama ruumiga fuajeed ja kinosaal on ehitatud avaramaks ning nüüdseks levinud kinokunsti näitamise kõrvalt muutus olulisemaks ka küllastaja mugavus kinossaalis (Kaja, 1932: 5). Saalis olevate

Foto 12. Kino Bi-Ba-Bo 1933. aastal
(Eesti Arhitektuurimuuseum, 1933)

kohtade arv suurendati Habermanni plaanidele vastavalt 600 pealtvaatajat mahutavaks (Jagodin; Naska, 2013: 66) Lisaks ruumikogemuselt mugavuslikele aspektidele on ka kinosaaali akustilisi lahendusi ning ventilatsioonisüsteemi parandatud. Kinosaaalis on sisse seatud ka helisüsteem ja tegemist on ümberehituse järgselt vaid helikinoga, eraldi orkestriala enam kinosaaalis ei jäetud (Uudisleht, 1932: 6). Kinohoone hävines Märtsipommitamise käigus 1944. aastal (Mumma, 2022).

Varasemalt oli 1911. aastal kinokultuuri olulisust propageerinud Ricciotto Canudo, kes oma toleaeegses manifestis "Kuuenda kunsti sünd" tõstatas filmikunsti võrdvärsuse aspekti teiste kaunite kunstide kõrval nagu maalikunst, skulptuur, arhitektuur, kunst ja kirjandus (MacKenzie, 2014: 595-603). Liikudes ajas edasi võib väita, et 1930. aastatel muutus kino sarnaselt ka lahutamatuks osaks eestlaste elust ja kultuurist. Varasemalt realismi juurtega kujutusviis ning süžee filmides muutus aina poeetilisemaks, märkides üleminekut filmist kui elu peegeldavast kujutamisest üle jutustavama ning meelelahutuslikuma suunitlusega kunstiks. Aina küpsema sisuga ning uudsete helifilmide levikuga muutus olulisemaks ka kinokogemuse tehniline aspekt, millest tulenevalt muutus kinoarhitektuur aina olulisemaks. Käsilähes kultuurse olulisuse suurenemisega muutus kino ka tähtsaks kommertslikel põhjustel. Kinoäris said populaarsuse tõusu tõttu liikuma suuremad summad ning olulisemaks muutus filmide reklaam ja inimeste kinoskäigu tagamine.

Kuna välismaa filmide import oli odavam ja kindlama eduga äri siis kohalikud kinomehed aga eelistasid näidata peamiselt ka välismaa lihttoodangut (Davidjants, 2019: 34). Tolleaegsest perioodikast aga kajastus aina enam ka, tänapäeval eriti prominentset, isikukultust filminäitlejate ümber ning varasemalt tõmbenumbriks olnud filmi sisu ning dokumentaalses stiilis hariduslik element hakkas kahvatuma.

1.2 NÕUKOGUDE AJA KINO. Kino kui riigi tööriist

1.2.1 ENSV esinduskino: KINO SÕPRUS

Stalinismi levik arhitektuuris 1945-1955. aastate vahel on Tallinna kontekstis selgelt väljendatud kinohoone "Sõprus" kujul. Tegemist on arhitektide August Volberg ja Peeter Tarvase projekteeritud kahe saaliga kinost, mis valmis aastal 1955. Kino "Sõprus" on Eesti esimene tegelik kobarkino, mis on säilinud tänapäevani aadressil Vana-Posti 8 (Jagodin; Naska 2013: 100). Hoone interjööri disainilahenduse koostas sisearhitekt Maia Laul (Raam, 1993: 264).

Krundil, kuhu "Sõprus" ehitati, asus enne elumaja, mis hävines Märtsipommitamise käigus. Algse projekti kinohoone jaoks koostas arhitekt Friedrich Wendach 1949. aastal, mille kohaselt oleks kino nimeks saanud "Spartacus" (Jagodin; Naska 2013: 100-101). Wendachi plaanidest säilisid ehitatud hoone lahenduses peamised iseloomulikud jooned nagu kumer ning sammastikuga fassaad ja ruumiplaneeringu eskiislahendus (Kino Sõprus, s.a.). Esimestel aastatel peale Teist Maailmasõda oli NSVL arhitektuur oma liikmesriikides küll monumentaalse ning neoklassitsistliku taotlusega, kuid ehitatud oli arhitektuur oli tegelikkuses siiski vaoshoitud. 1950. aastatel kasvas aga Moskvast juurdub poliitiline surve ühendada ning tugevdada liikmesriike NSVL sotsiaalses ning kultuurises koosseisus (Väljas, 2015: 45). Sellega muutus kavandatav arhitektuur välisilmelt suurejoonelisemaks ning autoritaarsele režiimile omaselt tugevalt riigi huve teenindavaks, seda nii vormilt kui funktsioonilt. Tagasivaadatuna jäi suurem osa ENSV pinnale planeeritavast stalinistlikust monumentaalarhitektuurist jäi ehitamata (nagu näiteks Tallinna Nõukogude maja projekt) ning suurem osa tolleaegset stalinistlikust arhitektuuripärandit on nähtav väiksemate kultuurimajade ja hoonete näol nagu näiteks Antsla kultuurimaja (Kalm, 2018: 86).

August Volbergi ning Peeter Tarvase kinohoone "Sõprus" (algsed plaanid samuti nimega kino "Leningrad") projekteeriti vahemikus 1950-1952. Kinohoone ehitati valmis 1955. aastal. Tegemist oli sel ajal ENSV ainukese kahe saaliga kinohoonega, kus mõlema saali peale kokku mahutati kuni 800 pealtvaatajat. Lisaks oli saali ehitatud kohvik (Jagodin; Naska, 2013: 100). Hoone ehitusaeg oli 1950. aasta üleliidulisele Märtsipleenumile järgneval ajal, kus on lisaks kinole "Sõprus" ka üldiselt arhitektuuris näha varasemast vaoshoitust arhitektuursest kliimast kontrastset üleminekut monumentaalsemale arhitektuurile (Kalm, 2018: 80). Hoone ette projekteeriti algselt ka Tallinna vanalinna kontekstis haruldaselt suuremõõtmeline väljak (Raam, 1993: 264), kuhu oli ka algsete plaanide kohaselt ette nähtud purskkaev, mida aga tol ajal veel valmis küll aga ei ehitatud.

Kino "Sõprus" nagu iga teine NSVL kinohoone oli funktsioonilt lisaks filmi näitamisele ette nähtud ka kui propagandakanal rahvale. Hoone pidi olema uhke ning oma vormilt komplementeerima ja kehastama NSVL jõukust ja võimu. Kino "Sõprus" sümmeetriliselt klassitsistlikule plaanilahendusele ja toretsevale arhitektuurikeelele olid aegadele vastavaks komplimentiks NSV sümboolika fassaadi dekoratsioonides. Siiani oli olnud kino rahvuslikus võtmes peamiselt meelelahutus ning viis inimeste ühendamiseks, NSVL okupatsiooni ajal muutus kino rahvuslik aspekt oluliseks ideoloogilistel põhjustel. Arhitektuuri ja kunsti väärtus oli otseses sõltuvuses tema potentsiaalst kui propaganda edasikandja. Kinokunst oli seetõttu NSV liidus hinnatud kunstiliik, kuna oli kerge kättesaadavuse tõttu hea propagandakanal lihtrahva suunas (Jagodin; Naska, 2013: 95). Kino "Sõprus" on hea näide Eestile varaselt omasest, väiksemas mahus ning rahvast kultuurilooliselt ning meelelahutuslikust teenivast kinohoonest üleminekuna NSVL suure mastaabiga kinotööstust teenindava kino tõlgenduseni. Kino on nüüdsest koht, kus näidatakse kindlalt väljavalitud propagandafilme või paremal juhul lihtsalt tsensuuri raamidesse mahtuvaid linateoseid.

"Kõikidest kunstiliikidest oluliseim on meile kinokunst"
V. I Lenin (Skalr. s.a.)

Joonis 2. Kino Leningrad (Sõprus) vaade
(Eesti Arhitektuurimuseum, s.a. c)

Tänu kino olulisusest valitsuse režiimile ning odavale pileti hinnale saatis kinoäri okupatsiooni ajal ka edu. Kino "Sõprus" on küll aastate jooksul ajutiselt oma ukseid mõnel korral sulgenud, kuid on laiemas pildis olnud töös alates oma avamisest kuni tänapäevani. 1990. aastatel aga suleti majandusraskuste tõttu üks kinohoone saalidest ning teostati ümberehitused. Teine saal muudeti ööklubiks, mis tegutseb samuti tänapäevani (Kino Sõprus, s.a.). Aastal 2009. ehitati ümber ka kino esine väljak, mis sai algsete plaanide kohaselt ka purskkaevu, projekti autoriks on arhitektuuribüroo Järve & Tuulik (Luhats, 2009). Aasta 2022. seisuga sai kino "Sõprus" enda kasutusse ka Noblessneri väljaku välikino ja Kai kinosali, kus näidatakse kino "Sõprus" nime alt ka väiksema tihedusega erinevaid väärtfilme (Postimees, 2022). Algne kino "Sõprus" hoone on tänapäevaks ka tunnistanud kultuurimälestiseks (Kultuuriminister, 1997).

Seoses Teise Maailmasõja ning selle ajal alguse saanud NSVL okupatsiooniga Eestis sai mõjutatud nii kinode arhitektuurne vorm kui nendes näidatud filmid. Sõjaaegne ning -järgne periood soodustas iseenesest mõistetavatel põhjustel sõjafilmi levikut. Olles hea viis levitada propagandat ning tungides efektiivselt inimeste kollektiivsesse mõtlemisse läbi inimeste emotsioonidega mängimisele olid sõjafilmid peamine toodang läbi Teise Maailmasõja.

"Sõda müriseb ka kinolinal" (Voltri, 1940: 2)

Esimestel rahuaastatel levis maailmas ning samuti NSV liidu all olevas Eestis neorealism trend filminduses. Filmide eesmärk, mis sõjale eelnevalt oli olnud peamiselt dokumentaliseeriv või meelelahutuslik muutus sõja jooksul romantiseerivamaks ning kaugemas tegelikust maailmast. See oli arvatavasti osaliselt sõjaväsimusest ning lootusetusest tulenev eskapism ja osaliselt riigi sekkumisest filmitööstusesse, lootuses rahva kollektiivset moraali üleväl hoida. Peale Teist Maailmasõda hakkas filmikunst jälle rohkem oma elu elama (Naughton & Smith, 1998: 64-65).

Seda aga siiski läbi tsensuuri- ja propagnadafiltri, eriti NSVL puhul. Peamiselt levis neorealism filmiikumine Itaalias, kuid selle toretsevat maandav lähenemine filmikunsti mõjutas ka Nõukogude kino. Peamiselt oli seda näha NSVL filmikunsti küll 1970. aastatest ja edaspidi. Jooksvalt olid 1940. aastatel levinud filmid Eestis siiski riigikontrolli alt läbi käinud ning suures osas teiste liikmesriikide poolt toodetud ning rahvusliku või sotsialismi ideaale teenindava sõnumiga. Värskel rahuaajal oli propaganda tsensuur vaieldavalt tugevaim. Levinud olid kroonikapalad, mis olid oma olemuselt väikesed dokumentaalfilmi lõigud või dokumenaliseeriva eesmärgiga lühifilmid. Tänu Eesti filmi ühingute riigistamisele võib eeldada, et kroonikapalade sisu oli samuti tugevalt suunitletud töötama propagandana (Davidjants, 2019: 37).

Varasemalt, 1935. aastal, oli lõpetatud rändkinodele filmi näitamiseks lubade andmine. Lubade väljastamine peatati nitrofilmi kasutamisest tulenevate tulekahjude rohkusest (Jagodin; Naska, 2013: 46-47). Aastal 1940. aga taastati NSVL okupatsiooniga kaasnevate muutuste seas ka rändkinodele lubade andmine. Rändkinod olid riigivõimule hea tööriist, millega jõuda läbi filmi poolt pakutavate propagandakanalitega kiirelt ja laialt üle ENSV väikelinnade ja -külade.

"Rändkinodel on rahvamasside arendamisel täita suur osa. ENSV Kinofikatsiooni Valitsuse korraldusel on Tartumaal tegevusse astunud kaks rändkino; ühe valdkonda kuulub Tartumaa Peipsi-äärne osa, teise tegutsemisalaks on Lõuna-Tartumaa" (Postimees, 1945: 4).

1.2.1 Esimesed väiksemad ENSV kinohooned: KINO POBEDA Kohtla-Järvel

Esimene kinobuum, mis 1930. aastate jooksul oli aeglustunud oli taganud kino kestva rolli Eesti ühiskonnas kuid oli aktuaalsust kaotamas. Aastal 1940. sai Nõukogude Sotsialistliku Vabariikide Liidu poolt okupeeritud Eestis kinokultuur aga revitaliseerimise läbi kino kui institutsiooni funktsiooni, rolli ja üldise olemuse ümber mõtestamisega riigi tasandil. Aastal 1940. oli Eestis tegutsemas 47 kino (Ksenofontov, 2017: 102-103), peale Teist Maailmasõda oli erinevatel seadusandlikel põhjustel ning otseselt sõjaaegsest pommitamisest tulenevalt Eestis kokku 18 kino. NSVL võimu all oli 1952. aastaks Eestis asetsevate kinode arv kasvanud 59-ni, millele oli lisaks 40 kinoseansi võimaldavat sisseseadet kultuuri- ja rahvamajades ning uuesti olid loa filmide näitamiseks saanud 112 rändkino (Jagodin; Naska, 2013: 95).

Taassünni saanud kinobuum oli oma olemuselt varasemast vähem orienteerunud ümber rahvuslikul tasandil ühendava meelelahutusvormi. Uus esmakohane funktsioon oli kinol kui riigivõimu propagandakanalil. See kajastus kinohoonete arhitektuuris vormis, paralleelselt teiste tolleaegsete esinduslike ning oluliste hoonetega, monumentaalsema ja uusklassitsismis juurdunud stalinistlikus vormikäsitusel.

Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigiga idast külgneva Vene Nõukogude Vabariigiga sidumise eesmärgil loodi linnaehituslikke arendusi ning kinohooneid palju ka Ida-Virumaale (Jagodin; Naska, 2013: 96). Seetõttu saab väiksemas mastaabis kinoarhitektuuri analüüsimisel võtta eraldi vaatevinkliteks rohkem Vene kultuurimõjutusi demonstreeriva Ida-Eesti kinoarhitektuuri ning tagasihoidlikumas mastaabis kinod mujal Eestis.

Kino "Pobeda" (Eesti keeles "Võit" ja vahel temaga külgneva Virula Väljaku järgi ka "Virula" kinoks kutsutud) oli üks mitmest

uuest stalinistlikust kinohoonest ENSV esimestel aastatel. Kino avati 1952. aastal, aadressil Keskalle 1 ja oli ehitatud arhitekt I. Davõdov plaanide kohaselt, kes töötas "Gostroiprojekti" trusti Leningradi osakonnast (Jagodin; Naska, 2013: 104).

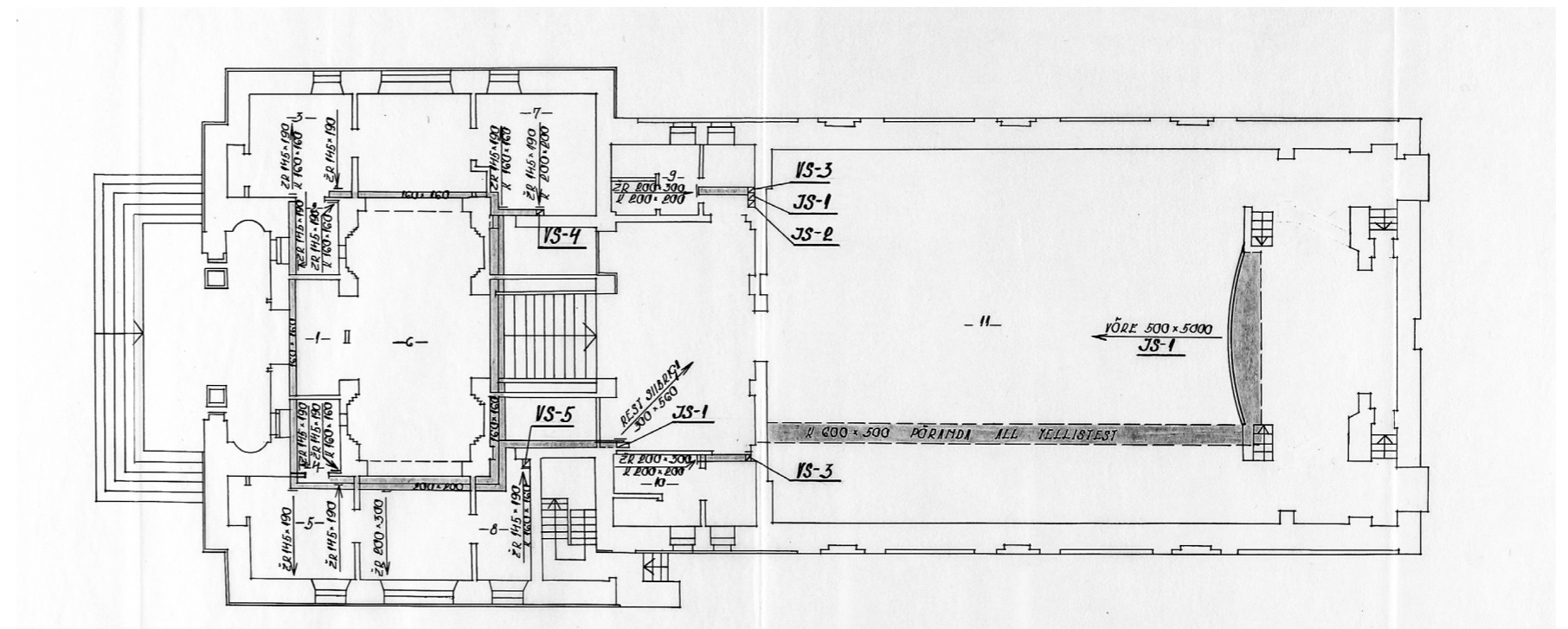
Tegemist on, stalinistliku arhitektuuri kontekstis, tagasihoidliku välisilmega hoonega. Neoklassitsistlikule arhitektuurikeelele on lähenetud lakoonilisema tõlgendusega ning hoone fassaadi ehtiv portik on kujundatud ilma liigse dekoratsiooniga. Hoone vertikaalset mahtu suurendab kõrge sokkel. Ruumiplaneeringu kohaselt on hoone samuti kompaktne ja kassavestibüülist saab otse suure põrandakaldega kinosali. (Raam, 1997: 174). Sarnase arhitektuurse olemusega kinohooneid levis Eestis tol ajal palju, eriti Ida piiri vahetus läheduses: kino "Rodina" Sillamäel, kino "Punane Täht" Narvas, kino "Rahu" Jõhvis.

Väiksemas mahus ENSV esimeste aastate kinohoonetest, mis ei olnud ehitatud Tallinna, oli "Pobeda" üks edukaimaid (Eelrand, 1974: 2). Kuid 1990. aastatel, kui aina tavalisemaks muutus võimalus filmi ka kodukeskkonnas vaadata videomaki ja VHS näol kaotas teiste kinode kõrvalt ka "Pobeda" oma olulisust linnakorralduses ja oli majanduslikult muutumas ebasoodsaks äriks. Seetõttu andis Kohtla-Järve linnavalitsus hoone rendiks. Nii alustasid hoones lisaks kinole ka erinevate toodetega müügiletid oma tööd. 2000-ndate alguses oli korra aktuaalseks teemaks muuta "Pobeda" ka ööklubiks, kuid idee jäi teostamata. Aasta 2019. seisuga tegutseb hoones Realiseerimiskeskus (Kiviselg, 2023).

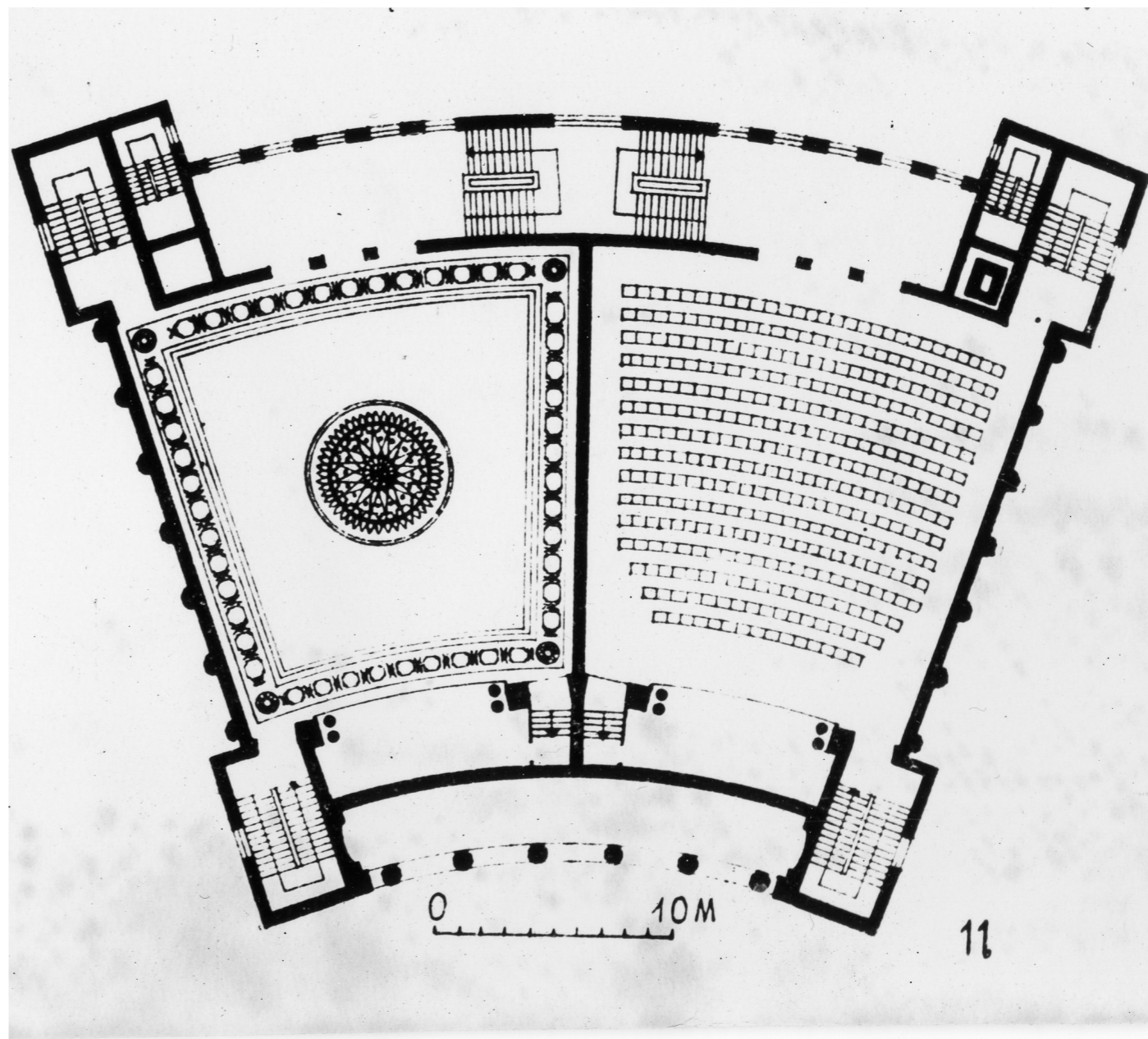
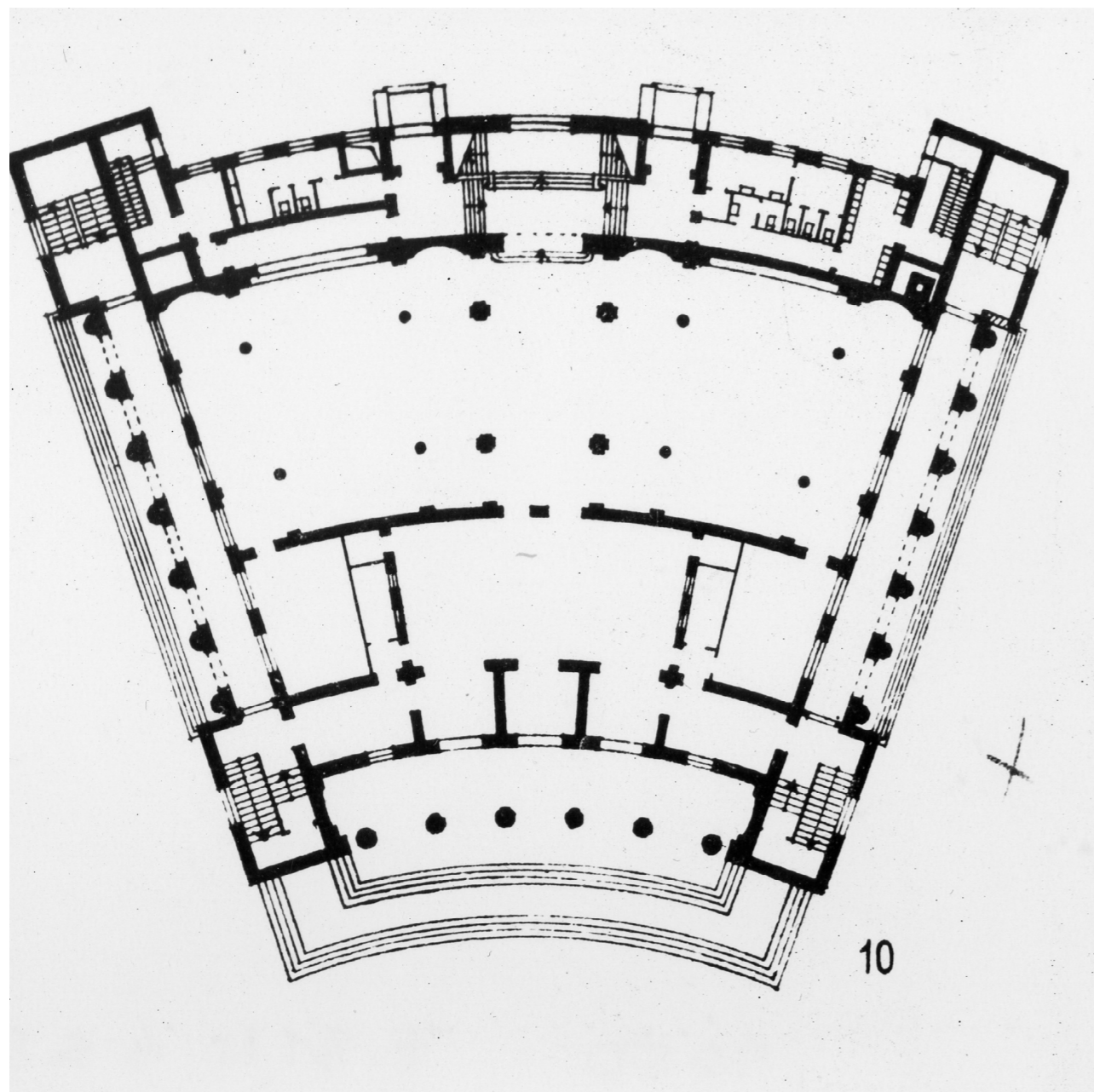
Lisaks kindlalt kinodeks ehitatud hoonete kõrval olid aga jätkuvalt levinud erinevate rahva-, kooli- ja kultuurimajades filmide näitamine ning vahel ka nende kinodeks ümber ehitamine. Rändkinodest alguse saanud komme filme näidata üle Eesti väiksemates saalidega hoonetes kulmineerus arvatavasti just 1920-1930. aastatel, kui algelt rändkinode poolt rahvastatud kinoseansid ajendasid rahvamaja omanikke välja ehitama ja varustama saale püsiva kinotehnikaga.

NSVL võimuga 1940. aastatel aga riigistati kinod ja sellega kaasneva reglementeeritud muudatustega kino hoonete osas kaasnes kivihoonete ning ametlikumate kinode suurem levik.

Kivihooneid eelistati üle puidust kinohoonete kuna tol ajal oli laialdaselt veel kasutusel nitrotselluloosfilm, mis põhjustas jätkuvalt põlenguid puidust kinohoonetes Eestis ning samuti ülejäänud maailmas. Mujal maailmas hakati nitrofilmi pealt edasi liikuma väiksema tuleohtlikkusega tselluloos-triatsetaat filmi peale 1940. aastate teisel poolel (National Film and Sound Archive of Australia, s.a.), kuid vaadates tulekahjude jätkuvat levikut ning üleüldist NSVL arengut võrreldes ülejäänud maailmaga võib väita, et ENSV tuli üleminek tuleohutumale kinole hiljem ja aeglasemalt.

Joonis 3. Pobeda kino korruse plaan (Eesti Rahvusarhiiv, 1975)

Joonised 4. & 5. Kino Sõprus plaanid. Arhitekt August Volberg.
 (Eesti Arhitektuurimuseum, 1951)

Joonis 6. Kino Sõprus
(Eesti Arhitektuurimuseum, s.a. b)

Foto 13. Kino Sõprus 2024. aastal
(Autori erakogu, 2024)

Foto 14. Kino Pobeda 1959. aastal
(Lepp, 1959)

Foto 15. Kino Pobeda hoone 2024. aastal
(Autori erakogu, 2024)

1.2.3 Liialduste likvideerimine ja tüüpprojektid: KINO KOSMOS ja Raul-Levroit Kivi TÜÜPKINOD

1955. aastal üleliiduliselt väljastatud kommunistliku partei määrus "Liialduste likvideerimisest projekteerimise alal ja ehitustegevusel" muutis NSVL liikmesriikide arhitektuuripraktikat drastiliselt. Varasemalt dekoratiivse ja klassitsistlikus võtmes toretseva stalinismi aeg oli läbi ja juhtivaks mõtteviisiks muutus modernism. Hoonet kaunistavate dekoratsioonide asemel oli uueks suunaks moderniseeritud suhtumine arhitektuuri, mis prioriseeris kiiret ehituslaadi, industrialiseeritud lähenemist ehituskunstile ning kokkuhoidlikust majanduslikust ning esteetilisest vaatepunktist (Väljas, 2015: 46-47).

"Selleks, et ära hoida liialdusi ja nokitsemist, peavad meie arhitektid ja insenerid hakkama levitama kõike uut ja progressiivset projekteerimises ning ehitamise alal. Ehitamapeabkõigeökonomsemat tüüpprojektide põhjal, mille väljatöötamisel on arvestatud kodu- ja välismaa ehitustegevuse parimaid saavutusi, industriaalsete tootmismeetodite alusel" (Sirp ja Vasar, 1955: 3)

Paralleelselt ülejäänud hoonete ehitusega Eestis olid ka kinohooned otseselt mõjutatud uuest moderniseerimisest inspireeritud arhitektuurist. Riigiaparaadile tähtsa propagandakanalina ning rahvale meelejärgi oleva meelelahutusvormina oli kino NSVL liikmesriikides kultuuriliselt olulisel kohal. Seetõttu ehitati külma sõja jooksul Eesti pinnasele mitmeid uusi kinohooneid. Modernistlikule ajajärgule vastavalt olid paljud neist ka tüüpprojektid.

Tallinnas, Pärnu mnt 45 krundile, ehitati 1954. aastal kino "Kosmos". Hoone plaanide pärinesid NSV liidu tüüpprojektist S-1406 (Eesti Rahvusarhiiv, s.a. b), mida kohandas arhitekt Ilmar Laasi. Tegemist on Eesti esimese panoraamkinoga,

mis ehitati suure kasutusega magistraaltee äärde, tagades selle kaudu hea linnaplaneeringulise asukohaga kino edu. Ruumilahenduse poolest oli hoone algselt üks suur kinosaal, mis mahutas 1015 pealtvaatajat. Lisaks on hoone ette loodud kolm purskkaevu, mis pakkusid lisaks esteetilisele väärtusele ka hoone küttesüsteemidele jahutust. Hoone koosneb kahest osast, milleks olid sissepääsuga eesruum ning fuajee, mis juhatasid kinokülastaja saali (Jagodin; Naska, 2013: 114-116).

Kino tegutsemise vältel on hoones läbi viidud muudatused interjööri lahenduses 1987. aastal sisearhitekt L. Lõhmusplaanide kohaselt (Raam, 1993: 179) ning teine suurem ümberehitus toimus aastal 2014. Kui kinohoonele lisati üks maa-alune korrus ning suure panoraamsaali tehnoloogilisele kaasajastamisele lisaks sai kinohoone juurde kaks väiksemat IMAX kinosali. Aastal 2022 aga lõpetas kino majanduslikel põhjustel tegevuse (Maarits, 2022). Alates aastast 1997. on hoone arvestatud samuti ka kultuurimälestiseks (Kultuuriminister, 1997).

Kui kino "Kosmos" oli suuremas mahus tüüpprojekt, mida võimaldas vaid NSVL haarde laius maailmapildis siis Eesti pinnasel eksisteerib ka väiksema mahu ja pretensiooniga tüüpprojekte. Kinohoonete puhul on asjakohaseks näiteks arhitekt Raul-Levroit Kivi tüüpprojekti järgi ehitatud kinod.

"Seoses stalinistliku linnaehituse arenguga kerkis enim uusi kinohooneid esmalt Ida-Virumaale, seejärel rullus 1960. aastatel üle Eesti modernistlike kinohoonete laine, kus keskne osa oli Raul-Levroit Kivi projekteeritud lihtsal tüüpprojektil" (Jagodin; Naska, 2021: 96)

Raul-Levroit Kivi tüüpprojekt nimega N 2E-06-2 alusel ehitati Eestis kuus kinohoonet (Tabel 1.0), mis olid koostatud 1958. aasta üleliidulise kinode projekteerimise konkursiga seotuna. Igas kinohoones oli vaatekohti keskelt läbi 400 (Kivi, 2017: 57). Tüüpprojektid kehastavad hästi kui oluline oli kinode olemasolu Eestis NSVL võimudele ning, kuidas ENSV väiksele

rahvaarvule omaselt oli rohkem levinud ühe saaliga (edaspidi saalkinod) ning tagasihoidlikuma mahuga kinohoonete ehitus. Lisaks Eestis ehitatud hoonetele ehitati sama tüüpprojekt kohaselt kinohooned ka Lätis ja Leedus (Kivi, 2017: 219).

Sarnaselt kino "Kosmos" arhitektuursele käsitlusele oli ka Raul-Levroit Kivi tüüpprojektid modernistliku zeitgeistile omaselt lihtsa ruumiplaneeringulise ning arhitektuurse lahendusega. Ruumiplaneeringu poolest oli tüüppkinode ja kino "Kosmos" puhul tegemist väga sarnaste kinohoonetega, tüüpprojekti peamine erinevus seisnes tema väiksemas mahus. Olulist rõhku oli pandud ka kino ventilatsioonile, mis muutus aina olulisemaks kino arhitektuuri tehnilises lahenduses tänu filmide keskmise jooksuaja suurenemisele läbi aja.

Varasemalt olid kinosaalid tavalisest saalist või aulast erinev vaid ekraani ja vaatekohtades olemasolu poolest, paremal juhul ka seinaviimistluse või materjalivaliku poolest. Raul-Levroit Kivi tüüpprojektides oli aga näha tänapäevaseks juba levinumat tehnikat, mille kohaselt kinosaaali akustika parandamiseks on välditud paralleelseid piirdepindu. Sellest tulenevalt olid seinaelemendid projekteeritud iseloomulikus sakilises vormis, mis aitas reverberatsiooni aja optimaalset pikkust tagada kinosaaalis. See kajastus kas hoone välisilmes, kus ajastutruult hoiduti liigsest kaunistusest. Kirjeldades oma loomingut ning seeläbi juhuslikult ka laiemat ehitus- ning arhitektuuripraktikat tol ajal on Raul-Levroit Kivi hiljem öelnud: "Kino esteetiline lahenduskontseptsioon on kooskõlastatud otstarbe ja konstruktsiooniga" (Kivi, 2017: 57-59).

Tüüpprojekti järgi ehitatud Mustamäe kino "Kaja" ehitati hiljem arhitekt Irina Raud aasta 1999. plaanide kohaselt ümber vaba aja keskuseks. Alates 2001. aastast asus hoones tegutsema Mustamäe Kultuurikeskus Kaja (Kultuurikeskus Kaja, s.a.), aastal 2018. lammutati vana kinohoone ning 2019. aastal ehitati asemel uus kultuurikeskus, autoriteks arhitektuuribüroo BOA (Arhitektuuribüroo BOA, s.a.).

Järgmisena tüüpprojekt järgi ehitatud esimene laiekraan kino "Ekraan" Tartus (Hanson, 2021) korraldas kinoseansse aastani 2021, millal koroonapandeemiast tulenevate majanduslike raskuste tõttu kino suleti (Punamäe, 2021). Kinohoone pole hetkel kultuurimälestiseks loetud ning hoone tulevik on ebakindel. Tõenäoliselt ootab hoonet lammutamine (Saluorg, 2022). Kino Ekraan oli teiste sama tüüpprojektide kohaselt ehitatud hoonete kõrvalt kõige kauem tegutsev kinohoone. Selle põhjuseks võib spekulatsioonilt tuua tema asukoha Tartus, kesklinna lähedal. Asukoht Tartus tagas eelise väikelinnade kinodes ees, kus oli kohalikke inimesi vähem (nagu näiteks Võru, Viljandi ja Kohtla-Järve, kus olid ehitatud ülejäänud tüüpkinod). Tallinnaga võrreldes andis eelise Kinole "Ekraan" Tartu kesklinna lähedus, arvestavalt väiksem konkurents teiste kinode näol ja kohalikust tudengi- ning kultuurielu teisest rollis linnakeskkonnas.

Kinohooned "Noorus" Võrus, "Koit" Pääskülas ja "Kosmos" Kohtla-Järvel on tänapäevani säilinud, kuid hoonete funktsioon on muutunud. Kino "Noorus" hoones tegutseb tänapäeval kaubamaja, kino "Koit" hoones on avatud Pääsküla noortekeskus ning kino "Kosmos" Kohtla-Järvel seisab hetkel kasutuseta (Jagodin; Naska, 2021: 118-120).

Ainuke tüüpprojektidest mis on tänaseks lammutatud on kino "Rubiin" Viljandis. Hoone kuulutati varisemisohtlikuks ja lammutati aastal 2011. Lisaks hoone kandva konstruktsiooni vajumise, mis põhjustas hoone varisemisohtliku seisundi, oli hoonel probleeme ka tehnosüsteemid ülalpidamisega (Kuul, 2011).

Lisaks tüüpprojektidele käis ajaga kaasas ka vaikne trend ehitada välja kinosale rahva- ja kultuurimajades ning teistes vähem riikliku tähelepanu saavates kinohoonetes. Üks nendeks kinodeks oli kino "Avangard" Otepääl. "Avangard" alustas tegevust 1938. aastal, algselt nime "Uku" alt kui Otepäa sai elektriühenduse

(Barkala, 2021: 2). See teeb Otepäa kino peaaegu et sama vanaks kui Otepäa linnaõigused ise. Algselt tegutses hoones arvatavasti samanimeline rändkino "Uku", mis näitas filme ka mujal Kagu-Eestis, kuid 1940. aastal avaldatud riigistatud kinode nimekirjas oli kino "Uku" juba statsionaarselt Otepäa kinoks määratud (Ksenofontov, 2017: 102). 1960. aastatel ehitati hoone modernistlikumas võtmes ümber ning projektis oli viidatud kinole bravuurselt õõnes nime "Avangard" all (Rahvusarhiiv, s.a. a). Kino jäi hoone peamiseks funktsiooniks kuni 1994. aastani, millal alustas hoones tegevust ööklubi "Comeback". Esimestel ööklubi aastatel sai paralleelselt hoones päeviti ka filmi vaadata, hoides sellega hoonet kui kino veel aktuaalsena. Aastal 2021. sulges ööklubi aga oma ukse ning Eesti väikelinnadele omaselt lihtne ning väikeses mahus hoone lammutati. Kunagise kinohoone asemele ehitati tankla (Otrokova, 2021). Unustusse vajumise saatus ootas ees paljusi tol ajal ehitatud väiksemas mahus kinohooneid. Kinohooneid ehitati liiga palju mis oli okupatsiooniajast ja väikesest populatsioonist tulenevalt liiga entusiastlik jätkusuutliku kinoarhitektuuri jaoks. Kui varasemalt oli kinohoonetele saatuslikuks Maailmasõdade pommitamine siis nüüdsest oli selleks üleküllasus.

Seoses Joseph Stalini surmaga 1953. aastal ning tema järel võimule tõusnud Hruštšovi-aegse sulajaga NSVL süsteemis, langes ka propaganda fookusega filmide osakaal Eesti kinodes (Davidjants, 2019: 41). Tsensuur ja ideoloogiline kallutatus filmikunstis säilib kui paralleelselt kinode tagasihoidlikuma arhitektuurse vormiga muutus vaoshoitumaks ka propaganda. Maailmasõjad jäävad aina rohkem minevikku ning sellega seoses langeb ka sõjafilmi kajastus meedias ja sellest järeldada ka nende näitamine kinohoonetes ning -saalides. Hruštšovi-aegne, varasemast avatum, suhtumine Eesti kultuuri ja eneseteostusse lubas kaudselt alguse panna iseseisvale Eesti kinoloole teisele peatükile peale Johannes Pääsukese alustatud rahvuslikule kinoloole. Eesti kui riigi iseseisvumiseni on muidugi veel aega, kuid filmide, mis

loetakse üldarvestuslikult Eesti oma filmideks, tegemine algas 1960. aastatel. Peamine Eesti rahvuslik kultuuriline kaubamärk oli Tallinnfilm. Tallinnfilmi toodetud filmid olid näiteks "Ohtlikud kurvid" (1961), "Põrgupõhja uus Vanapagan" (1964), "Kevade" (1969) ja "Viimne Reliikvia" (1969). Lisaks tuli Eesti Telefilmi poolt tol ajal välja ka Eesti filmiklassika "Mehed ei nuta" (1968). Kuigi tsensuuri intensiivsus oli varasemaga madalam siis päris kadunud ta polnud, üks näide keelatud filmi kohta on tänapäevaks kuulus ning oma aja kohta originaalsema sisuga film "Hullumeelsus" (1968). Film Eesti küll linastus kuid teistesse liikmesriikidesse jõudis alles perestroika ajal (Kärk, s.a.). Muutus Eesti filminduses oli ka siiani levinud kroonikapalade linastamise ja tegemise osas, mis sai 1960. aastate jooksul oma kõrgeima punkti, edaspidi kroonikapalasi tehti vähem (Šein & Sokmann, 2022: 7).

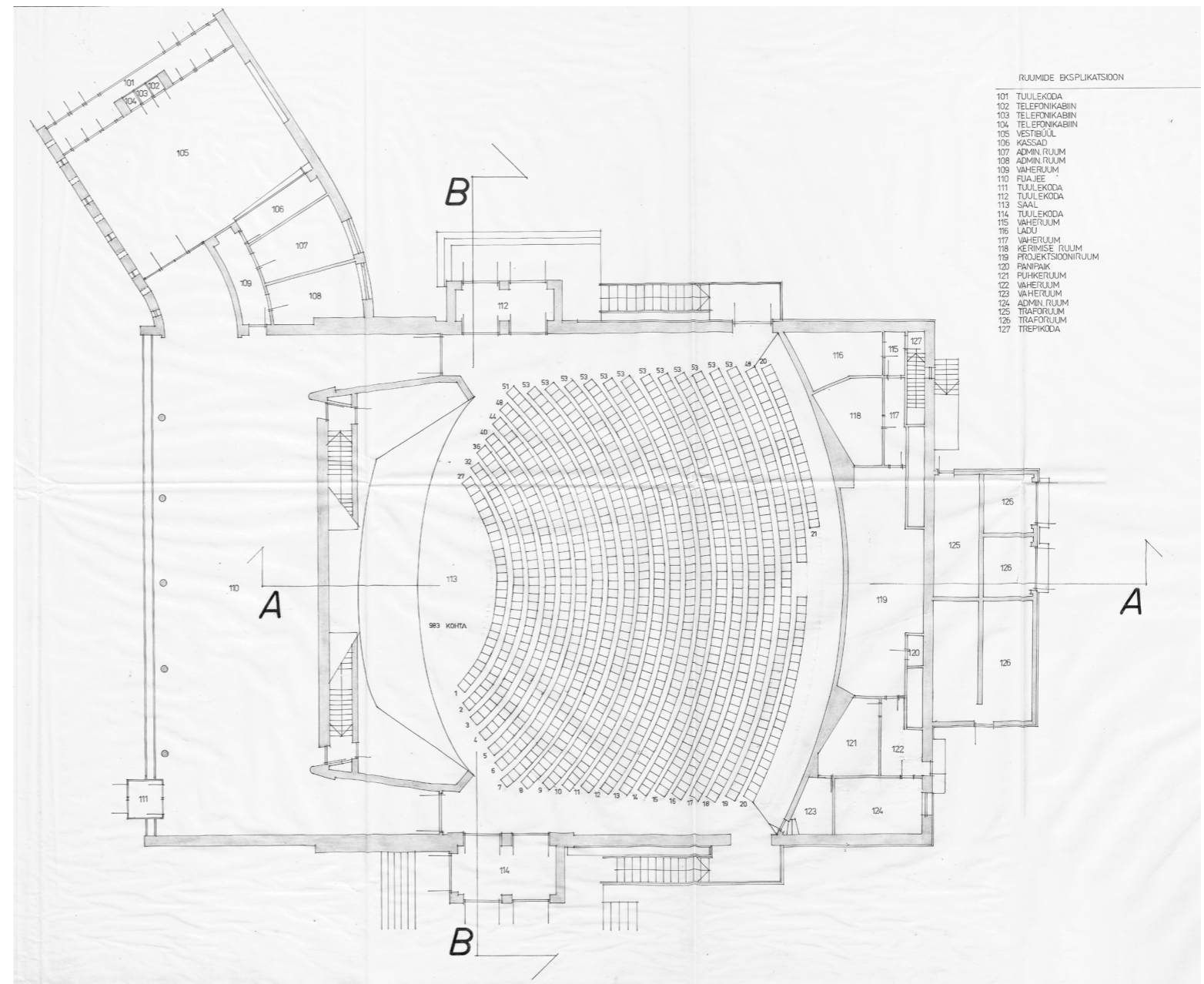
Ülejäänud maailmas oli aina tihedamalt levimas ka värvifilmid, mida esmakordselt hakati näitama juba 1930. aastatel (Skalr, s.a.). Eestis perioodika kajastas samuti läbi aastate erinevaid värvifilmide seansse kuid üldiselt polnud nad väga levinud. See oli suure tõenäosusega erinevatel põhjustel nagu algsetel sõjajärgsetel aastatel toimunud propagandafilmi levik, mille puhul polnud filmikunsti tehniline pool ning värvi lisamine niivõrd olulised või üldine stagnatsioon mis NSVL riikide tehnoloogia valdkonnas peale Teist Maailmasõda ning Külma sõja ajal võimu võttis.

HOONE NIMI	AADRESS	EH. AASTA
Kino "Kaja"	Tallinn, Mustamäe, Ed. Vilde tee 118	1960
Kino "Ekraan"	Tartu, Riia mnt 14	1961
Kino "Noorus"	Võru, Rāpina 1	1963
Kino "Koit"	Tallinn, Pääsküla, Rännaku pst 1	1963
Kino "Rubiin"	Viljandi, Lossi 21	1964
Kino "Kosmos"	Kohtla-Järve, Ahtme, Sõpruse 20	1964

Tabel 1. Arhitekt Raul-Levroit Kivi tüüpikond
(Autori tehtud tabel, (Jagodin; Naska, 2013: 118-120))

Joonis 7. Raul-Levroit Kivi tüüpinkode korruse plaan (Kino Kaja)
(Eesti Riigiarhiiv, 1964)

Joonis 8. Kino Kosmos korruse plaan
(Eesti Rahvusarhiiv, s.a. b)

Foto 16. Kino Noorus 1970. aastatel
(Võrumaa Muuseum, s.a.)

Foto 17. Kino Noorus hoone 2024. aastal
(Autori erakogu, 2024)

Foto 18. Kino Ekraan 1961. aastal
(Selleke, 1961)

Foto 19. Kino Ekraan hoone 2024. aastal
(Autori erakogu, 2024)

Foto 20. Kino Kosmos Tallinnas
(Eesti Arhitektuurimuseum, s.a. a)

Foto 21. Kino Kosmos hoone 2024. aastal
(Autori erakogu, 2024)

1.2.4. Mõõdukas avangardism: KOHVIK-KINO PIRITA rekonstrueerimine ja KINO EDU

Paralleelselt NSVL geopoliitiliselt rahuneva ning kergelt läänestuva suunaga maailmapildis oli ka kinoarhitektuuris 1980. aastateks kadunud suurejooneline ja olemuslikult peamiselt propagandamasinana töötavate hoonete ehitamine. Eestis muutus trend kasutada kino riigi hüveks vähem intensiivsemaks. Seetõttu said kinod Esimese Vabariigi ja tsaariaegsele kinole sarnase kuvandi, milleks oli väiksemad ja lihtsama funktsiooniga meelelahutusasutused. Kinodes näidatud filmid olid siiski välja valitud ja tsensuuri läbinud teosed, kuid uus kinoarhitektuur oli ideoloogilistest disaini kaalutlustest vabam.

Kino "Pirita" valmis 1951. Aastal vastavalt H. Karro plaanidele aadressile Merivälja tee 3. Tegemist oli välisilme poolt vaoshoitud stalinismi näitega, kus esines veel mõõdukalt dekoratsiooni ja ruumiplaneeringuliselt paistis silma sümmeetriline plaan. Tegemist oli saalkinoga, kuhu tehti väiksemas mahus juurde- ning ümberehitusi 1958. ja 1962. aastatel. 1980. aastatele omast perspektiivi muutust kinokultuuris ning -arhitektuuris iseloomustas aga kino "Pirita" puhul 1981-1982. aastatel läbi viidud kino ümberehitused, arhitekt Tiina Kaljundi ja sisearhitekt Helle Neemre plaanide kohaselt. Varasemast traditsioonilisest kinosaalist sai ümberehituste käigus kohvik-kino (Jagodin; Naska, 2013: 98). Tehnoloogia arenguga sai filmikunst inimestele kättesaadavamaks läbi VHS-i ja televisiooni, mistõttu oli vajalik hakata mõtlema kino kui funktsionaalse meelelahutusviisi ning kultuurikandja ümbermõtestamisele. Selleks saigi loodud kinohoone, mis viis läbi seansse, kus oli lisaks filmi vaatamise võimalusele müüginumbriteks kohvi, söömisvõimalus ja varasemast rohkem soodustatud suhtlemine filmi vältel.

1996. aastal muudeti kino "Pirita" vabaajakeskuseks (Eesti Päevaleht, 1996: 5), filme ei ole seal näidatud 1990. aastate algusest (Traks, 1997: 5). Tänapäeval on hoone

jätkuvalt vabaajakeskus, kunagine kinosaal on muudetud tavaliseks renditavaks saaliks, kus on lisavarustusena siiani ka projektor (Pirita vaba aja keskus, s.a.).

Kui kino "Pirita" 80-ndate ümberehitused paistsid silma tüpoloogilise innovatsiooni näol kohvikino lahenduse läbi siis 1970. aastatel projekteeritud ning samuti hiljem, 1980. aastatel, ehitatud kino "Edu" Põltsamaal oli väljapaistev oma arhitektuurse vormi tõttu. Modernismiväsimusest tuleneva postmodernismi juurtega neofunktsionalistliku hoone alla liigenduva kino "Edu" silmapaistev arhitektuurne lahendus oli midagi erinevat teistest oma aja lihtsa ning range geomeetria motiiviga kino- ja lihthoonetest.

Foto 22. Kino Pirita
(Martinson, s.a.)

Foto 23. Kino Edu
(Eesti Arhitektuurimuuseum, s.a. d)

Ehitusaegse Põltsamaa planeerimiskava kohaselt pidi kino "Edu" olema osa ühiskondlikust tšebekeskusest koos naaberhoones asuva kaubanduskeskusega. Tänapäeval aga seisab kinohoone mahajäätna. Kino "Edu" oli arhitektuurselt õnnestunud projekt, kuid väikelinna populatsiooni ning uut sorti meedia pealetulek summutasid hoone potentsiaali. Oli kaasatud ka erinevaid multifunktsionaalseid aspekte ruumiplaneeringus kuid mitte piisavalt intensiivselt, et hoida kinohoone kasutuses ja selle läbi majanduslikult kasumis.

"1983. aastal valminud Põltsamaa kino «Edu» vastabki meie ettekujutustele heast kinost ja ootustele heast rahvuslikust arhitektuurist" (Lapin, 1986: 57)

Jooksvalt läbi 1970. aastate oli kinos näidatud filmide mõju Eesti kultuuriloole väiksem kui ta 1960. aastatel oli, mis kajastus nii kinohoone kui arhitektuurilise nähtuse osaline übermõtestamine kui filmide üldise toodangu maharahunemine Eestis. Lühikeses vormis kroonikapalade tootmine oli küll varasemaga madalam kuid dokumentalistika oli siiski Eestis levinud (Šein & Sokmann, 2022: 6).

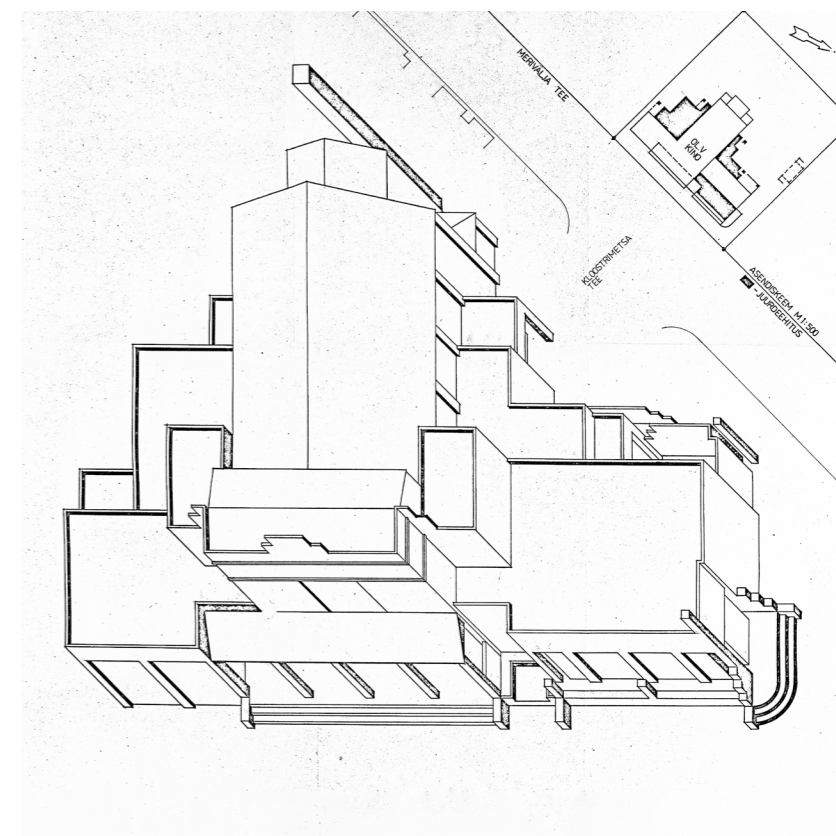
"Tegelikult mõjus 1970ndate algus 1960ndate tõusulaine ja sellega kaasnenud ootuste- lootuste foonil tõsise tagasilöögina. Hruštšovi sula ja Kossõgini võimalike majandusreformide järel oli saanud Brežnevi nn. küpse sotsialismi ajastu ehk stagna. Mis teadagi ei soodustanud ka filmikunsti arengut." (Kärk, 2012)

Kinokunst oli küll külma sõja jooksul NSVL propagandakanalite pingereas madalamale langenud kuid kino jäi siiski võrdlemisi levinud meelelahutusviisiks rahva seas. Peamised meediakajastust saanud filmid olid siiski NSVL valitust ülistavas või vähemalt mitte seda selgelt kritiseerivad ning kinod, sealhulgas tol ajal tegutsevad rändkinod, olid riigi kontrolli all. Enne okupatsiooni levinud Ameerika ning Saksa filmide asemel näidati peamiselt siiski NSVL

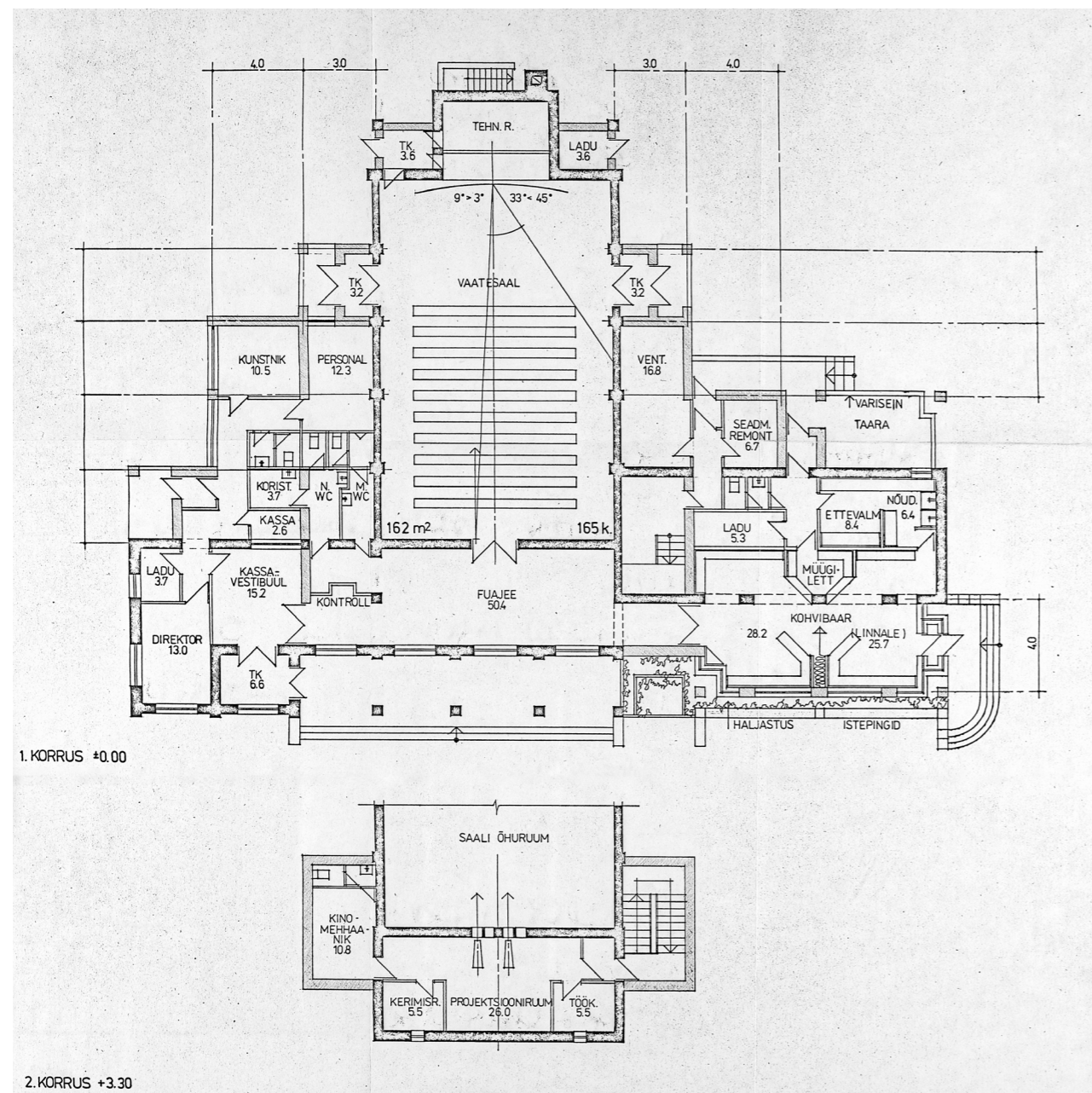
liikmeskiiride ja liiduga heade suhete peal olevate riikide filme nagu Poola, Ukraina, Vene, Eesti ja India filmid.

Järgnevatel 1980. aastatel nägi Eesti rahvuslik kinoelu järjekordset elavnemist. Aina enam tegid debüüte erinevad Eesti lavastajad ning näitlejad. Olles siiski osa Nõukogude Liidust siis toodeti muidugi ka puhtalt režžiimi ülistavat filmi kuid aina pragunevas NSVL-is leidsid filmitegijad ka viise, kuidas režžiimi kritiseerida parajalt kavalalt, et tsensuuri vältida. Sarnases trendis jätkus Eesti filminduse vaikne kuid stabiilne kasv kuni iseseisvumiseni. Tsensuur lõdvendus vaikselt kuid oli veel siiski kindlalt eksisteeriv. Küll aga võib tolleaegse meediakajastuse pealt eeldada, et Eesti rahvale meeldisid peamiselt siiski välismaalt pärit filmid kuna arvatavasti olid nad oma uudse kultuuriruumi kuvanditega huvitavad raudse eesriide taga olevale rahvale. Küll aga pikema mõjuga nii inimeste mõtlemises kui Eesti kultuuriloos olid ikkagi eestlaste enda tehtud filmid, mida regulatsioonist tulenevalt tundus olevat vähem näha suurel ekraanil kuid on tänapäevaks kindlalt leidnud enda koha Eesti kinoajaloos.

"1980. aastaid võib nimetada Eesti filmikunsti vaimse ärkamise ajaks. Kui varasem kümnend oli suure osa Nõukogude Liidust in sorpore unele suigutanud, siis nüüd tõusis vähemalt meie kodumaises filmis pead teatav mässumeelsus" (Davidjants, 2019: 102)

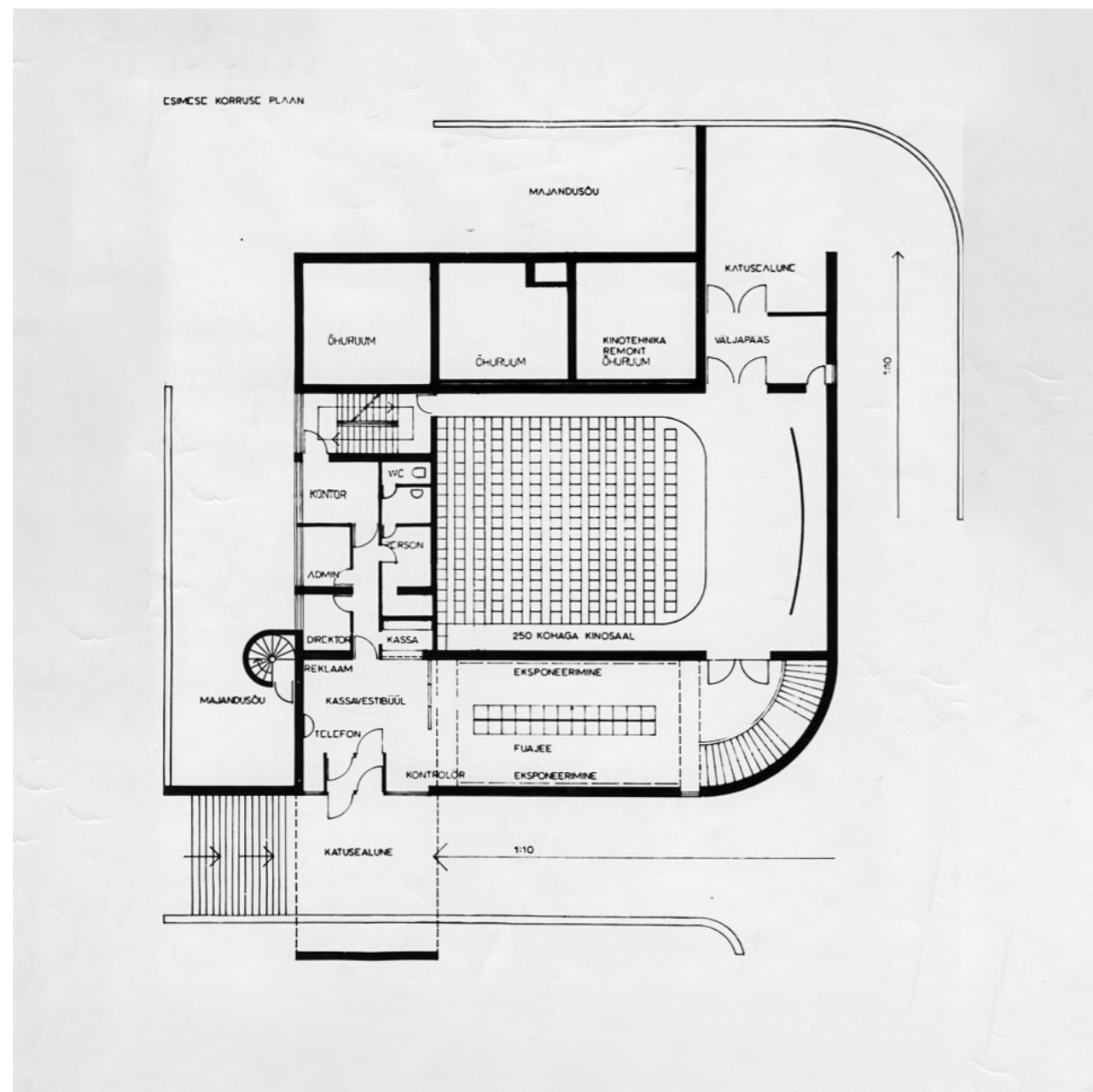
Joonis 9. Kino "Pirita" skeem
(Eesti Rahvusarhiiv, c.a. c)

Joonis 10. Kino Pirita korruse plaan (vaatesaali rajati hiljem ka kohviksaal)
(Eesti Rahvusarhiiv, s.a. c)

Foto 24. Kino Pirita hoone 2024. aastal
(Autori erakogu, 2024)

Joonis 11. Kino Edu I korruse plaan
(Eesti Arhitektuurimuseum, 1972)

Foto 25. Kino Edu hoone 2024. aastal
(Autori erakogu, 2024)

1.2.5. Viimane Nõukogude kinohoone: KINO LINDAKIVI

Viimane ENSV ajal ehitatud kinohoone oli kino "Lindakivi" Lasnamäel, aadressil Koorti 22. Hoone ehitati tüüpprojekti järgi 1988. aastal ning alustas oma tegevust 1989. aastal. Hoones oli kaks kinosaalid, mahutades kokku 418 esimeses ning 198 pealtvaatajat teises saalis (Jagodin; Naska, 2013: 138). Tüüpprojekt, millel hoone oli baseerunud oli aga oma olemuselt iganenud ning ei sisaldanud lisaks kinosaalidele muud funktsiooni ega väärust. Seetõttu muudeti hoone ruumiplaneeringut algsest tüüpprojektist. Vestibüüli lisati kohvik ning erinevate funktsioonidega ruume (Pukk, 1989: 1). Eraldi oli tähelepanu pandud ka liikumispuuetega inimeste ligipääsu võimaldamisele (Rahva Hää, 1989: 4).

Aastal 1994. alustas hoones tegevust Lindakivi kultuurikeskus (Jagodin; Naska, 2013: 138), mille algusaastatel näidati vahel kinosaalid ka filme (Traks, 1996: 5). Suuremad renoveerimis- ja ümberehitustööd toimusid hoones 1995-1997. aastatel kinosaalide kaasajastamise eesmärgil ning 2006. aastal viidi läbi suurem renovatsioon, mille käigus sai hoonefassaad varasemast erineva viimistluse (Lasnamäe Leht, 2009: 1). Edaspidi näidati filme harva kuni 2022. aastani, millal uuendati hoone kinotehnikat ning -ekraani (Lasnamäe leht, 2022: 1). Alates uusimast kinotehnika moderniseerimisest näidatakse filme hoones jälle tihemini kohaliku kultuurielu elavdamise eesmärgil. Tihti on seansid tasuta ning eakatele suunatud (Postimees, 2022). Kultuurihoone edaspidist aktiveerumist soodustab ka Salto Arhitektid poolt kõrval asuvale krundile projekteeritud ja ehitatud Tallinna Kunstihoone Paviljon, mis ehitati 2022. aastal ajutise ehitisena. Kui kauaks paviljon krundile jääb oleneb tema edukusest (Salto Arhitektid, s.a.).

Kino "Lindakivi" oli oma osaliselt jätkuvast tegevusest hoolimata algse kinohoonena läbikukkumine, kuna filmide näitamine pole hoones algusest saati olnud eriti kasumlik,

hoone aktiveerumine linnapildis oli alla ootuste ning sedagi rohkem kultuurikeskusena kui kinona. Kino "Lindakivi" illustreeris sellega, et kinohoone kui pikemalt läbimõtetmata tüüpprojekti kohandus ei pruugi olla väärt ettevõtmine. Kino mitte aktiveerumise taga võib muidugi olla ka asukoht või avamise aeg. On aga kindel, et sajandialguse kinobuumi sarnaselt ei olnud enam võimalik avada kinohoone ja puhtalt kinokunsti olulisuse pealt ühiskonnas oodata edu kui pole tegemist just suuremas asumis ainukesena kinohoonega.

Foto 26. Kino Lindakivi 1989. aastal
(Norman, 1989)

Aastal 1991. Eestiiseseisvus, millega kaasnes Eesti filmi-tööstuse ning kinode erastamine. Selle kaudu kadus NSVL ideoloogiline surve kinodes näidatud ning Eestis tehtud filmidele, küll aga kaasnes uute positiividega ka uusi muresid. Suurimaks mureks oli erastamise käigus kaotatud Nõukogude Liidu finantstoetus filmide tegemiseks. Seetõttu uusi filme tehti Eestis võrreldes eelnevates aastatega kordades vähem, nii mängufilme, dokumentaale kui muusikafilme, mida tehti keskmiselt poole vähem (Šein & Sokmann, 2022: 4;6;8). Sarnaselt kino "Lindakivi" saatusele leidsid ka paljud teised Eesti kinod oma viimase seansi 1990. aastatel, sealhulgas ka kino "Pirita".

Kino "Lindakivi" küll näitas kultuurikeskuse näol loetud juhtudel filme ka edaspidi kuid paljud kinod suleti lõplikult või ehitati

ümber teist funktsiooni kandma nagu kino "Avangard" Otepääl (Otrokova, 2021), kino "Lembitu" Rakveres, mis ehitati ümber *bowlingu* saaliks (Mäe, 2001). Arvestatav osa kinohooneid said ka lammutatud, näiteks tüüpkino "Rubiin" Viljandis.

Lisaks rahalistele probleemidele Eesti rahvuslikus filminduses mängis kinos käimise tava vastu ka modernse tehnoloogia areng. Aja möödudes jäi vähemaks põhjuseid minna filmi kinoekraanil vaatama kuna levima hakkas kättesaadavama heli- ja ekraanitehnika käsikäes kodukino fenomen. Lisaks kodus filmi vaatamisele vastupanuks korraldatud tavapärasest kinokogemusest eristuvatele kinoüritustele nagu Eesti esimene autokino (Sõnumileht, 1998: 6) ja vabas õhus korraldatud suvekinodele näidati filme edasi kinodes ning maakohtades rahva- ja kultuurimajades, mis on Eesti rahvuskultuurile omaselt kestnud ühes või teises vormis alates kino sünnist.

"Tehnika tohutu kiire areng, selle lihtsustamine ning kättesaadavus, mugavus ja kiirus on viinud lugematute suvekinode, kinotuuride ja kinobussi sünnini" (Jagodin; Naska, 2013: 144)

Foto 27. Kino Lindakivi hoone 2024. aastal
(Autori erakogu, 2024)

1.3 21. SAJANDI KINO. Kino kui rakurss suuremas pildis

1.3.1 Millenniumi algus ja kobarkino COCA-COLA PLAZA

Peale Eesti Vabariigi taasiseseisvumist erastati varasemalt riigi rahal tegutsevad kinod, millest tulenevalt kinode ülalpidamine muutus vähem levinumaks äriks. Suur osa kinodest pandi kinni, kujundati ümber teise funktsiooniga või lammutati. Eriti oli trend selline väikelinnades ja -asumites Siiani suurimaks Eesti kinohooneks on 2001. aastal arhitekt Andri Kirsima ja Kaire Kemp Tišleri plaanide järgi ehitatud kobarkino "Coca-Cola Plaza" (Jagodin; Naska, 2013: 143-146). Kinohoones on kolme, avalikkusele avatud, korruse peale ära lahendatud 11 kinosali (suurima saali mahutavus 514 pealtvaatajat) ning vastavat modernse aja kirjutamata reeglile on hoones lahendatud ka erinevad söögikohad ja kohvikud. Algselt oli hoones lahendatud ka muusika- ja videopoed (Eesti Päevaleht, 2001: 6), mis on tänaseks hoonest lahkunud ja samuti röögikohtadeks ümber kohandatud.

Multifunktsionaalne lähenemine kinohoonetele, mis sai Eestis hoogu sisse 1970-1980. aastatel on muutunud üldaktsepteeritud normiks tänu filmide ja kinokogemuse kättesaadavuse suurenemisele väljaspool kino. Algselt tulenes see VHS ja televiisorite populaarsuse suurenemisega, nüüdseks on tehnoloogia veelgi arenenud ja kodukinosüsteemide ning voogedastusplatvormide tõttu on kinohoone relevantsus vaieldavalt suures osas säilinud vaid kinohoonele paralleelselt filmi vaatamisele ka teiste funktsioonide omistamisega.

Teine oluline aspekt on tehnoloogia arenguga heli- ja filmipildi hea kvaliteedi väljatoomine suure ekraani kasutusega. Suur ekraan võimaldab koostöös filmide tegemisel kasutusel olevate kõrgtehnoloogiliste kaameratega saavutatud kvaliteetses

pildis ja värvigammas leida pealtvaatajal erinevaid esteetilisi ja visuaalseid nüansse, mida väiksema ekraani läbi filmi vaadates märgata ei pruugi. See on mõjutanud ka filmide tootmist, mis on esmakordne nähtus, varem dikteeris siiski filmi ainult režissööri visioon, publiku soov ja filmi sisuline eesmärk. Nüüd on oluline ka kinematograafia alaselts kinohoone ainulaadsele suurele saalile ning muust maailmast akustiliselt kodukinost eelistatava ning suure helisüsteemi poolt pakutavate kinokogemuslike aspektide kaalumise filmikunstis.

Olles ehitatud Tallinna, kõige suurema populatsiooniga linna Eestis, ning pakkudes lisaks söögikohtadele ka laia filmivalikut on "Coca-Cola Plaza" tänapäevani tegutsev. Kunagi Eestis uudsenähtus mõjunud mugavad istmed ja lai reavahe on tänapäevani säilinud ning võimalusel ka kaasajastatud. Lisaks tavalistele saalidele on lisatud *chill-saal*, kus saab kino vaadata kotttoolides, A. Le Coq sviit, kus on kohvikinole sarnane läbi filmi kestev teenindus ning *lounge* tüüpi eesruum ja lux-saalid kus saab istekohta reguleerida. Sellele lisaks on jooksvalt kaasajastatud ka heli- ning projektortehnikat kinosaalides (Apollo Kino, s.a.). Kobarkino tugev eelis konkurentide ees on ka suures koguses filmiseansside läbiviimine igapäevaselt, mida võimaldas mitme erineva kinosali olemasolu.

Kuigi "Coca-Cola Plaza" on olnud läbi aastate võrdlemisi edukas siis koroonapandeemiast tulenevalt langes kinohoonet haldava ettevõtte tulu piisavalt madalale, et Apollo Grupp sai 2022. aastal konkurentsiametilt nõusoleku kino ära osta ning liita varasemalt iseseisev kino "Apollo Kino" kinoketti (Mäekivi, 2022). Vastavalt viidi läbi ka muudatused hoone sisedisaini lahenduses et sobitada kinoketti.

Lisaks oli algse arhitektuurilise visiooni kohaselt ette nähtud ka hoone kokku ehitada kõrval oleva Postimajaga esimese ja keldrikorruse ulatuses. Hoone kuut korrust läbiva vestibüülina funktsioneeriva sisetänaava seina välisfassaad pidi algselt olema kaunistatud ka graffiti ja fassaadivalgustusega

(Arhitektuuriüksus, s.a.). Lahendust aga oma kavandatud vormisei realiseeritud. Küll on aga fassaadile suunatud värvilised valgustid, et monotoonsed seinamüüri visuaalselt rikastada.

Aastal 2021. andis Tallinna linnavalitsus ka loa ehitada kokku Postimaja ja Coca-Cola Plaza ning uuendada kinohoone fassaadi lahendust. Ühtlasi ehitatakse kõrval olevale postimajale lisaks kaks korrust, nii ei ole algselt disainitud kinohoone fassaadi lahenduse lõpliku lahenduse puudumine ning kahe hoone vaheline realiseerimata ruum enam niivõrd märgatav ja linnapildis kohatu. Uue projekti autorid on Innopolis Insenerid projektibüroo (Riispapp, 2021).

Värskest 1990. aastatel võidetud iseseisvusega võttis Eesti kino- ja filmikultuur mõnes aspektis sammu tagasi kuid iseseisva riigi iseseisva kino sünnist sai alguse ka tänapäevase Eesti filminduse skeene alged. Vaikselt aga sihikindlalt muutusid filmi produtsendid ning stsenaaristid oma kujutatud sisuga julgemaks ning visiooni poolest laiemaks. Aja edenedes suurenes filmide tootmises osalenud filmitegijate arv ligi viis korda ning sellega paralleelselt suurenes ka toodetud filmide arv. Mängufilmide toodang suurenes näiteks sajandi algusest 2020. aastani ligi kuus korda (Šein & Sokmann, 2022: 5; 21). Kinohoonete arvu osas on Eestis aga toimunud drastiline langus, NSVL liidu viimastel aastatel Eestis tegutsenud 617 kinohoonest oli 2007. aastaks alles jäänud 12 kino (Jagodin; Naska, 2013: 143-144).

Aastaks 2024 on Eestis alles jäänud vaid mõned peamiselt kinofunktsiooniga hooned ning ülejäänud kino funktsioneerib kinosaalide sümbioosina erinevate ostu-, meelelahutuskeskuste, muuseumite, teatrite või rahvamajadega. Eestis on levinud jätkuvalt ka filmide näitamine rahva- või kultuurimajades. Vaadates täpsemalt Eesti tihedaima töö tihedusega rändkino "Kinobuss" (Kinovõrk, s.a.) andmeid, Eesti rahvakultuuri keskuse andmeid (Eesti Rahvakultuuri keskus, s.a.) ning Eesti Filmi Instituudi andmeid (Eesti Filmi Instituut, s.a.) selgub, et arvuliselt on kinofunktsioon levinuim siiski rahva-

ning kultuurimajades läbi rändkino ning kohalike ürituste. Arvestades aga keskmist filmi näitamise tihedust suurlinnade kinodes ja lisaks arvestades elanike arvu erinevust suurlinnade ja väikelinnade vahel (Statistikaamet, 2023) võib aga väita, et Eesti kinoelu on siiski kõige jõulisem Tallinnas ning Tartus.

Uue sajandi esimese kümne aasta jooksul hakati varasemast jällegi tihedamalt tootma kodumaist filmi. See võib arvatavasti tuleneda Eesti keskmise inimese finantsheaolu paranemisest, mis suurendas rahavoolu filmitööstusesse suunamisest meelelahtusturu kontekstis, lisaks suurenes filmide tegemiseks vajaliku tehnika kättesaadavus ja filmihariduse iseseisvumisega saavutatud erialaliste teadmiste kättesaadavus. Eestikeelne filmiharidus sai oma alguse iseseisvunud Eestis 1992. aastal Tallinna Ülikooli asutamisega, 2005. aastal sai alguse ka terviklik filmiõppe BFM-is (Lõhmus, 2020a: 31). Filmiope populaarsus sai aga tõsisema tuule tiibadesse 2010. aastatel (Šein & Sokmann, 2022: 81).

"Iseseisvuse taastanud riigis hakkas toimima süstemaatiliselt organiseeritud filmielu protsess, Eesti mängufilm sai jalad alla ja hakkas kaela kandma" (Teder, 2008: 35)

Eesti kinodes näidatud filmide osas on kogu maailma aina enam globaliseeruva iseloomuga kultuurimaastik muutunud ühtsemaks mujal maailmas näidatud ja edu leidnud filmidega. Sirvides ajakirjandust ja perioodikat läbi 2000-2010 aastate on näha aasta vaadatuimate filmide juures selget trendi USA filmide osas. Keskmine pingerida aasta vaadatuimate filmide osas sisaldas mõnda kodumaist väikefilmi, kuid vähemalt kolmveerand filmidest on tavaliselt USA päritolu.

Sajandialguse filmid olid oma mastaabi ja teemakäsitluse poolest peamiselt vaoshoitud mastaabis ja Eesti kultursele eneseteostusele vastavalt rahvuslik ning inim mõõtmeliselt nostalgiliselt sooja kunstliku käsitlusega.

Varasema aja suuremate filmiproduksioonide kõrvalt nagu "Nimed marmortahvil" (2002), "Agent Sinikael" (2002) või "Sigade revolutsioon" (2004) olid publiku seas lemmikud kodumaised ka tagasihoidlikuma ainekumera raames või madalama produktsioonikuluga filmid nagu "Röövilrahnu Martin" (2005), "Malev" (2005).

Uue sajandi alguses oli film eestlase elus olemasolev kuid vaikselt arenev kultuurinähtus siis 2010. aastatel algas Eesti filmielu elavnema varasemast suuremal kiirusel ja mahul. Olles elanud sisse oma koha Euroopa Liidus oli Eestil oma pilku ja haaret aina Läände sirutamas ning oli näha tunnuseid siiani vaikselt arenenud filmikultuuri arengu arvestatavast kiirenemisest. Linastunud filmide juures oli tõus eelarves ning samuti ka filmi esteetilises ning sisulistes elementides oli tajutav varasemast siirusest välja arenenud küpsust.

Esimene suurem rahvusvaheline kulminatsioon Eesti filmikunstis oli film "Mandariinid" (2015), mis teenis Eestile esimese Ameerika Filmikunsti ja -teaduse Akadeemia poolt jagatud Oscari nominatsiooni. Võitu küll eestlased koju ei toonud, kuid nominatsioonist sai Eestile selgeks, et ka kodumaine film saab olla rahvusvahelises filmimaailmas aktuaalne. Edaspidi on näha Eesti oma filmide populaarsuse tõusu eestlaste filmieelistustes kinos ja kodus. Meedias kajastatud filmide tihedus aina tõuseb ning laieneb erinevate žanrite ja lahatud teemade käsitlus.

Kuigi nii mängufilmides ning dokumentaalides on jätkuvalt levinud sajandi algust meenutavad nostalgilised ja kohati paranoilised võtmesõnad nagu põgenemine, armukadedus, vägivald ja kodu (Šein & Sokmann, 2022: 79; 81) siis seda temaatikat kajastati erinevate narratiivsete ja visuaalsete meetodite kaudu. Levinud on mineviku poole vaatavad ja ajaloolised suurfilmid nagu "1944" (2015) või "O2" (202), kuid nende kõrvalt toodetakse ka aina rohkem nn lihtfilme, mis kujutavad endast lihtsamini modernses meelelahutus- ning majandusmullis kasumlikke ja vaadatavaid filme nagu näiteks

"Klassikokkutulek" triloogia. Lihtsama taotluse ning vähema kunstiliste filmide levik võib olla mõne tõlgenduse kohaselt negatiivne filmiloo kujunemisel, kuid faktiks võib lugeda, et kinotööstus kasvab ja seda vaieldavalt ka heas tempos.

"Ei ole liialdus öelda, et veel paarkümmend aastat tagasi poleks keegi iseseisvuse taastanud Eestis Osanud uneski näha, et kodumaised filmid teevad kinos suurt kassat ning meie levitajad rebivad omavahel, kes uusima filmi kinno viia saaks" (Davidjants, 2019: 179)

Lisaks on arenemas ka Eesti animafilmide kunst kodumaisel ning rahvusvahelisel arenil. Tihtipeale oma vormile võrdlemisi tänamatu filmižanr ei leia animatsioon oma teed kinoekraanile väljaspool lastefilme. Sama lugu on lühifilmidega, keskmine inimene ei näe kinotrende vaadates väärtuslikuks maksta piletiraha, et vaadata lühifilme. Seetõttu pole neid ka kinopidajal mõistlik sisse osta, see tekitab aga kahetsusväärne tühimiku filmiturul nii finantsialasest vaatevinklist kui kultuurilooliselt. Lühi- ja animafilmide kinno toomine on siiani jäänud teenitud tähelepanuta.

Foto 28. Kino Coca-Cola Plaza 2001. aastal
(Sirge, 2001)

Foto 29. Kino Coca-Cola Plaza algse projektile vastav graffiti fassaadil
(Arhitektuuriüksus, s.a.)

1.3.2. Tänapäeva RÄNDKINO

Lisaks paikkinodele eksisteerib tänapäeval ka jätkuvalt rändkino fenomen, seda aga varasemalt erinevas vormis. Filmi pealt näidatud kino asemel on kinomaailmas domineeriv digitaalne film, mis kooskõlas digitaalse andmevahetusega välistab vajaduse minevikus levinud füüsilise rändkino jaoks. Küll aga on rändkinod siiski populaarsed teisel kujul. Eesti on näiteks edukas ettevõtmine 2001. aastal alustanud Kinobuss. Tegemist on modernse rändkino tõlgendusega, mis näitab üle Eesti rahva- ja kultuurikeskustes filme. Filme saab soovi korral ennetavalt publik ise tellida nende kodulehel. Lisaks kinoseansside korraldamisele viib Kinobuss läbi ka erinevaid kinoteemalisi üritusi (Kinobuss, s.a.). Sarnase tõlgendusega on ka Tartu Elektrikino, mis kevade lõpus alustades viib läbi suve läbi väliskinoseansse üle Eesti (Tartu Elektriteater, s.a.). Kui varasemalt võis rääkida rändkinost kui nähtusest, mis tõi filmikunsti üle Eesti siis nüüd on rändkino muutunud pigem fenomeniks, mis toob tavalisest erineva kinos käimise kogemuse üle Eesti.

Tänapäeval on rändkino vaikselt ümbermõtestatud kontseptsioon värskel ja vaheldust pakkuv nähtus kinomaastikul vabaõhukino, interaktiivse ning väiksemõõtmelise ettevõtmise näol. Performatiivse ruumidialoogi kulminatsioon on osaliselt jõudnud pealtvaatajate ja ruumikogemuse murdmiseni traditsioonilisest arhitektuursest ruumist väli- ja linnaruumi.

Rändkino toob kunagise igapäevase meelelahutusviisi tagasi inimtasandile ajastul, kus kapitalismi arenenud staadiumile vastavalt on kino nii kunsti- kui meelelahutusvormina aina enam prioritseerimas ja tiirlemas suurte majanduskasumiga seonduvaid väärtusi.

Foto 30. Tartu elektriteatri väliskino "Niidukino"
(Pitk, 2022)

1.3.3. Paigata paikkinod: APOLLO KINO

Apollo Grupp on meelelahutusettevõtte, mis omab Apollo kinode ketti. Ettevõtte haldab 2024. aasta seisuga 12 erinevat kino üle Eesti. Erinevalt traditsioonilisele kinole ei olnud Apollo kinodel ühelgi eraldi kinohoonet enne "Coca-Cola Plaza" omastamist 2022. aastal. Lisaks kinode haldamisele tegutseb Apollo brändi all ka erinevad söögikohad, spordibaarid ning raamatupoed.

Apollo kinode lähenemine kinokultuurile ning üldiselt kinode tüpoloogilisele lahendusele on aina kiireneva elukorraldusega ja väheneva tähelepanu kestusega inimestega täidetud ühiskonnas vastavalt ka ajaga kaasas käinud. Eraldi kinohoonete asemel on kinosaalid ehitatud kaubanduskeskuste sisse ning võimalusel on lisatud ka lisandväärtust spordibaari või mängukeskuse. Kino funktsioneerib kui kiiresti läbitav ja lühikese aja jooksul võimalikult meeli stimuleeriv ning rahakotti tühjendav kogemus.

Kuna eraldi kinohoonet pole Apollo kinode jaoks projekteeritud ega ehitatud ei saa Apollo kinode puhul arhitektuurist palju rääkida. Ruumiplaneeringu poolest on üritatud igas Apollo kino saalikompleksis majutada parimat heli- ja projitseerimistehnikat ning eesruumide puhul on lisaks teiste ettevõtte äriväljundite sidumisele ka rõhku pandud kogemuse moderniseerimisele. Võimaluse korral on osaliselt või täielikult kinoteenindus tehtud iseseisvaks ning kinopilet ostetakse tavaliselt kodus läbi interneti. Kino edu ongi taganud arvatavasti kinokultuuri ühtlustamine üleüldise meelelahutusega. Lisaks on Apollo kino Ülemiste saalikomplektis ka restoranikino, kus saab filmi ajaks sööki tellida. Modernse aega kajastavad kinos ka erinevad vaatamiskogemused läbi istumiskohtade mis pakuvad erinevat kogemust läbi paariskohtade, reguleeritavate istmete ning kotttoolide.

Aina levinumas kinovormis, kus filmi vaatamise asukoht kaotab oma olulisust kaotab samuti oma tähtsuse kinoloos

arhitektuur. Eestis jääb aina vähemaks paikseid ja peamiselt filmivaatamist väärtustavaid kinohooneid ning filmivaatamine on voogedastus platvormide, kodukino ja piraatluse tõttu kättesaadav kõigile ka kodust. Eestis on järele jäänud laias laastus kolme sorti kinosid: paikkinod "Sõprus" ja "Coca-Cola Plaza", mis on peamiselt kinofunktsiooni täitvad hooned, teiseks kinosaalid ostu- ja meelelahutuskeskustes suuremates linnades, peamiselt Apollo kinoketi saalide näol ning erinevates rahva- ning kolmandaks kultuurimajades renditud kinosaalid, mis näitavad aeg-ajalt filme.

Arhitektuur mängib neist suuremat rolli esimese kinotüübi puhul, kus ruumiplaneeringus on kõige olulisem pealtvaataja teekond sissepääsust kinosaalini ning peale filmi vaatamist sealt hoonest välja. Pilet saab modernsel inimesel suurem osa ajast juba telefonist või koduarvutist ostetud ning seetõttu on kinohoones kõik ruum peale kinosaaali enda kulgemisruum. Hoonetes on küll kaasatud teisi funktsiooni nagu restoranid ja kohvikud kuid funktsionaalselt töötavad nad tegelikkuses kinoga siiski eraldi lainel.

Teise kinotüübi, erinevates keskustes asuvate kinosaalide, puhul saab rääkida vaid sisearhitektuurist ning -kujundusest. Eksisteerides vaid hammasrattana suuremas meelelahutuskompleksis on näiteks Apollo kinode puhul raske rääkida eristuvast kinoarhitektuurist. Ruumiplaneeringus on jällegi oluline inimeste võimalikult kiire ja lihtne kulgemine saali ja sealt hiljem välja ning filmikogemuse kõrvalt on olulisem inimeste raha kulgemine võimalikult suures ja lihtsas vormis kino haldaja taskusse. Erandiks on Apollo kinorestoranide kontseptsioon, mis on võrdlemisi sujuvalt ühendatud teda ümbritseva meelelahutuskeskusega. Sisearhitektuuri suurim rõhk läheb saalides pakutava filmielamuse parendamiseks, läbi hea akustilise keskkonna, helisüsteemi ja mugavate istumiskohtade tagamisele. Sisekujunduse esteetilise aspektide puhul on peamine kaalutlus Apollo brändi edasikandmine.

Rahva- ja kultuurimajades tegutsevate kinosaalide puhul on tegemist eestlastlikult pretensioonitu kuid siira kinoskäimisega. Levinud väikelinnades ja -alevikes on tegemist peamiselt kultuurielu väiksemate sündmusega, mille peamine eesmärk on kõige otsesemalt öelduna minna kinno ja vaadata filmi. Filmikunstis baseeruva vaatevinkli kohast on siitkohalt tegemist kõige tõupuhta kinoskäiguga, olulisem on kogemuse juures film ja inimesed kellega seda vaadatakse. Rahvamajades viib seansse Eestis seansse läbi tihti kinobuss. Väiksema populatsiooniga asumites pole vaja suurlinnadele omast seansside tihedust, piisab ka paarist filmist nädalas või kuus. Küll aga limiteerib see kohati filmivaliku mitmekesisust.

Kokkuvõtvalt võib väita, et igal kinovormil on oma peamine eesmärk ja mõju. Suurlinnades levinud paikkinode puhul on kinos käimine kui meelelahutuses juurduv sündmus, kus vaadatud film on olulisusest esikohal, olles sarnasem kinokultuurile, mis sai alguse Nõukogude ajal kui tsensuuri poolt seatud piirangud hakkasid langema.

Erinevate suurkeskuste kinosaalides kinoskäik on tihti filmi vaatamine kui sõpradega kokkusaamise ajend või osa suuremast sündmusest nagu filmi esilinastus. Siinkohal on olulisemaiks kinoskäimise juures filmi kõrval olev kogemus, mis tõmbab kinno ka inimesed, kes filmikunstist endast tegelikkuses niivõrd sisse võetud pole. Selline lähenemine toob kaasa osalise kao kino kui institutsiooni väärtuse osas suuremas meelelahutusklastris, kuid teeb kinoskäigu ligipääsetavamaks vähem teadlikule vaatajale. Küll aga on samaaegselt ligipääsetavuse vastu Eesti kontekstis aina kasvav piletihind kinos, mida võib siduda peaaegu, et kinomonopoli laadse ettevõtmisega Apollo kinoketi näol. Üldiselt on suurkeskustes kohata paikkinode trend hea näide tänapäeva maailma kiirest ja vaieldavalt sihitust elulaadist, kus aina rohkem muutub elu tegelik elamine patuks kuna sellega ei kaasne mingit tegelikku tulu peale aja nautimise.

Rahva- ja kultuurimajade puhul on kinoskäik palju väiksemas mastaabis kultuurisündmus, mis on kõige sarnasem kino taotlusele 20. sajandi alguses, enne okupatsiooniga, kus oluliseks oli kino puhul inimeste kollektiivne kultuurikogemus filmikunsti maailmas. Karen Jagodin on kinohoone "Ekraan" kohta öelnud:

"Veel leidub linnades hooneid, mis tuletavad meelde aegu, mil inimestel ei olnud nii kiire, et kõik tuli koondada ühte kohta kokku" (Jagodin, 2021).

2. EESTI KINOLOO RETROSPEKTIIV

2.1. Kino kui aken maailma

Kinoloo algus Eestis 19. sajandi viimastel aastatel algas filmide näitamiseks seda võimaldavates saalides, klubihoonetes, näitusepaviljonides või suveaadaes. Esimeseks kinotüübiks oli rändkino, mille puhul mööda Eestit filmirulli ja -tehnikat ringi kanti ning näidati tavaliselt teise funktsiooniga hoonetes, kus oli projitseerimiseks vaba saal. Esimesteks näidatud filmideks Eestis oli paralleelselt muu maailmaga lühikesed lihtelu kajastavad ning dokumenteerivad filmilõigud. Kino kui uudne meelelahutus oli inimestes seas populaarne ning rändkinosid saatis üle Eesti edu. Lisaks filmidele endale oli oluline ja vaieldavalt isegi näidatust olulisem aparaat, mis filmi ekraanile kuvas. Kino töötas kui omamoodi rändnäitus, mille eesmärk oli demonstreerida uue aja leiutist - kinematograafi.

Rändkinode edukusest tulenevalt ehitati ka mitme klubihoone saalid ümber spetsiaalselt kinosaalideks, kuid esimene hoone, mille tegelik ja ainuke funktsioon oli kino ehitati Eestis Tartusse 1908. aastal ning kandis nime kino "Illusioon". Samal aastal alustas tegemist ka esimene paikkino Tallinnas, nimega kino "Metropol". Mõlema kinohoone puhul oli tegemist lihtsa ning rahvapärase arhitektuuriga. Väikese mahu ning välimuselt pretensioonitult lihtsa vormiga puitarhitektuur, mille eesmärk oli vaid majutada kinosaali, linnaruumis suurem eneseteostus polnud hoone puhul eesmärgiks. Aja möödudes muutus kinoskäik pigem kultuurisündmuseks, erinevalt rändkinodele omasest tehnoloogiaärituse sarnasest kinotaotlusest. Esimeste paikkinode ning sellega samaaegselt kinodena funktsioneerinud erinevad paviljonid ja rahvamajad olid Eestis teerajajad sündivale kinofenomenile, käitudes Eesti rahva seas kui sotsiaalne sündmus ning aken mujale maailma läbi kinoekraani.

Paikseid kinohooneid ehitati aja möödudes aina tihemini ning selle kõrvalt tegutsesid jooksvalt edasi ka rändkinod ning neid majutavad rahva- ja kultuurimajad. Kino töötas kui lihtsalt lähenetav meelelahutusvorm ning sotsiaalne

tõmbekeskus. Algest lihtsast puitarhitektuurist, mis välimuse poolest ei erinenud palju tallist või kuurist talukompleksis, arenesid välja kivikonstruktsioonis esinduskinod. Puitarhitektuurist alustati eemale liikumist tänu kasutusel oleva tuleohtliku nitrofilmi kasutusest filmikandjana.

Nitrofilm oli kergestisüttiv filmipõhimik ning sellest tulenevalt olid kinodes levinud tulekahjud. Sellest tulenevalt alustati alguses filmi projitseeriva aparatuuri eraldi kivimüürimisega ülejäänud puidust kinosaalist, et takistada tule levikut õnnetuse puhul ning uued kinohooneid ehitati peamiselt kivist. Valdava arhitektuuripraktika muutmise kõrvalt kinohoonetes lõpetati ka 1935. aastal rändkinodele lubade väljastamine tuleohtlikkuse tõttu. Lisaks tuleohtuslikele aspektidele kinoarhitektuuris alustati ka suurema tähelepanu osutamist kinosaalide mugavusele ning kinokogemuse rikastamisele puhvetitega. Lisaks filmi näitamise funktsioonile toimisid tihti hoones ka kabaree või teater. Üldiselt liikus kinokultuur lähemale vanemale ja prestiižemale teatrikunstile. Teater oli avalikus diskussioonis siiski suurema aukartusega käsitletud kunstivorm. See aga töötas ka kino kasuks kuna lihtne kättesaadavus andis tagas talle kohati suurema populaarsuse kui teatrikunstil oli.

Kinohoonete tüpologia rikastus peamisel kinosaalide arengu poolest, kuhu kaastati lisaks puhvetitele ka eraldi orkestri ja muusikutele mõeldud alad, et sel ajal levinud tummfilmidele saadet mängida. Oma ruumiplaneeringu poolest olid kinod sarnased teatrihoonetega, kus said külastajad vestibüülist ning selles asuvast astuda kinosaali ning sealt sama teed pidi tagasi välja. Näha oli aga ka suuremate kinohoonete puhul teiste funktsioonide kaasamast samas hoones lokaalide ja tantsupõrandate näol. Oma ehituslikust mahust jäid kinohooned aga Eestis rahvapäraselt väiksemasse vormi. Levinud olid väiksemad saalkinod üle Eesti ning välismaal levinud suursugusemale ning ka välisilmelt teatrihoonetele sarnanevaid kinohooneid ehitati Eestisse vaid üks, kino "Gloria Palace" Tallinnas. Ka väiksemate kinohoonete puhul esines

dekoratsioonirikast ning linnapildis visuaalselt välja paistvat arhitektuuri kuid seda Eesti elulaadile omases vaoshoitud vormis kui tuua võrdluseks välismaised kinohooned.

Filmikunsti osas olid näidatud teosed liikumas aina pikema jooksuaja suunas ning narratiivses võtmes mitmekülgsuse poole. Eesti oma filmindus sai samuti sajandi alguses jalad alla Johannes Pääsukese elutööga. Kinodes näidati peamiselt aga välismaist lihttoodangut ning levinud oli jätkuvalt ka dokumenteeriva sisuga filmid. Varasemast kino definitsioonist, mille eesmärk oli rahva meelt lahutada vaateplatvormiga Eestist väljapoole oli vaikselt saamas tavapärasem ning süstemaatilisemalt funktsioneeriv meelelahutusaru.

2.2. Kino kui tööriist

Eesti oli 1930. aastatel sajandialguse kinopalavik maha rahunemas, kuid Nõukogude Liidu okupatsiooni tulekuga sai kinokultuur uuesti tuult tiibadesse. Kino käitus peamiselt tolleaegse riigivõimu huve teenindava propagandakanalina. Lihtsa kättesaadavuse ning levinud meelelahutusena nähti võimude poolt kinos näidatud filmide näol efektiivset viisi tungida inimeste mõttemaailma ning argiellu.

ENSV esimestel aastatel ehitati arvukalt uusi kinohooneid ning kiviarkitektuuri levikust tuleneva ohutuma kinokogemuse ning oma laiahaardelise *modus operandi* tõttu taastati ka rändkinod. Kõik tegutsevad kinod olid vastavalt ka riigistatud. 1940. aastatel oli kinoarkitektuuris peamiselt levinud stalinistlik disainikeel. Kuna kinod oli esinduslikud hooned linnapildis, pidid nad ka NSVL taotluslikku võimu ja suursugusust kuvama ka oma välisilmes. Eesti väiksemast populatsioonist ning maalähedasest rahvuskultuurist tulenevalt olid peamiselt küll kinohooned stalinismi tagasihoidlikuma tõlgendusele vastavad. Klassitsistlikus võtmes sammastik ja sümmeetriline lähenemine ruumiplaneeringus ning dekoratsioonis oli küll olemas, kuid monumentaalseid hoonemahte esines harva. Erandiks on mõõduka stalinismi osas kino "Sõprus", mis on ehitatud otsesema stalinismi tõlgenduse näidisena. Monumentaalse käsitlusega kino "Sõprus" kõrvalt oli aga ka väiksemate kinohoonete taotlus linnaruumis arusaadavalt NSVL vaimus ning stereotüüpselt sisult rahvuslik ning vormilt sotsialistlik. Erinevalt varasemast sai kinoarkitektuur ka suurema rolli linnaplaneeringus, käitudes kui tõmbekeskus väiksemates linnades. Kinosid avati küll üle Eesti kuid peamine fookus oli ENSV idapiiril olevatel väikelinnadel ja asumitel, eesmärgiga ühendada Eestit rohkem Moskvaga.

Sõjajärgse ENSV filmimaastikul olid propagandafilmidena peamiselt levinud sõjafilmid ning liikmesriike positiivses võtmes kujutavad kroonikapalad. Okupatsioonile

eelnenud rahvusvahelisest filmivalikust oli alles jäänud peamiselt vaid liikmesriikide filmikunst.

NSVL kinoarkitektuuri võib pealiskaudselt jagada kaheks, 1950. aastatele eelnev stalinismis juurdunud arhitektuur ning sellele järgnev modernistlik kinoarkitektuur. Aastal 1955. väljastatud määrus "Liialduste likvideerimisest projekteerimise alal ja ehitustegevusel" muutis arhitektuuripraktikat ideoloogilisel tasandil. Varasemast täispuhutud ja toretsevust taotlevast kinoarkitektuurist sai paralleelselt muu ehitusmaailmas toimuvaga funktsiooni teenindav ning kuluefektiivne arhitektuur. Levinud olid kinohooned tüüpprojektidena ning lihtsa ruumiplaneeringuga saalkinode eesmärgiks oli anda lahendus, kus rõhk läks ehitustehnoloogilisele arhitektuuri aspektidele nagu ventilatsioon, akustika, optimaalne materjalikasutus ning tehnoloogiapädevus.

ENSV kinod aga peale 1960. aastate modernismi lainet kaotasid sihikindlalt oma populaarsust järgnevatel aastakümnetel. Rahvas käis kinos edasi, kuid harvemini. Tehnoloogia arenguga muutusid aina aktuaalsemaks teised viisid filmide vaatamiseks nagu VHS ja televisioon, mis vähendasid inimeste initsiatiivi minna filme kinosaalidesse vaatama. Lisaks oli aina arenevas ühiskonnas kadumas ka monofunktsionaalse arhitektuuri võlu, aina enam hakati otsima kinohoonetele paralleelselt ka teisi funktsioone, et neid linnapildis aktuaalsena hoida. Samaaegselt kõige muuga NSVL kinokultuuris töötasid aga jooksvalt edasi rahva- ja kultuurimajades toimuvad kinooperatsioonid ning rändkinod ehk kinokultuuri langusest saab rääkida eelkõige vaid kui eraldi seisvast arhitektuurilisest nähtusest linnapildis.

Okupatsiooni viimastest aastatest kõlab kinoarkitektuuri valdkonnast peamiselt välja erinevate kinohoonete lammutamist, ümberehitamist ning üldiselt on tunda läbikukkunud projektide hõngu. Filmikogemus oli lihtsasti kättesaadav ning kino kui institutsioon oli vaikselt kaotamas oma eesmärgi. Selle kõrvalt aga oli tsensuuri intensiivsus

aastatega leevendunud ning aina rohkem oli ruumi Eesti oma filmikultuuri arenguks. Kinos peamiselt vaadatud filmid olid jätkuvalt kas kodumaised, liikmesriikidest või võimude pilguga heaks kiidetud riikidest nagu näiteks Poola või India.

Eesti filmi- ja kinokultuur oli okupatsioonivõimu all saanud uue hingamise, samaaegselt negatiivses kui positiivses võtmes. Kinode kiire ja lai levik nii paikkinode kui rändkinode vormis tagas eestlastele ligipääsu filmikunstile, kuid samaaegselt oli kinoarkitektuuri üleküllastuse tulemuseks tänapäeval loendamatu tühjade, lammutatud või muudetud funktsiooniga kinohoonete olemasolu, mis viitab läbikukkunud lähenemisele kino mõtestamisele arenevas maailmas.

Ometigi sai ENSV ajal alguse Eesti laiahaardeline filmikunst ning eestlaste vaikselt kaasaskantav kinorahva tiitel, mis tuleneb väikese populatsiooni ning pindala poolest Eestis siiski säilinud tiheda kinovõrgustikuga rahva-, kultuurimajades ning väiksemates kinohoonetes. Kino funktsioneeris kokkuvõtlikult läbi NSVL võimu kui riigi tööriist, mis aja edenedes võimukandja käes aina lõdvemalt püsis kuni ta vaikselt taasrahvustati eestlaste teenistusse.

2.3. Kino kui vabaduse peegel

Taasiseseisvunud Eestis kaotas kinomaailmas NSVL riigirahad kuid sai täielikult iseseisvaks. Sellega kaasnevad 1990. aastatel nii filmitegemise kui uue kinoarhitektuuri osas stagnatsiooni. Iseseisvate kinohoonete arv jäi langema ning on tänapäevaks langenud nulli lähedale, võimu on võtnud ajapikku suured kobarkinod, peamiselt integreeritud ostu- või meelelahutuskeskustes ilma eraldi kinohooneta. Kinos käimine on stabiilselt osa meelelahutus-, ning kultuurimaailmast kuid on muutunud eraldi kunstina rohkem hammasrattaks suuremas meelelahutusmaailmas. Kinoelamuse saab tänapäeval lihtsalt kätte ka kodukeskonnas läbi voogedastuse ning kodukino ning seetõttu on aina vähemaks jäänud põhjuseid minna eraldi kinno filmi vaatama.

Hetkel on dominantne kinovorm integreeritud kobarkino keskustes, selle kõrvalt tegutseb paar iseseisvat kino, mis näitavad peamiselt väärtfilme ja erinevad retrospektiivseid filmiprogramme. Paralleelselt töötavad ka kino sünnist saati rahvamajades töötavad kinosaalid, seda aga väiksema tihedusega. Tänapäevasesest kinoarhitektuurist on raske rääkida, kuna viimane spetsiaalselt kinoke ehitatud hoone oli 2001. aastal "Coca-Cola Plaza", selle kõrvalt on peamiselt vaid kinosaalide projekte juba olemasolevates hoonetes.

Filminduse osas on Eesti oma kinoloome arenemas nii rahvuslikus kui rahvusvahelises kontekstis suure kiirusega, seda kajastab Eesti filmide tihenemine kajastus välismaade auhinnagaladel, filmitööstuse finantsvõimekuse tõusmine ja Eesti kinokultuuri ja -hariduse kiire areng uuel sajandil. Selle kõrvalt on aga kinoarhitektuur langeva tähtsusega ühiskonnakorralduses. Kodukino kõrvalt on põhjust minna kalli piletihinnaga kinno vaid sotsiaalsetel eesmärkidel, suursündmusena käsitletud filmide vaatamiseks või filmi varasemaks vaatamiseks, mis lõpuks leiab oma tee teleekraanile ühel või teisel viisil. See on hea filmikunsti

kättesaadavuseks kuid on negatiivse mõjuga näidatud filmide mitmekesisuse aspektis. Kinoekraanil vaadatakse tavaliselt vaid suure eelarvega ning kuulsust kogunud linatööstuseid, väiksema taotluse kuid võrdväärset kunstiliste või väärtuslike filmide puhul loodab filmitootja, et nende teos jõuab rahvani läbi muude vahendite. Olulised filmitüübid nagu lühifilmid, dokumentaalid ning animatsioonid on kiires ja eklektilises filmimaailmas kaotamas oma relevantsust. Modernset filmimaailma lahates võib väita, et filmikunst on kättesaadav ning tõusuteel nii sisu, narratiivi, visuaali kui laiahaardelisuse osas. Kinos käimise kunst aga käsikäes kinoarhitektuuriga on kaotamas oma kohta linnapildis ning ühiskonnakorralduses.

Eestile keskenduvates kontekstis on kinoäri langemas monopoli rüppe, nimelt on peamine kinoteenuse pakkuja Eestis Apollo Grupp. Apollo kõrvalt tegutsevad veel mainitud rändkinod, rahvamajad ning tähelepanavamalt kino "Sõprus", kino "Artis" ning "Tartu Elektriteater". Kuid konkurentsivõime gigantettevõtte Apollo kõrvalt ei ole siinkohal võrreldav.

"Siin-seal on juba kirjutatud ja loodetavasti kirjutatakse veel sellest, kuidas ikkagi õnnestus ühel ettevõttel tuua ühe katuse alla mitte ainult suurem osa kinoturust, vaid kogu toiduahel tootmisest ekraanideni ja levist meediani, ja seda Eesti filmile sugugi mitte soodsal moel" (Liimets, 2024)

See on kahjulik, Eesti kinoarhitektuuri arengule kuna peamiselt kauplustes kõrvalisel moel lahendatud Apollo kinod ei anna palju juurde kinoarhitektuuri potentsiaalile performatiivse ruumina ega innovaatilisemale kinokogemuse loomisele läbi ruumipraktika. Lisaks ei soodusta monopoli esinemine kinomaastikul ka filmikultuuriarengut Eestis, eriti kui sama kinoketi ettevõtte omab ka osalust Eesti kinotööstuses. Sellisel juhul saavad kinoekraanidele peamiselt siiski Apollo Grupi enda produtseeritud filmid ning peamiseks motivaatoriks linastunud filmide valikul ning tihedusel kipub olema majanduslik

kasum üle kultuurse kaalutluse. Isegi kui kõnealused filmid on kvaliteetsed ja nende loomise eesmärk õiges vaimus siis valikuvabaduse vähenemine on igas kontekstis negatiivne.

KOKKUVÕTE

Magistritöö raames on analüüsiva pilguga vaadatud Eesti kinohooneid, nendes näidatud filme ning kinoskäimise kui kultuurinähtuse implikatsioone ja ajendeid. Analüüsi eesmärgiks on saada ülevaade Eesti kinokultuurist, et sellele baseerudes viia läbi mõtteharjutus kino kui kultuurinähtuse ning linnaehituslike mõjudega arhitektuuri tuleviku osas.

Eestis alustati filmide näitamist 1896. aastal Tallinna börsihoone saalis. Esimesed kinoseansid toimusid Eestis ja paralleelselt ka mujal maailmas erinevates näitusepaviljonides, klubihoonetes, rahvamajades ning erinevates saalides, mis olid oma olemuselt tegelikult teise funktsiooniga kuid sobisid ka filmide näitamiseks. Kino seansse viisid läbi kinematograafid ja rändkinod, kes kandsid kinotehnikat ja filme endaga kaasas. Kinokogemus oli oma sünniaastatel sarnasem tehnoloogiat eksponeerivale rändnäitusele, kus näidatud lühipalade sisu ise polnudki ehk niivõrd huvipakkuv kui seda võimaldav tehnika.

Rändkino fenomen jäi Eestis aktuaalseks ka edaspidi, kuid selle kõrvalt hakati kinoseansside edukuse tõttu rajama ka paikkinosid. Esimene paikkino Eestis oli kino "Illusioon" Tartus, mis ehitati aastal 1908. Sarnaselt rahva- ja kultuurimajadele olid ka esimesed paikkinod arhitektuuri poolest tagasihoidlikud puithooned.

Aja arenedes kogus kino populaarsust, algselt näidatud dokumenteeriva iseloomuga filmipalad asendusid aina hoogsamalt tegeliku süžee ja kunstilise taotlusega filmidega. Sellega koos kogus populaarsust ka kinoskäimine kui eestlaste kultuurikontekstis tõsiseltvõetav meelelahutus. Kinohooned läbisid esimesed arenguastmed esimese vabariigi ajal. Kasutusel olnud nitrotselluloosfilm oli äärmiselt tuleohtlik materjal ning seetõttu esines tihti kinohoonete tulekahjusid. Sellest tulenevalt asendus algselt prominentne puitarhitektuur vaikselt kivikonstruktsioonis kinohoonetega.

Varasemalt puidust ehitatud kinohooned ehitati kas ümber või müüriti kinotehnika eraldi kivist ruumi, et takistada tule levikut. Disainikeelelt jäid Eesti kinod siiski väiksemahuliseks ning vähetaotuslikuks. Esines ka erandeid nagu näiteks kino "Gloria Palace", kuid edukamaks osutusid siiski väiksemahulisemad ja lihtsama lahendusega kinod. Kinoskäimine sai kättesaadavaks ja laia haardega kultuuriharuks.

Eestis oli kinoskäimine levinud tegevus, mistõttu NSVL okupatsiooni ajal, kui filmimaailm oli juba niigi suure au sees, muutusid kinoarhitektuur ja filmikunst veelgi aktuaalsemaks. Varasemalt rahva meelelahutuse ja hariduse nimel funktsioneerinud kinost sai aga okupatsiooni ajal arvestatava mõjuga propagandamasina hammasratas. Kinoarhitektuur pidi 1940-1950. aastate jooksul peegeldama valitsevat võimu ja näidatud filmid pidid teenima kindlat eesmärki. Selle tarbeks ehitati hooned stalinistlikku disainiideoloogiat peegeldavad ning näidatud filmide sisu ja olemus allus tsensuuri kontrollile. Eesti kohalik kontekst tagas siiski mõõdukama stalinistliku tõlgenduse. Erandiks on kino "Sõprus" hoone, mis on üks puhtaimaid stalinismi kuvandeid Eestis. Kinohoonete roll muutus ka olulisemaks linnaplaneeringus, kus selle propaganda levitamise lihtsuse tõttu projekteeriti aina enam kinohooneid ka väikelinnadesse. Eriti üritati ehitada kinosid Ida-Eestisse, et soodustada ühendust Moskvaga.

1960. aastatel muutus Eesti arhitektuurimaailm kommunistliku partei määruse "Liialduste likvideerimisest projekteerimise alal ja ehitustegevusel" otsesest mõjust drastiliselt modernistlikumaks. Kinohooned koos muu arhitektuuriga sündisid peamiselt tüüpprojektide järgi ehitatud kuluefektiivsete hoonetena. Lisaks ehituse lihtsustamisele hakati aina enam tähelepanu pöörama kinosaalide tehnilisele efektiivsusele, sealkohal on eriti oluliseks saali akustika. Tehnoloogia arenguga vähenes aga vaikselt kino populaarsus ning VHS ja televiisori kõrvalt leiti aina vähem põhjust kinosaalide külastamiseks. Selle tõttu sai 1970-1990. aastatel

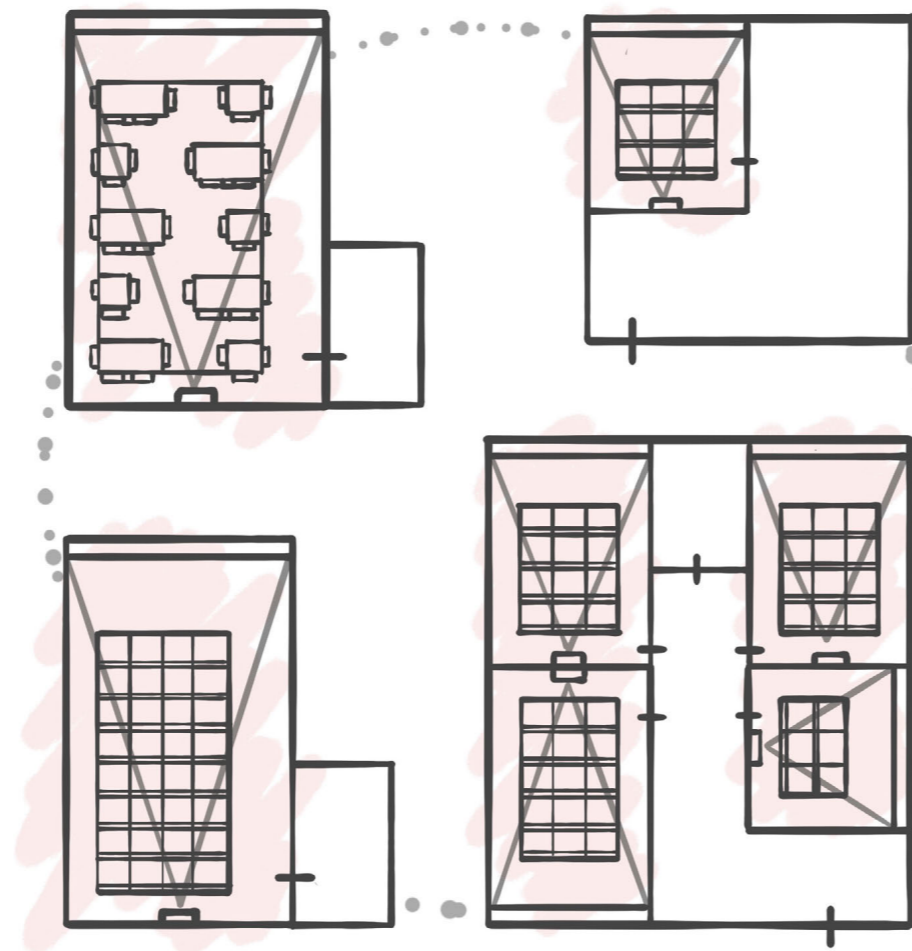
alguse varasemast eksperimentaalsem kinoarhitektuurile lähenemine, kus hakati väärtustama multifunktsionaalset ruumiplaneeringut ning erinevate kinokogemuste andmist läbi arhitektuuri. Näidatud filmid olid siiski veel riigi kontrolli all, kuigi üldiselt propagandaahelad aja arenedes siiski lõdvenesid.

Eesti iseseisvumisel vabanes ka Eesti filmimaailm, kuid uute kinode ehitamine muutus rahastuse drastilise languse tõttu nullilähedaseks. Alates iseseisvumisest on suur enamus uutest kinosaalidest ehitatud olemasolevate keskuste külge, käitudes nii kui hammasratas suuremas meelelahutusmaailmas ning kaotades oma kultuurset mõju eraldiseisva nähtusena. Tänapäevaks on filmikogemus inimestele kättesaadav ka kodukeskkonnas läbi voogedastuse, kodukino ning piraatluse. Kättesaadavuse suurenevus on küll filmikultuuri laiendamise aspektist hea, kuid üleküllastunud filmiturul jätab see vähem võimalusi teostele nagu dokumentaalid, lühifilmid ja tudengifilmid, mis nn. suurele ekraanile tihti ei jõuagi.

Kui nn *black box* kinode puhul oluline tehniline ja akustika-alane lähenemine pakub kõrgeklassilist kinokogemust kõrgema piletihinna eest, siis selle kõrval puudub lihtsama taotlusega alternatiiv. Vaadates Eesti kino minevikku on näha, et Eesti kinokultuurile vastas läbi aja vaoshoitum ning rahvuspärasem kinohoone arhitektuurne tõlgendus. Eestlane on oma hingelt senini maarahvas ning sellele vastavalt sobiks linnapilti ka väiksemas mastaabis kino.

Eesti kinolugu algas uudishimust hõbeekraani taga oleva maailma vastu ning on jõudnud kohta, milles on kaduma läinud kinoskäigu seikluslik aspekt, kus iga erinev kinoskäik on vastavalt ka eraldi kogemus.

Eesti kino tulevikule teeks head laiema filmiprogrammi, omapärase ruumikogemuse ja tagasihoidliku arhitektuurse käsitlusega kinolahenduse pakkumine, mis eristuks pimedast ja pehmete seinadega saalist kaubanduskeskuse tagaruumides.

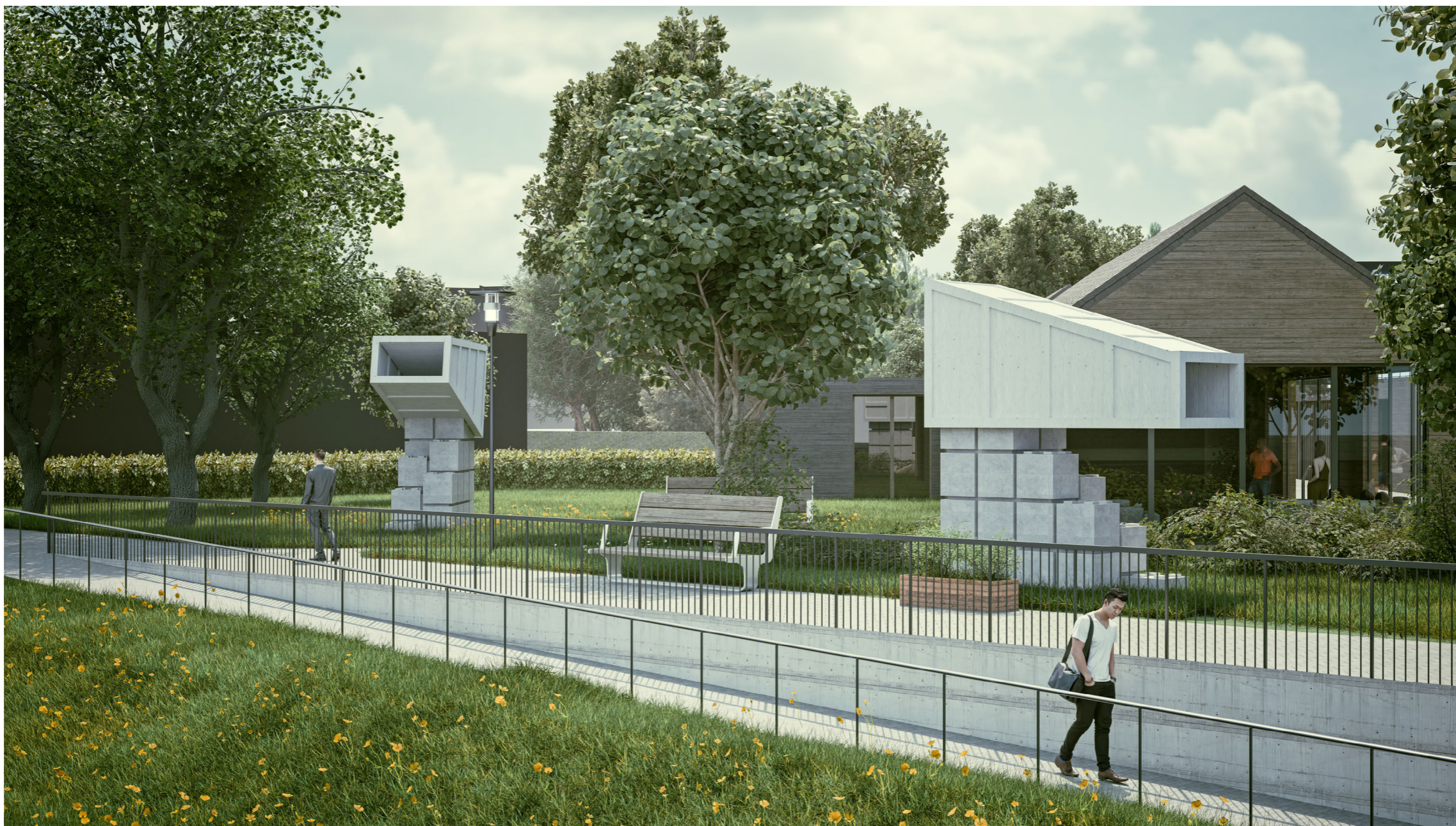

3. PROJEKT - LINNA(KINO)RUUM

3.1 PROJEKTI ASUKOHT

3.1.1. Tartu

Projekti asukohaks on valitud Tartu. Teisese Maailmasõja pommitamise tagajärjena tekkinud tühimikud Tartu linnaehituslikus koosseisus kujutavad endast head võimalust linna tihendada, linna keskkonnasäästlikumalt arendada ja piirata valglinnastumist. Siiani on Tartu tühimikes ruumilisi sekkumisi olnud võrdlemisi vähe ning aja edenedes aksepteeritakse neid aina enam kui rohealasi, ehkki tegelikult aktiveeruvad vaid vähesed moodustunud pargid. Valdavalt on Tartu linnaehituslikud projektid olnud väiksemas mahus ning suuremad planeeritud projektid on tihti ehitamata jäänud või edasi lükkunud. Realiseerunud ehitusprojektid juhtuvad tihti sattuma linna äärmistele aladele, olles seeläbi kui kaudseks teerajajaks valglinnastumisele. Tartu on maailmamastaabis küll väikelinn, kus valglinnastumisest on ehk veel vara tõsisemalt rääkida, kuid ohumärke ei tasu siiski eirata.

Tartu on Eestis suuruse poolest teine linn, mille elanikkonda on tõusutrendis (Tartu Linnavalitsus, 2024). Tegemist on tudengilinnaga, mistõttu on tagatud noorte inimeste järjepidev huvi ja tahe elada Tartus. Samuti on Tartu koos Lõuna-Eestiga Euroopa kultuuripealinn 2024, mis indikeerib ka järjepideva ja iseloomuliku linnakultuuri olemasolu ja arengut.

Käesoleva magistr töö raames rajatud projekti eesmärk on pakkuda välja alternatiivne kinolahendus, mille käivitumiseks on oluline uudishimulike ja avatud mõtteviisiga inimeste olemasolu. Ülikoolilinna Tartu peamine demograafiline rühm on tudeng, kes on oma olemuselt ühiskonnas õppija ja maailmaavastaja rollis. Linna elanike omapärane demograafiline koostis ühes linna potentsiaalsete ruumitühimike ning läbi linna voolava Emajõega teeb Tartust hea kandidaadi projekti asukohaks. Peamisteks otsinguparameetriteks täpsema krundi leidmiseks

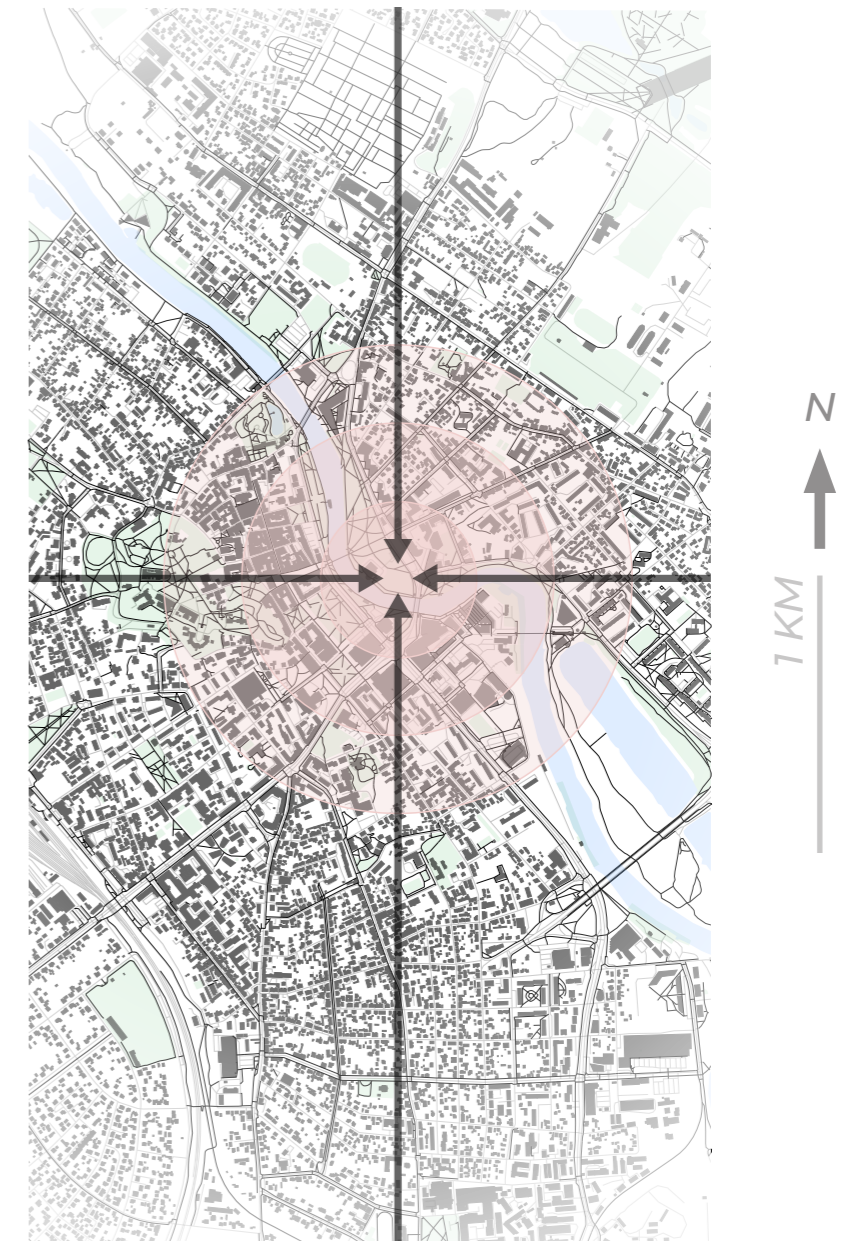
on: ligipääsetavus, vahetu lähedus Emajõega, realiseerimata potentsiaaliga ruumitühimik ja võimalikult lähedane asukoht aktiivsele linnaruumile, milleks on siinkohal Tartu südalinn, Tartu Ülikooli operatiivhooned ja aktiivse ööeluga vanalinn.

3.1.2. Holmi park

Vastavalt püstitatud kriteeriumitele osutub sobivaks krundiks Tartus Holmi park. Kõnealune park on sarnaselt teiste rohetühimikega Tartus sõjaaegse pommitamise tagajärjena jäänud peamiselt hoonestamata. Krundil asub hetkel Atlantise maja, mis on erinevate avalikkusele suunatud funktsioonidega hoone. Krundil on otsene ühendus Tartu raekoja ja raekoja platsiga kaarsilla kaudu. Samuti piirneb valitud ala Emajõega, üle mille pääseb otse Tartu südalinna ja peamiste ostukeskuste juurde. Lisaks asub krundist peegelpildis üle Emajõe Kesklinna park, kuhu rajatakse tulevikus Tartu Südalinna Kultuurikeskus, mis on sümbioosis teda ümbritseva naaberhoonestusega arvetatavaks tõmbekeskuseks. Holmi pargi asukoht on lisaks vahetule lähedusele Tartu südalinna ja vanalinnaga ka külgnev Ülejõe pargiga, mille põhjapoolse osa lõppu markeerib Tartu ülikooli Delta hoone. Samuti on Holmi park hästi ühendatud linna bussiliiklusega. Linnaehituslikult on projekti eesmärgiks emajõeäärse ala aktiveerimine ning Ülejõe linnaosa koos teiste emajõest põhja- ning lõunapoolse jäävate linnaosade ühendamine südalinnaga. Nimelt kui südalinnas ning vanalinnas on kireva ööelu, seal asuvate ülikoolihoonete ja tõmbekeskuste tõttu aktiivne elu siis üle Emajõe on linnaruum oma arengus stagneerumas. Tegemist pole küll otseselt magalatega, kuid ühenduvuse lünk üle Emajõe on märgatav.

Holmi pargis on hiljuti rajatud uus promenaad, mis on teinud otsa lahti kahe jõepoolse integreerimiseks. Loodud projekti eesmärk on seda ühenduvusprotsessi läbi alternatiivkino lahenduse pakutava tõmbekeskusega veelgi edasi arendada. Hetkel on pargis ka EKA tudengite loodud varjualused KINO.

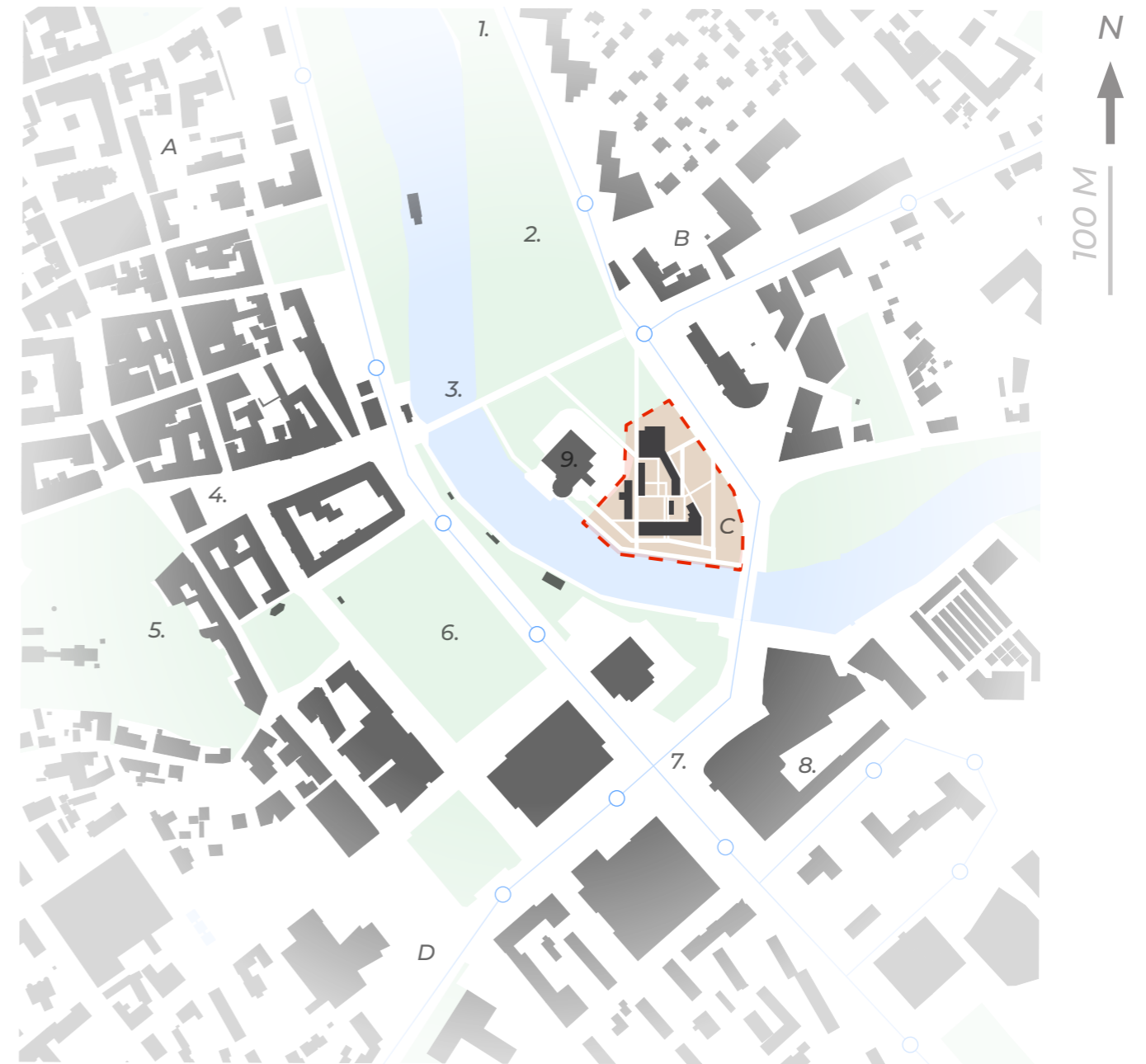
Semantilises dimensioonis on Holmi park heaks asukohaks uudsele kinolahendusele, kuna vahetus läheduses ehitati aastal 1908 Eesti esimene paikkino "Illusioon".

Joonis 12. Situatsiooniskeem: Asukoht Tartus
(Autori joonis, 2024)

- 1 - TÜ Delta hoone
- 2 - Ülejõe park
- 3 - Emajõgi
- 4 - Raekoda ja Raekoja plats
- 5 - Pirogovi park
- 6 - Keskpark
- 7 - Kaubanduskeskused

- 8 - Bussiterminal
- 9 - Atlantise maja
- A - Vanalinn
- B - Ülejõe linnaosa
- C - PROJEKTI ALA**
- D - Kesklinn

Joonis 13. Situatsiooniskeem: Asukoht Ülejõel
(Autori joonis, 2024)

*Fotod 31. Emajõe äärne ala ja Atlantise maja
(Autori erakogu, 2024)*

*Fotod 32. Uus promenaad ja kaarsild
(Autori erakogu, 2024)*

*Fotod 33. EKA varjualused KINO
(Autori erakogu, 2024)*

*Fotod 34. Uus promenaad
(Autori erakogu, 2024)*

*Fotod 35. Vaade Holmi pargist
(Autori erakogu, 2024)*

*Fotod 36. Vaade Holmi pargist
(Autori erakogu, 2024)*

3.2 PROJEKTI KONTSEPTSIOON

3.2.1 Idee

Projekti eesmärgiks on pakkuda välja alternatiivne kinolahendus linnaruumis, mis soodustaks kinokultuuri levikut Eestis. Selmet luua täiendav kobarkino ostukeskusesse või ühe saaliga uhke kinohoone, mille puhul jätkusuutliku finants- ning kultuurilist edu on raske tagada, on välja pakutud kino lahendatud avalikus linnaruumis. Traditsioonilise kobarkino ideeline ruumilahendus on vabastatud ühe hoone mahulisest piirangust ning on jaotatud linnaruumi kolme erineva kinoekraanina.

Uurimusliku osa järeldustest selgus, et tehnoloogia arengu tulemusena on kinos käimiseks jäänud põhjust aina vähemaks. Voogedastusplatvormide ja kodukino kõrvalt on vähemaks jäänud motivatsiooni minna filme vaatama eraldi kinosaali. Kinno minnakse filme vaatama peamiselt ettekäändena tuttavatega kokkusaamiseks või eesmärgiga vaadata filme, mis on esmajooneliselt loodud nn *suure ekraani* jaoks oma laiakaadri visuaalse kompostisooni ja helitöötusega, mis ei anna sama efekti kodukinos. Välja arvatud spetsiaalselt kinokultuurist huvitatud inimestest ei kiputa kinno minema, kui just näidatud film mingil kindlalt kõrget piletihinda väärt pole. Kinos käimisest on kadumas avastuslik element, mille taastamiseks tuleks anda kättesaadav platvorm lisaks ka vähemlevinud ning väiksema meediakajastusega filmidele. Seetõttu on ei ole projekti eesmärk lahendada ainuõige kino kontseptsioon, vaid pakkuda välja erinevad kinoruumi kogemusi paralleelselt klassikalisele kinole.

Projektlahenduses on keskseks ideeks pakkuda kolme omanäolise kinoekraaniga mitmekesisust erinevate kinokogemuste näol. Igale pakutud kinolahendusele vastab eraldi kinoelamus, mille loovad eristuvad vaatamiskeskonnad, taotuslik performatiivne ruum ja näidatud filmiprogramm.

Otsus projekt lahendada välikeskkonda tuleneb kino-kogemuse kättesaadavuse lihtsustamise eesmärgist. Võimaluse andmine vaadata filmi nii kaua ja nii keskendunult kui oma soov dikteerib ja seda lisaks teha ilma kohustuseta istuda samas kinosaalis ning -istmes mitu tundi. Tagaotsitavaks tulemuseks on kodukino mugavuslike aspektide kaasamine pakutavas lahenduses.

Kolm kinolahendust on magistritöö raames välja pakutud ühes kvartalis Tartus, Emajõe ääres. Lisaks kinokompleksile on kvartalis välja lahendatud ka kinodega otseselt seostuv hoonestus, eesmärgiga luua linnaruumist tõmbekeskus.

3.2.2 Jõekino

Esimeseks kinolahenduseks on Emajões ujuv kino. Pakutavast kolmest kinost on jõekino kõige sündmuslikuma kohavaimuga. Igapäevaselt seansse jõekinos ette nähtud ei ole. Tegemist on peamiselt suvel funktsioneeriva kinoga, mille eesmärk on pakkuda vabas õhus kinoelamus volava vee poolt tekitatud dünaamilises ning meeldejäädavas ruumis.

Filme näidatakse täispuhutava kinoekraani peal või selle olemasolu korral projektorita LED ekraanil, mis peale seansi demonteeritakse. Peamiseks inspiratsiooniks jõekino lahenduses on Tartu Elektriteatri välikino seansid. Sarnaselt on eesmärk pakkuda kinoruum erinevate filmifestivalidele nagu PÖFF, Tartuff, HÖFF ja muud. Idee kohaselt oleks näidatav filmiprogramm keskendunud täispikkadele ja väärilmidele.

Jõekino vaatamispiind on lahendatud promenaadile, vee peal ujuvale platvormile ja jõeäärsele järsakuga rohealale. Lisaks on ka promenaadiäärne hoonestus lahendatud kinoekraani suunas, mida saab oma demonteeritavast olemusest tulenevalt keerata erinevates suundades. Niimoodi saab vastavalt filmile, seansi kellaajale ning ürituse olemusele vaatamispiinda muuta. Täiendavalt on Holmi pargis olemasolevad EKA installatsioonid KINO paigutatud nii, et

nende ümbrusest ja võimalusel ka seest oleks kinoekraan nähtav. Niimoodi saab soovi korral vaadata linastuvaid filme intiimsest ja muust maailmast eraldatud ruumist.

3.2.3 Välikino

Jõekino kõrvale on kvartalisse välja pakutud ka välikino. Kinoruum on võrreldes jõekinoga argipäevasem ning teenib eesmärki tuua kinokogemus eriti kättesaadavaks. Seansse on kolmest kinolahendusest välikino puhul kõige tihemini. Välikino peamiseks vaatealaks on välja lahendatud väljak, mis funktsioneerib ka iseseisvalt, ilma kinota. Lisaks on väljaku ruumilise koosseisu loova hoonestuse fassaadide orientatsiooni puhul arvestatud, et kinoekraan oleks võimalikult vaadeldav ka hoonete siseruumist. Välikino eesmärgiks on pakkuda võimalikult mitteametlikku kinoelamust, mis ei eeldaks tingimata pingsat keskendumist.

Ka välikinos on võimalus korraldada kinoüritusi, kuid peamine eesmärk on välja pakkuda kinokeskkond, kus valitsevaks eesmärgiks oleks valikuvabadus. Näidatud filmi võib vaadata keskendunult spetsiaalselt vaatealaks loodud väljaku-istmetelt, vähem keskendunult kohvikusaalist oodates näiteks tuttavat. Täiendavalt võib kinokogemuseks osutada juhuslik avastusretk filmimaailma kui linnaruumis uitava flanööri silm satub poolkogemata peatuma kinoekraanil ja tekkinud huvist jääb ta filmi vaatama selle lõpuni. Selline kinokogemus töötab küll peamiselt vaid lühifilmide, dokumentaalide või *slow cinema* tüüpi filmide puhul.

Kuna välikino argipäevase *modus operandi* puhul on silmas peatud eklektilisemat ja juhuslikumat vaatajaskonda siis on eelistatud filmiprogramm koosnev peamiselt ka lühifilmidest, dokumentaalidest ja filmidest, mis tavapärastel nn *suurele ekraanile* ei jõua. Välikino on mõeldud töötama jooksvalt läbi aasta ning talvel on lisaks siseruumis olevale vaatepinnale mõeldud väljakuala kasutada näiteks uisuväljakuna.

3.2.4 BLACK BOX KINO

Viimaseks kinolahenduseks on tavapärasele kinosaalile baseeruv saalkino. Tegemist on kinosali lahendusega, mis arvestatud esmajooneliselt ruumiakustikaga, ekraani täielikule ja moonutamata vaadeldavusele ning istmete mugavusele. Tagatud on ka kinokogemuse kättesaadavus liikumispuuetega inimestele, kelle valikuvabadust on täiendatud kinoekraani eesolevale alale lisaks ka saali keskele planeeritud reaga, kus on jäetud ruumi ratastoolile. Kinohoonega on kokku ehitatud ka kohvik, mis töötab nii iseseisvalt kohvikuna, välikino osana töötavakohvikuruumina jateenindab lisaks ka *black box* kinosali.

Tavapärastelt levinud kinosaalide lahendusest eristavaks ruumikarakteristikuks on modulaarse lahenduse printsiipide kasutusele võtmine paindlikuma kinokogemuse tagamiseks. Nimelt on kinosali kavandatud erinevad istemoodulid, mida saab vastaval omaniku või kinoseansi korraldajate soovile muuta. Erinevateks mooduliteks on näiteks tavalise kinoistmete moodul tavapäraseks kinokogemuseks või võrkiige-, kotttool- ning kiigeistme moodulid vabamaks ning intiimsemaks kogemuseks. Lisaks on pakutud restoranimoodul, mida teenindab saalkinoga kokku ehitatud kohvik. Tagades läbi istemoodulite kinosali paindlikkuse on ka *black box* kinosaalid peetud kinni pakutava alternatiivkino printsiipidest, mille puhul on peamiseks eesmärgiks pakkuda võimalikult erinevaid kinokogemusi vastavalt näidatavale filmile ja publikule.

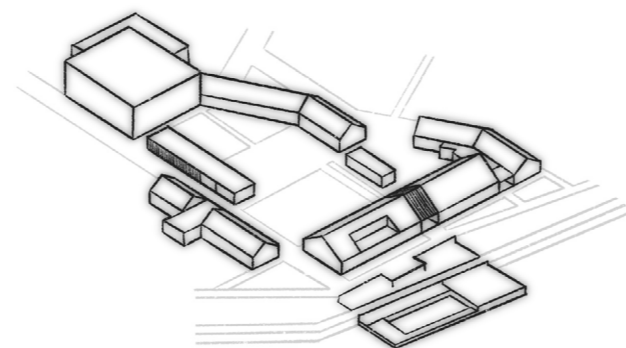
Akustilisele ning tehnoloogilisele aspektile toetudes on *black box* kinolahendus kõige sarnasem tavalisele kinohoonele ja -saalile ning seetõttu ka seansside poolest tihedam. Tegemist on siseruumiga ehk kino funktsioneerib siin talvel ja suvel eristusteta. Filmiprogrammi osas on eelistatud väärtfilmid, dokumentaalid ja filmid, mis vajavad esiletõstvat platvormi küllastunud filmimaailmas, nagu näiteks tudengifilmid ja iseseisvate tootjate poolt loodud linateosed. Erinevalt jõe- ja välikinost on *black box* kinos ka soodsad tingimused filmide

näitamiseks, mille heli- ja kinematograafiline ülesehitus vajab tumedat ning akustiliselt eripärast keskkonda.

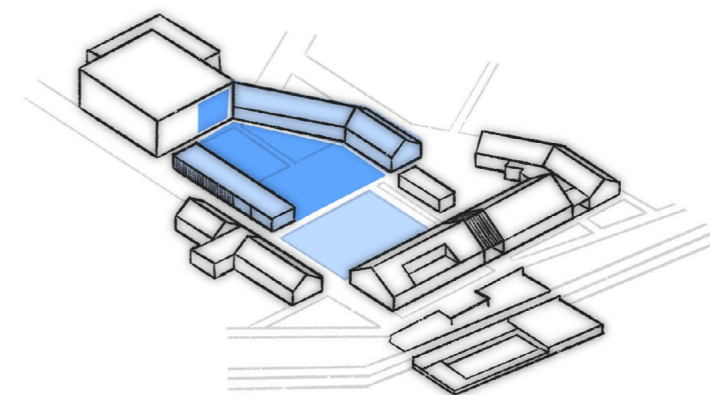
3.2.5 Täiendav hoonestus

Kvartalis on lahendatud lisaks kinodele ka teisi funktsioone, eesmärgiga anda projektile linnaruumiline lisaväärtus ja soodustada lahenduste toimivust kui tõmbekeskus.

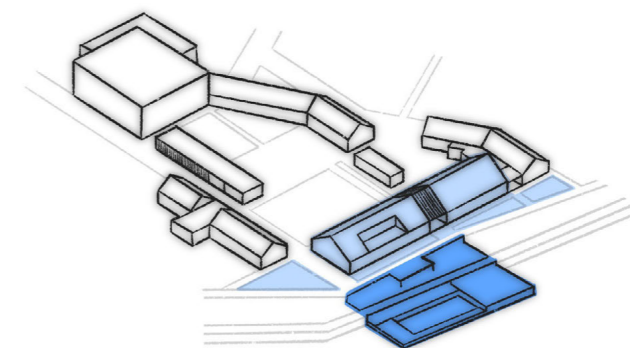
Black box kino külge on lahendatud kohvik. Välikinoga sümbioosis on lahendatud vabas õhus pop-up galerii. Jõe-kinoga koos on lahendatud promenaad ning seda külgnev hoonestus, mis majutab endas äripindu, aeroobika- ja joogasaalidega spordiruumi ning lokaali. Täiendava tõmbekeskusena on lahendatud ka ürituste korraldamiseks väikesed klubisaalid kvartali lääneosas. Välikino väljakuga paralleelselt on lahendatud ka avalik wc ja prügimaja, mis teenindab promenaadihoonestust. Eraldi mustad alad on loodud üritussaalide hoonel ja *black box* kinol.

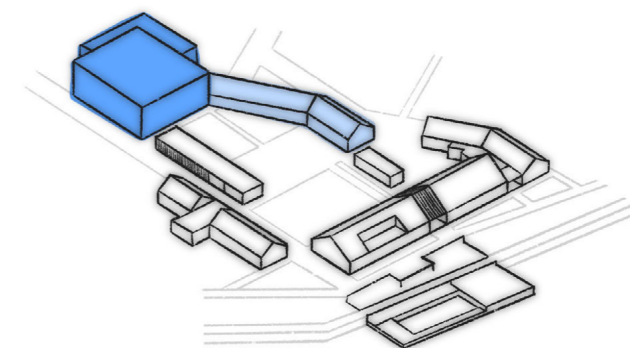
Joonis 14. Linna(kino)ruum skeem: Kogu kvartal
(Autori joonis, 2024)

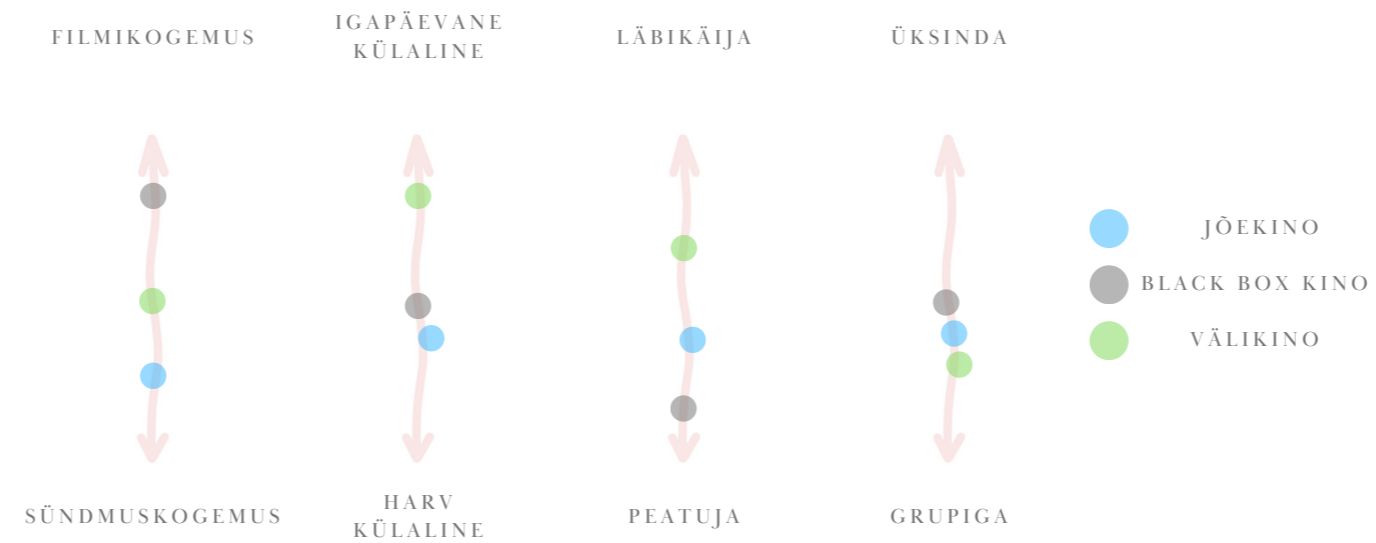
Joonis 15. Linna(kino)ruum skeem: Välikino
(Autori joonis, 2024)

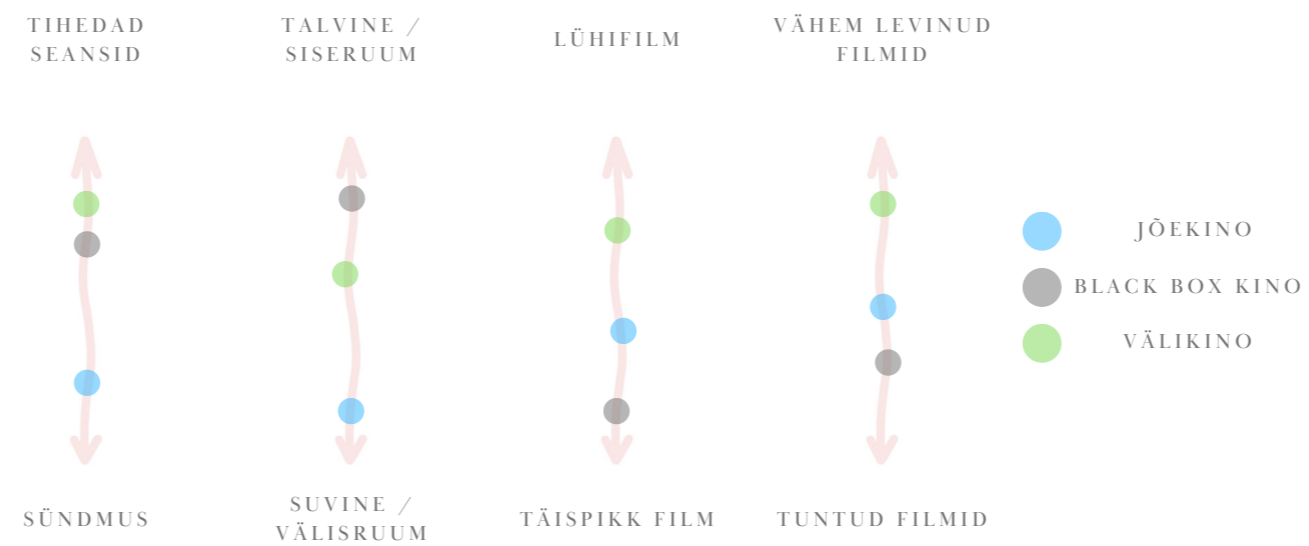
Joonis 16. Linna(kino)ruum skeem: Jõe-kinno
(Autori joonis, 2024)

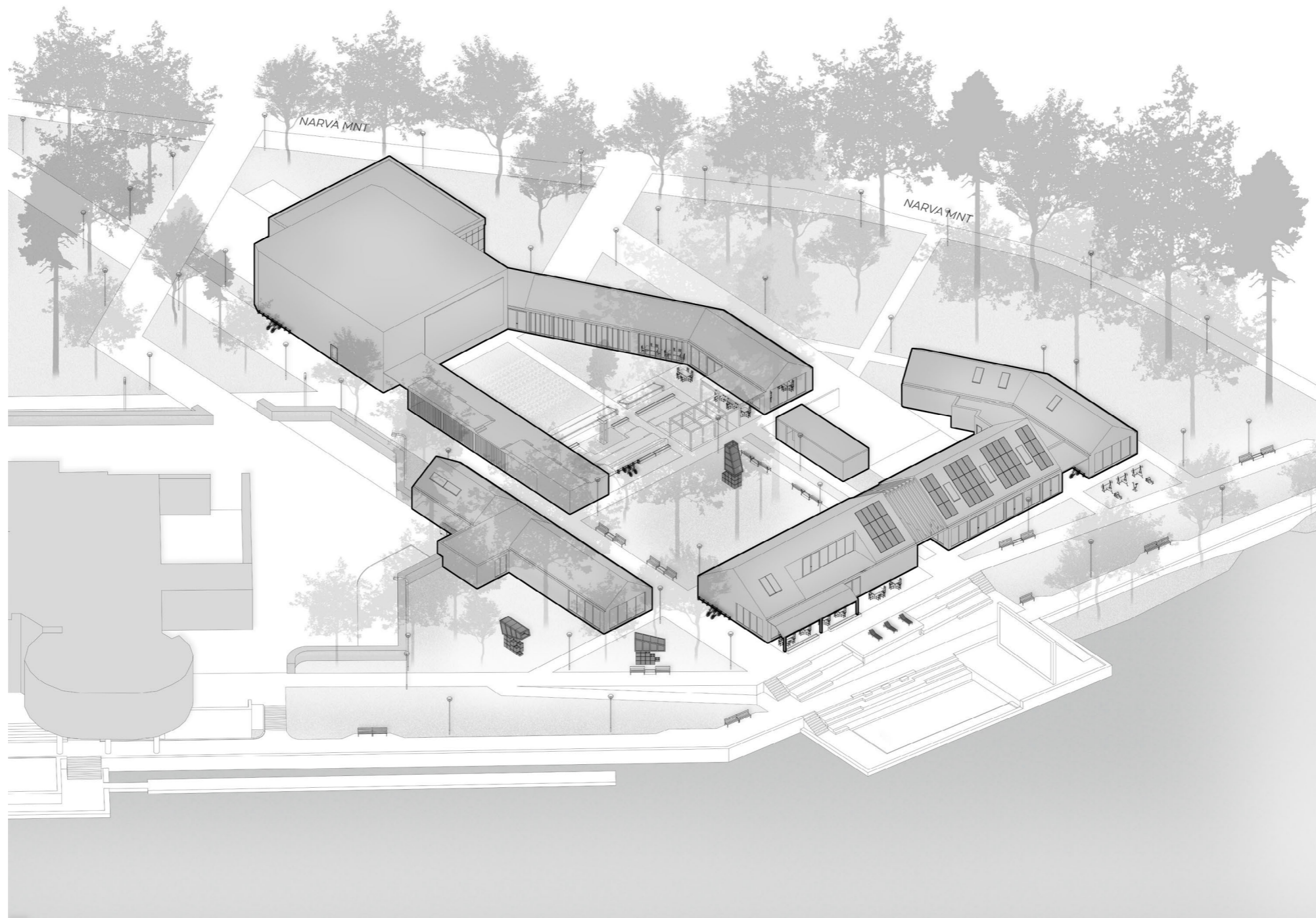
Joonis 17. Linna(kino)ruum skeem: Black Box kino
(Autori joonis, 2024)

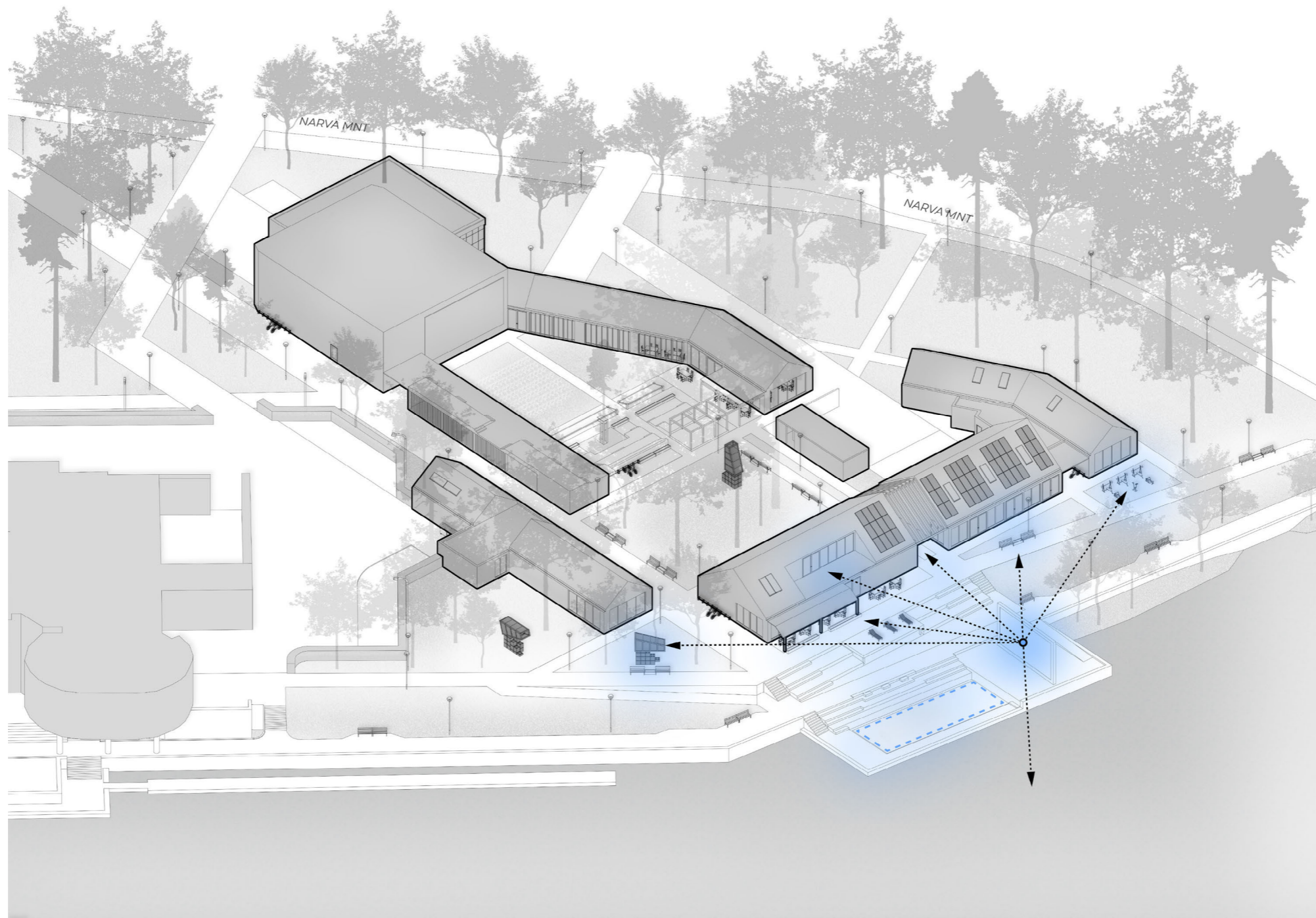
Joonis 18. Erinevad pealtvaataja arhetüübid lahendustes (Autori skeem, 2024)

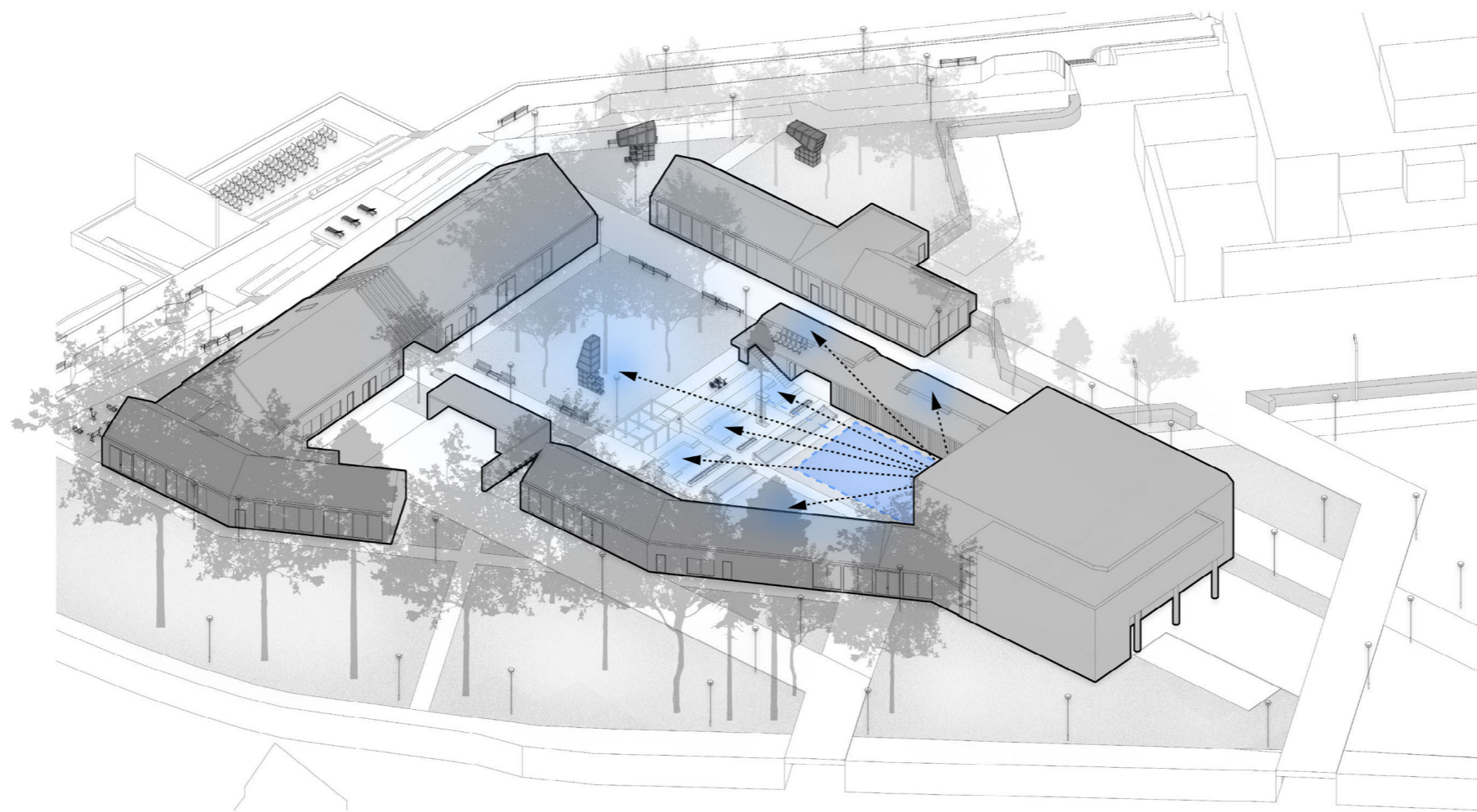
Joonis 19. Erinevad kinokogemused lahendustes (Autori skeem, 2024)

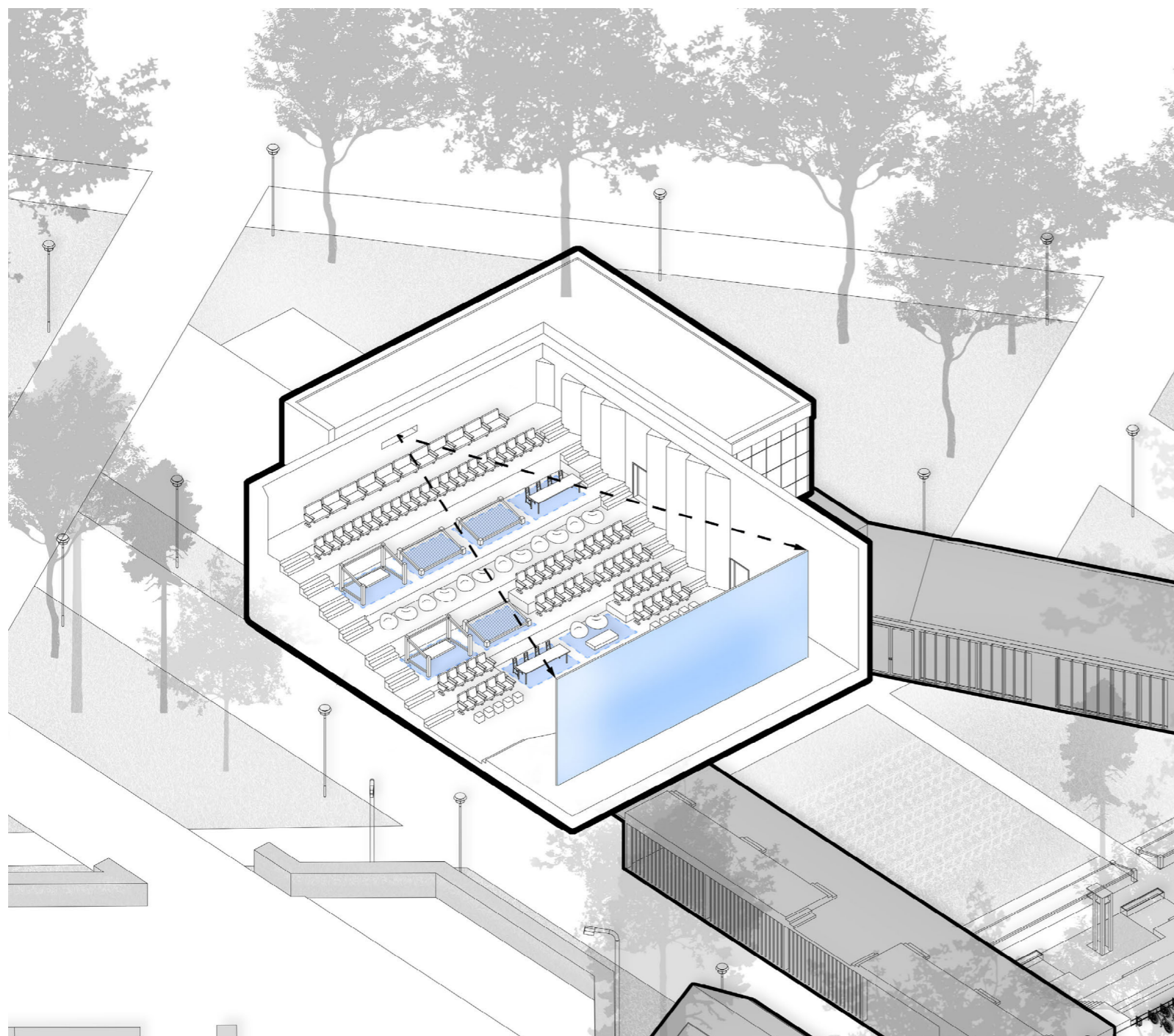
Joonis 20. Linna(kino)ruum skeem: Kogu kvartal
(Autori joonis, 2024)

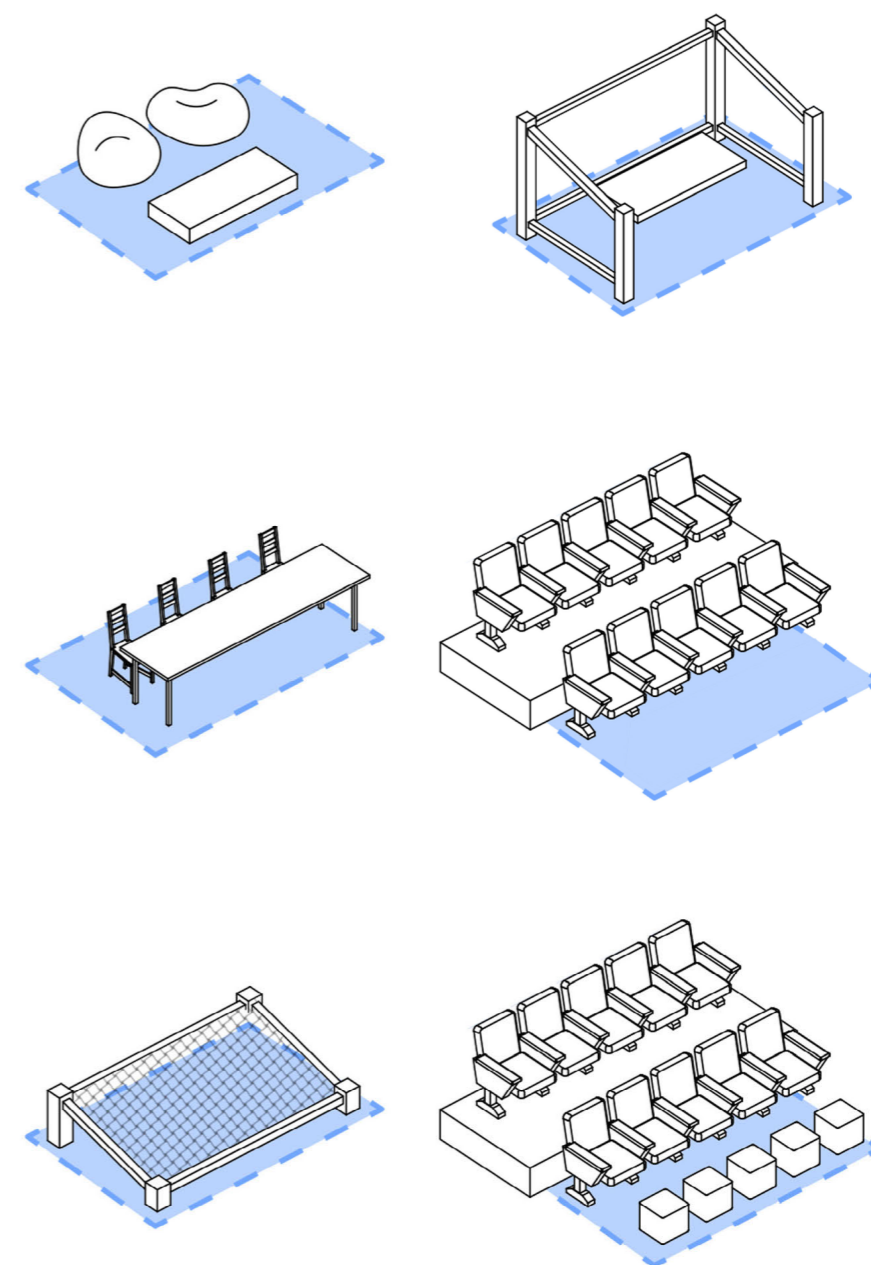
Joonis 21. Linna(kino)ruum skeem: Jõekino vaadeldavus
(Autori joonis, 2024)

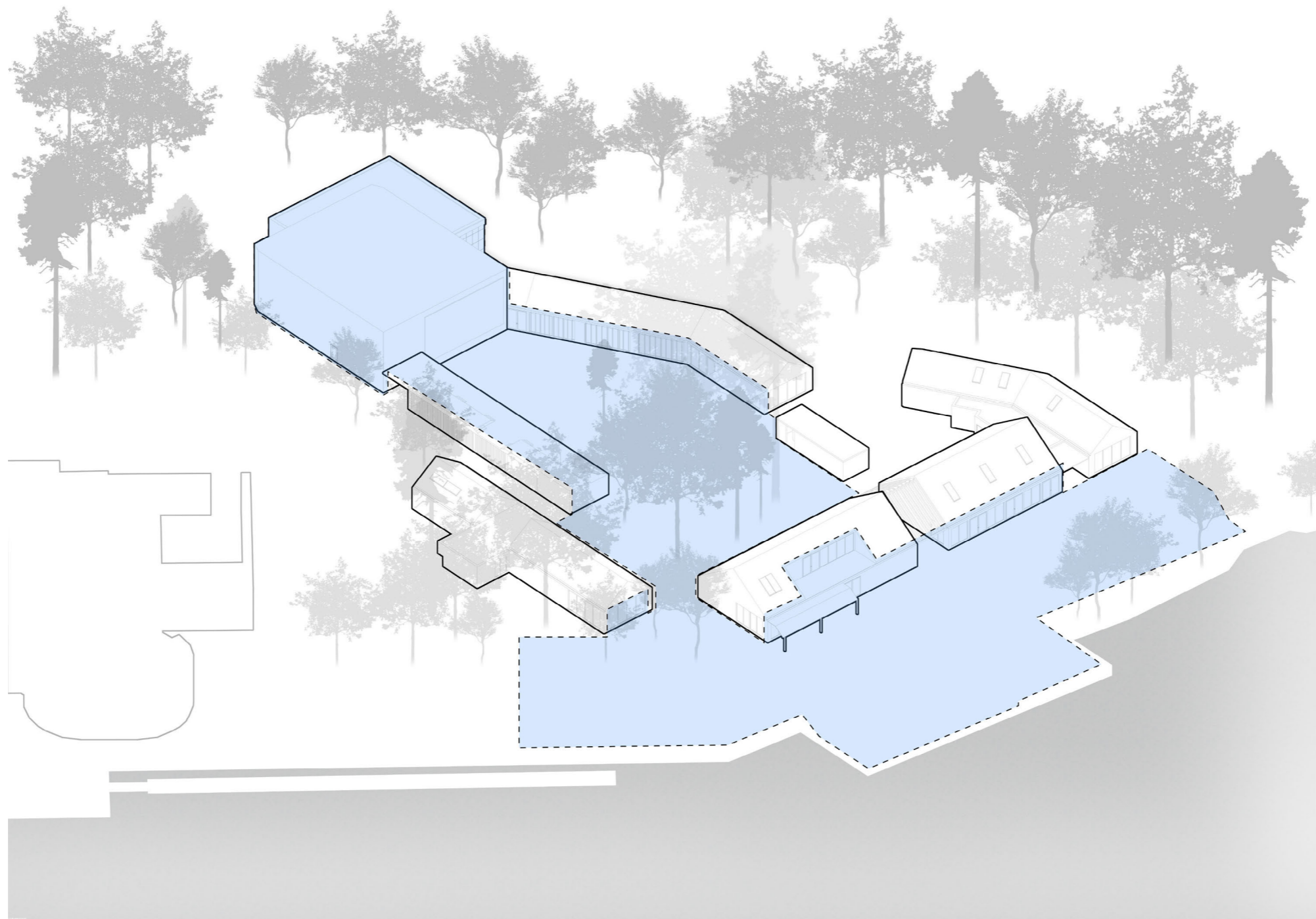
Joonis 22. Linna(kino)ruum skeem: Välikino vaadeldavus
(Autori joonis, 2024)

Joonis 23. Black box kino lahendus
(Autori joonis, 2024)

Joonis 24. Black box kino istemoodulid
(Autori joonis, 2024)

Joonis 25. Linna(kino)ruum skeem: Kinoruum ehk ruum kvartalis, kus on kino vaadeldav ja seotud muu funktsiooniga
(Autori joonis, 2024)

3.3 ASENDIPLAANI LAHENDUS

3.3.1 Linnaehituslik ülesanne

Kvartali roll linnas on ühendada kahte Emajõe kallast tõmbekeskusena, tihendada Tartu südalinna ning aktiveerida Emajõeäärset ala. Varasemalt on Holmi parki kavandatud läbi arhitektuurivõistluse tihe kõrghoonestus, mida lõpuks ei realiseeritud. Linna(kino)ruumi projekti eesmärgiks oleks vastanduvast varasemalt planeeritule hoonestusele säilitada osaliselt Holmi pargi roheala kuvand ning aedlinna roll, kuid samaaegselt tihendada linnahoonestust. Kavandatud hoonestus on Eesti esimeste kinohoonete peegeldusena madal ning vaoshoitud. Sel moel on võimalik säilitada enamuse Holmi pargi olemasolevast kõrghaljustusest ja ehitada hooned dikteerituna roheruumist. Lisaks on võetud eeskujuks ala ajalooline hoonestus, mis Teises Maailmasõja pommitamise käigus hävines. Kunagi eksisteerinud hoonestusest võeti üle peamiste disainimotiividena Holmi parki poolitav peatee ning siseõuede olemasolu.

Kvartalit piirav Narva mnt on eristatud hoonetest olemasoleva haljustusega, mis käitub lahenduses väiksemas mahus rohekoridorina, eraldades lärmaka ja sõidutiheda autotee inimkesksest ja -mõõtmelisest kinokvartalist.

3.3.2 Sissepääsud

Peamised sissepääsud projektialale (edaspidi kinokvartal või kvartal) on mööda emajõe äärset promenaadi idast ja läänest ja põhjasuunas Ülejõe linnaosa hoonestuse poolt. Põhjas olevast sissepääsust on loodud ka kvartalisine jalakäijate peatee, mis ühendab Ülejõe hoonestuse ja ja projekti raames loodud jõekino ning promenaadi emajõe ääres. Peatee algab Holmi parki piirava Narva mnt äärse bussipeatuse juurest. Täiendavalt on sissepääsud Narva mnt poolsest osas kvartali idapoolses

osas ning Ülejõe pargi poolt tuleva jalakäija teega läänes.

Kvartalisine peatee ning emajõe äärne teevõrgustik on mõeldud vaid jalakäijatele ning kergliikluseks. Peatee puhul on aga tagatud vajadusel hädaabi ligipääs. Emajõega paralleelselt on krundil järsak, mis on raamitud kahe teega, mis käituvad ka kui olemasoleva kergliiklustee osana.

Et tagada autoga juurdepääs olemasolevale Atlantise majale on eksisteeriv autotee säilitatud kuid osaliselt ümber kavandatud, et soodustada jalakäijate liikumist kvartalis. Atlantise maja parkla lahendust on muudetud vastavalt, et mahutada osaliselt kinokvartali must- ja teenindav ala. Teine must ala kvartalis on idas, eemaldatud ülejäänud lahendusest prügimaja ning avaliku wc funktsiooniga kütmata väikehoonega. Samuti on seal lahendatud promenaadihoonestuse ja spordisaalide personali parkla. Sinna viib tee, mis käitub kui jagatud ruum autode ja jalakäijate vahel, kuna planeeritav autotihedus teelõigul on väike. Black box kinol on oma must ala ning personali parkla, mis ei seostu kuidagi jalakäijate liikumisega kvartalis.

3.3.3 Ruumilahendus

Peamine linnaruumiline jaotus jaguneb kvartalis kaheks. Esiteks on eraldi ruumitaotlusega jõekino ja seda majutav promenaad, mida ühelt poolt piirab promenaadi äärne hoonestus ja mis teiselt poolt hajub emajõe *genius loci* rüppe.

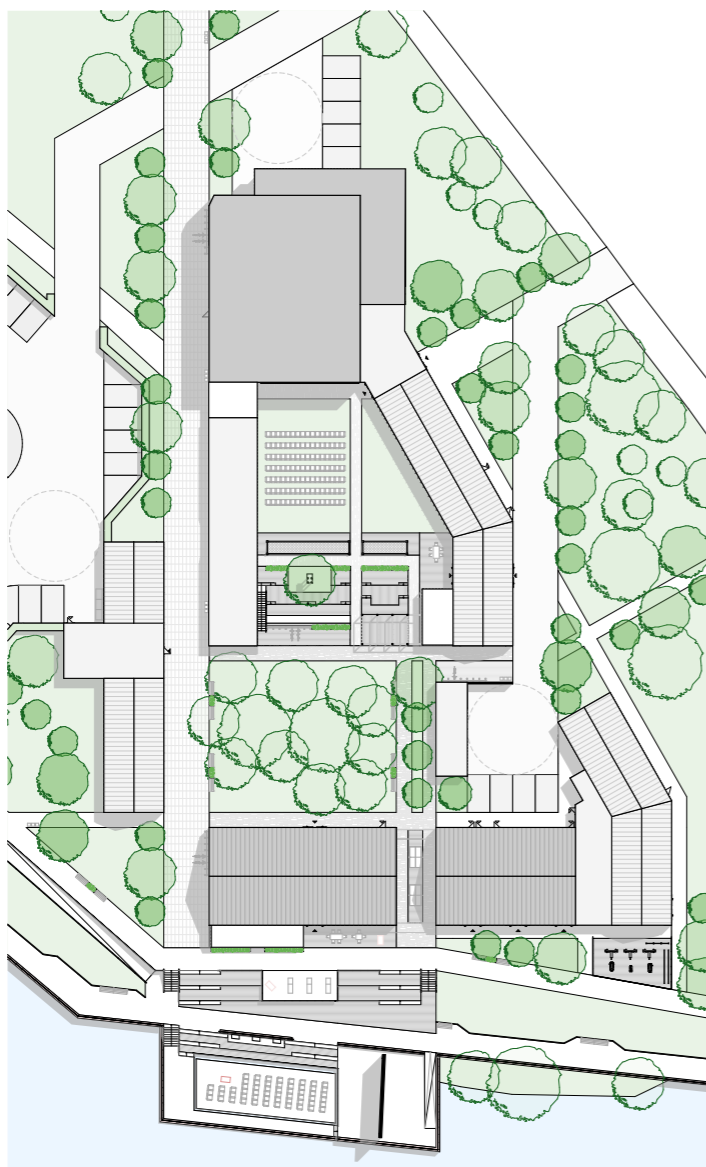
Teine taotluslik ruum on promenaadihoonestuse ja black box kino vahele lahendatud väljak, mis on osa välikino ideelisest lahendusest. Idast piirab väljakuala kohvik ning promenaadihoonestuse musta ala peitev madalhoonestus, läänest piirab otsest välikino ala kütmata ja ööpäevaselt avatud galeriihoone. Väljaku lõunapoolses osas on väike roheala olemasoleva kõrghaljustusega, mis on intiimsem osa välikino lahendusest.

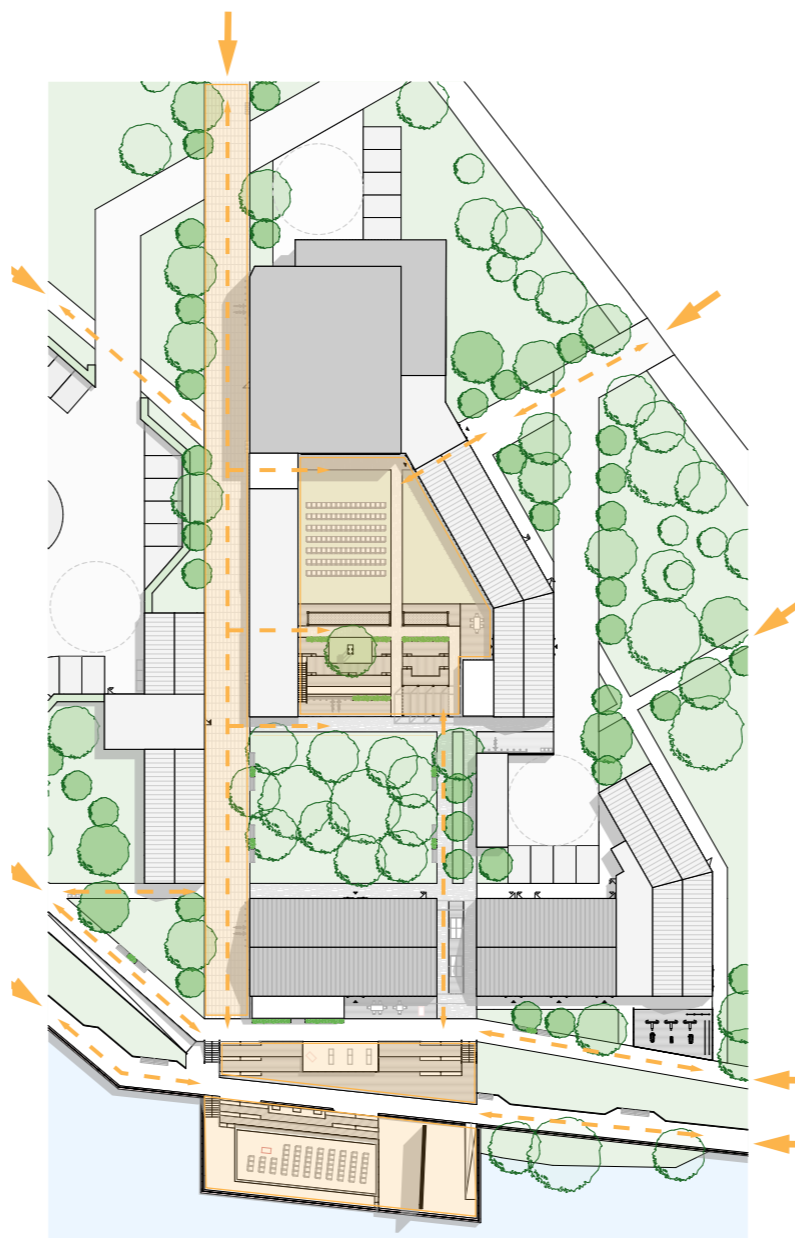
Joonis 26. Sõjajärelne hoonestus (punane) ja Holmi park (sinisega) (Tartu linnavalitsus, 2017)

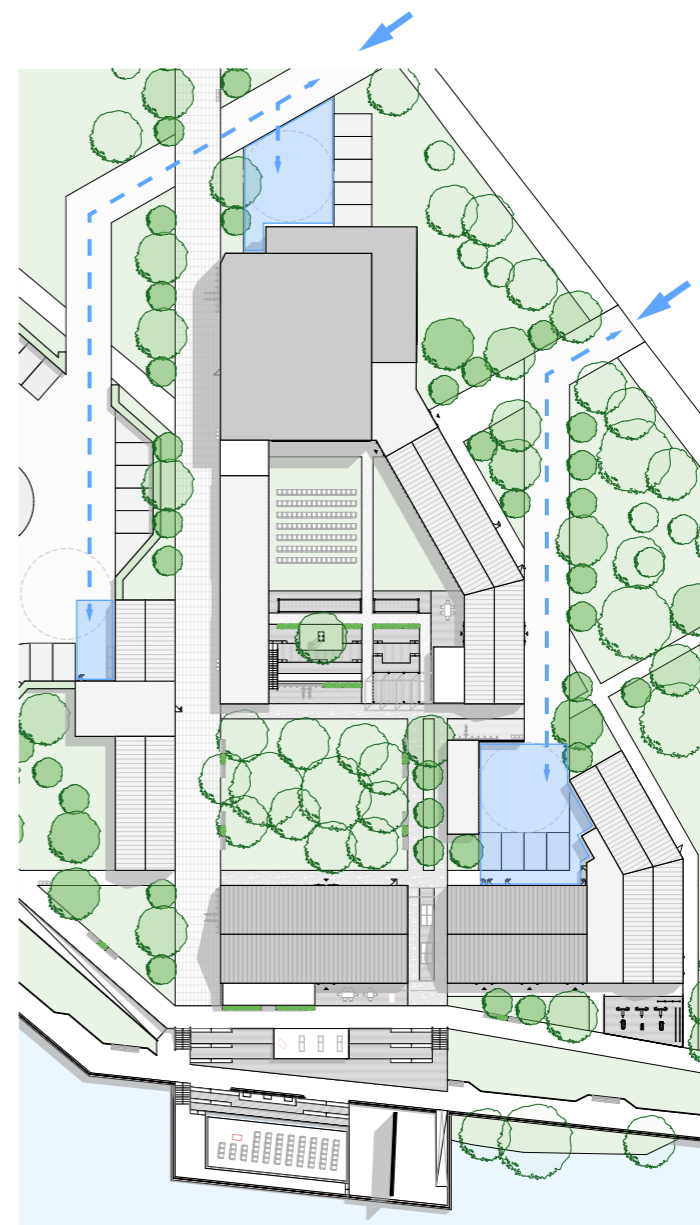
Foto 37. Vaade Holmi tänavale peale sõda (Selleke, 1945)

Joonis 27. Asendiplaan M:1000
(Autori joonis, 2024)

Joonis 28. Asendiplaan M1:1000 - Jalakäija trajektoorid
(Autori joonis, 2024)

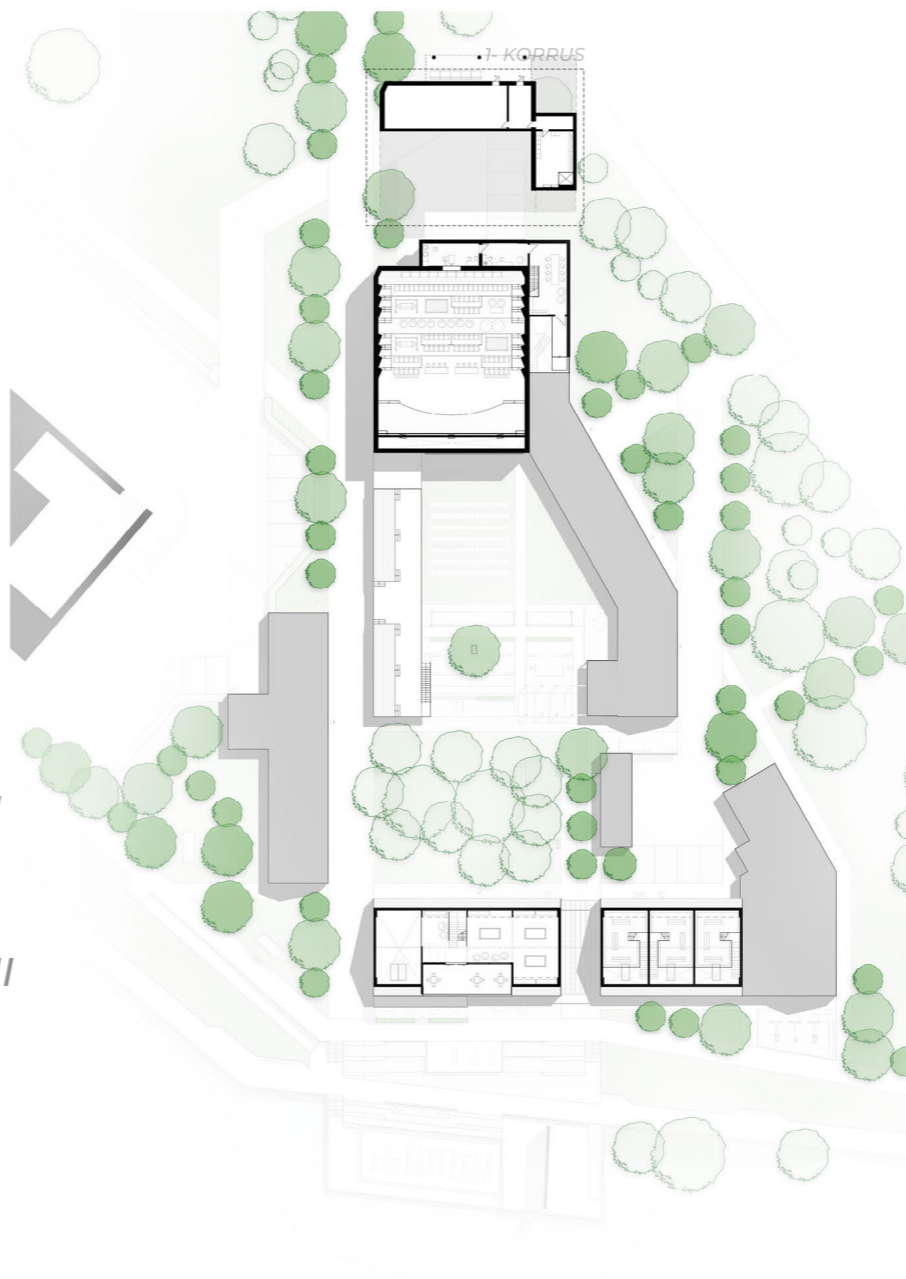

Joonis 29. Asendiplaan M1:1000 - Auto trajektoorid
(Autori joonis, 2024)

Joonis 30. Kogu kvartal M:1000 - I korruse plaan
(Autori joonis, 2024)

Joonis 31. Kogu kvartal M:1000 - II ja keldri korruse plaan
(Autori joonis, 2024)

- I - Black box kino
- II - Väligalerii
- III - Üritushoone
- IV - Lokaal
- V - Kohvik
- VI - Spordihoone
- VII - Äripinnad

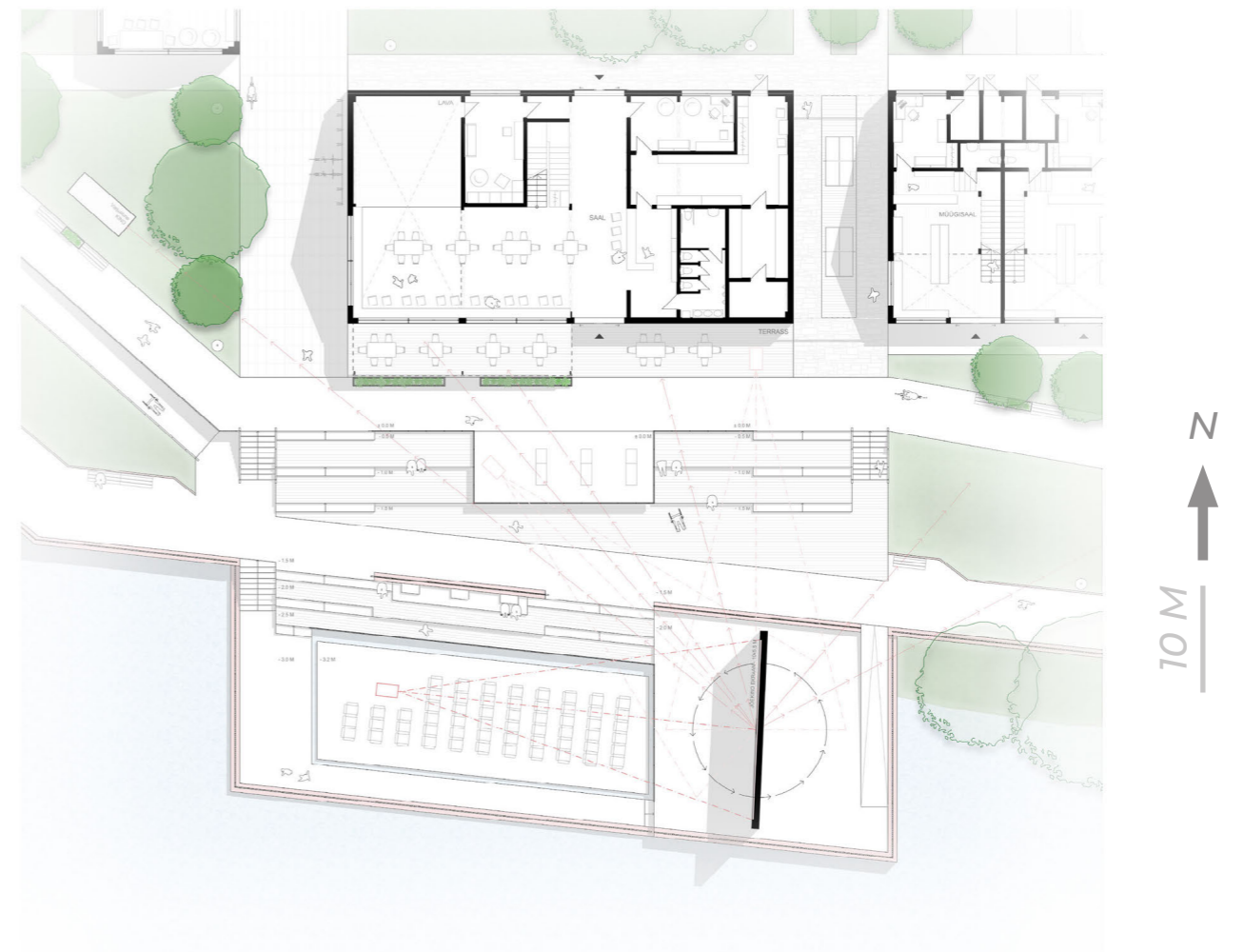
3.4 PLAANILAHENDUSED

3.4.1 Jõekino

Jõekino raames on lahendatud emajõeäärne promenaad, mis on pikendatud jõeveega samale tasandile. Veepeasel platvormil on ettenähtud koht demonteeritava või ülespuhutava kinoekraani jaoks. Ekraaniala on võimalik lisaks kinole kasutada ka teistel eesmärkidel nagu näiteks esinemislavana, päevitamiseks või väiksemate ürituste korraldamiseks.

Kinoekraan on ümber oma telje pööratav ja selle läbi saab pakkuda erinevaid vaatamiskogemusi ning vastavalt päikese asukohale valida sobiv pind filmi vaatamiseks, et vältida päikese silma paistmist ning ebameeldivat vaatamiskogemust. Veepeasel platvormil on vabalt ujuv osa, mis on peamiselt ette nähtud kinovaatajatele istumiseks, lõunasse suunatud fassaadidega promenaadihoonestus majutab lokaali, kust on samuti võimalik filmi vaadata. Promenaadi osana lahendatud treppidel ja astmestikel on ka arvestatud kinoekraani nähtavusega. Lisaks on üks EKA installatsioon KINO suunatud kinoekraani poole, et sealt saaks samuti filmi vaadata.

Promenaadihoonestusest on lahendatud eraldi lokaal, äripinnad ja spordisaalid (nähtavad joonistel 25-26). Hoonestus on avatud lõunasuunas, pimedas põhjafassaadis on peamiselt personali sissepääsud ja kontoriaknad.

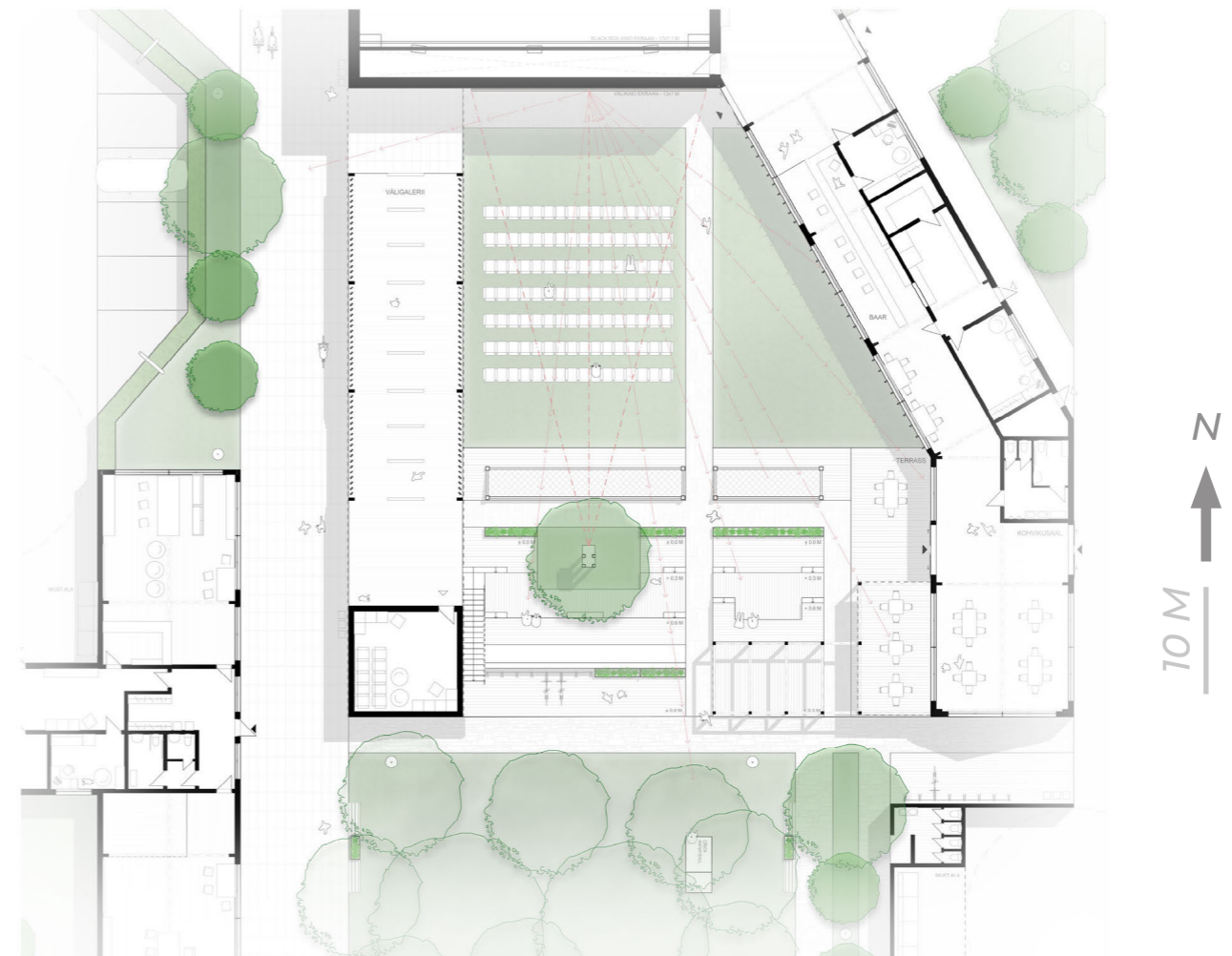
Joonis 32. Jõekino plaan 1:500
(Autori joonis, 2024)

3.4.2 Välikino

Välikino ekraaniks on black box tüüpi kino tumm fassaad, kus on ülejäänud hoonefassaadist erinevalt kasutatud fassaadimaterjalina siledamat ja filmi projitseerimiseks sobivamat fassaadimaterjalina tsementkiduplaate, mis on ühenduskohtade peitmiseks õrnalt krohvitud ja täiendavalt katetud spetsiaalse filmi projitseerimist soodustava värviga. Värv oma päraseks on valgust hästi peegeldavate nanoosakeste sisaldus, mis tagab ka erksa päikesevalguse puhul filmi vaadeldavuse. Ekraani pinna toon on mattvalge. Välikino audiosüsteem on lahendatud välikino väljakut piirava hoonestuse fassaadidesse ja mitte ekraani taha, ehk perforatsiooni fassaadile integreeritud ekraan ei vaja. Filmi projitseeriv seade on samuti integreeritud väljaku disaini. Selleks, et kino oleks võimalik opereerida ööpäevaringselt ja iga päev, on projektor lahendatud inimtasandist kõrgemale ja integreeritud istutatud puu külge puidust konstruktsiooniga. Projektor on tõstetud, et vältida vandalismi ja visuaalselt häirivaid elemente filmi projitseerimisel. Puusordi valimisel tuleb eelistada kõrge puukrooniga liike, et vältida lehtede ette sattumist projektorile.

Väljakulahenduses on kavandatud madal astmestik, et pakkuda vaatamispinda ning katusealusega terrass väljakut idas piiravale kohvikule. Lisaks on film vaadeldav läänepoolses vabas õhus asuva ja kütmata abiruumiga kunstigalerii katuselt, kuhu pääseb ööpäevaringselt. Eraldi on jäetud väljakule haljastuseta roheala, kuhu saab vajadusel korraldada filmifestivalide raames traditsioonilise istmestikuga vaatamisala või teisi üritusi. Eesmärgiks on olnud luua multifunktsionaalne väljak.

Puhvertsoonina ja olemasoleva haljastusega roheala väljaku lõunaosas on samuti arvestatud kui võimalik vaatamispind. Ühtlasi pakub suviti kõrghaljastuse lehestik varjestust lõunapäikese eest. Ida- ja läänepäikese eest pakub varjestust väljakut piirav hoonestus.

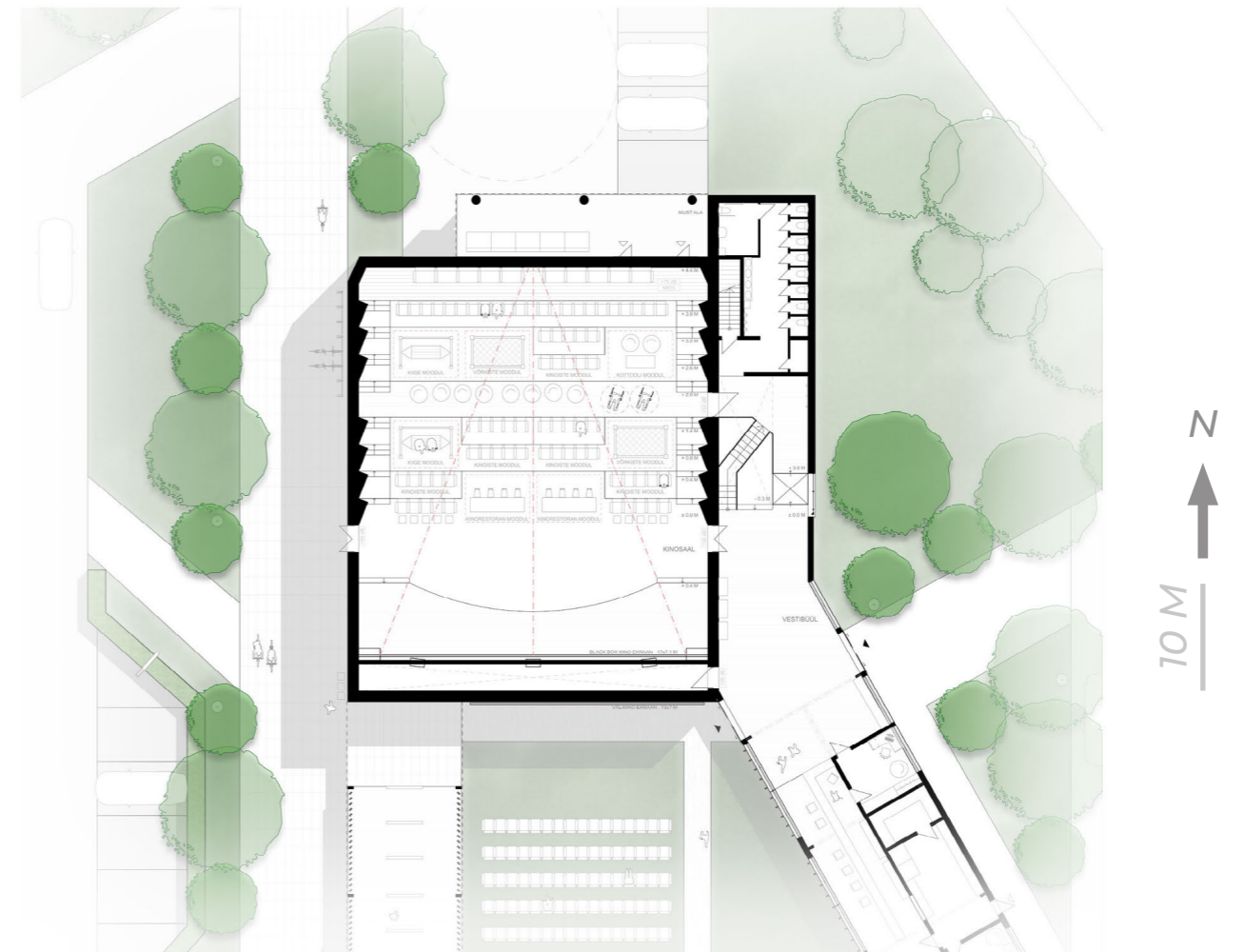

Joonis 33. Välikino plaan M:500
(Autori joonis, 2024)

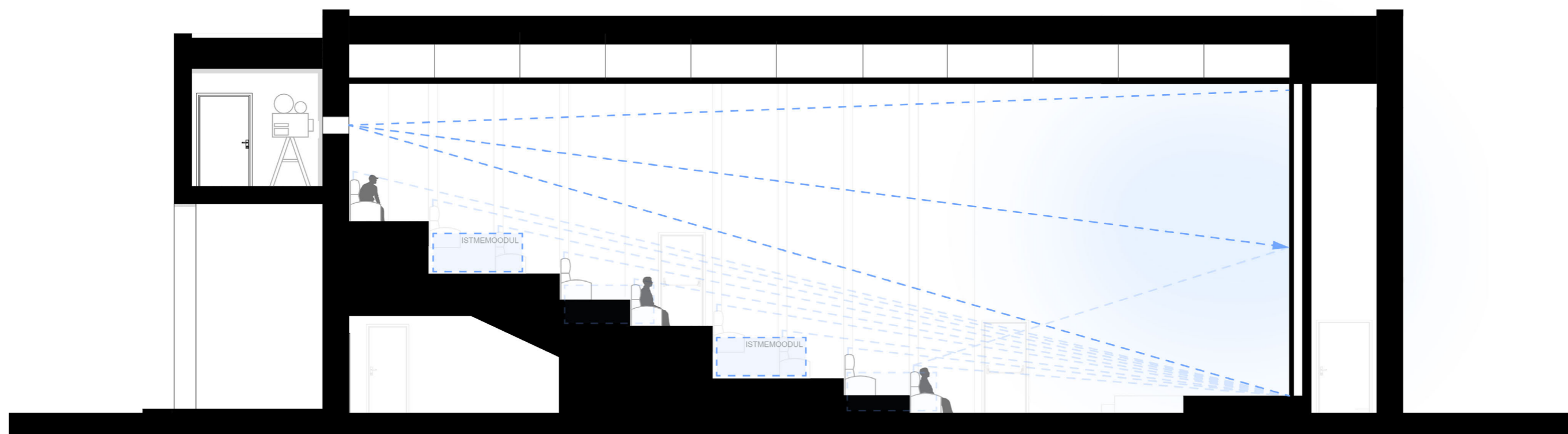
3.4.2 Black box kino

Black box kinolahendus on üles ehitatud modulaarse istmesüsteemina. Kinosaalis mitte kasutusel istemoodulid demonteeritakse ja hoiustatakse kinohoones selleks lahendatud laoruumis ning võimalusel kasutatakse väli- või jõekino vaatamispindadel. Hoone projekteerimisel on arvestatud tavapärase kinosaali tüpoloogiat silmas pidades. On arvestatud, et filmiekraan oleks mugavalt nähtav igalt istmelt ja istmekõrguselt ilma visuaalsete moonutusteta. Hoone mahus on lahendatud ka kohvik, mis teenindab kino nii komplementaarses kui kinorestorani funktsioonis.

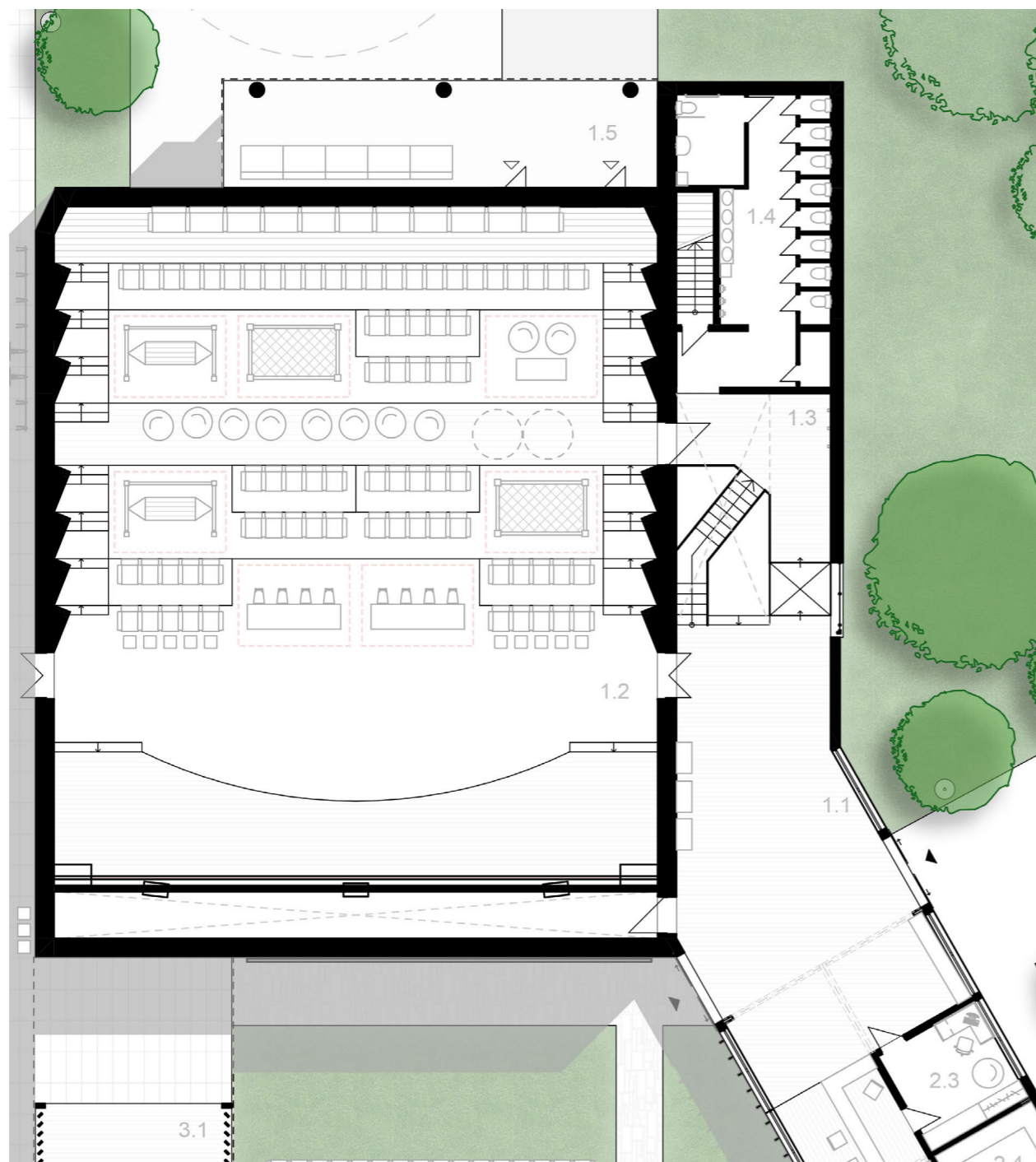
Et tagada liikumispuuetega inimeste täisväärtuslik filmikogemus on lisaks esimese korruse saalialale võimalik liftiga juurdepääs ka teisele korrusele, kust pääseb laiemale kinoreale. Seal on ettenähtud kott-toolid ja eraldi ala ratastoolidele. Lahendatud on projitseerimisruum, mis on ette nähtud mahutama võimaluse korral ka IMAX kaamerasüsteemi ning filmiprojektorit. Täiendavalt on kolmandal korrusel administratiivruumid. Keldrikorrusel on kinohoones garderoob (eraldi on liikumispuuetega inimestele teisel korrusel nagid), koristaja tuba, ladu ja tehnoruum.

Joonis 34. Black box kino plaan M:500
(Autori joonis, 2024)

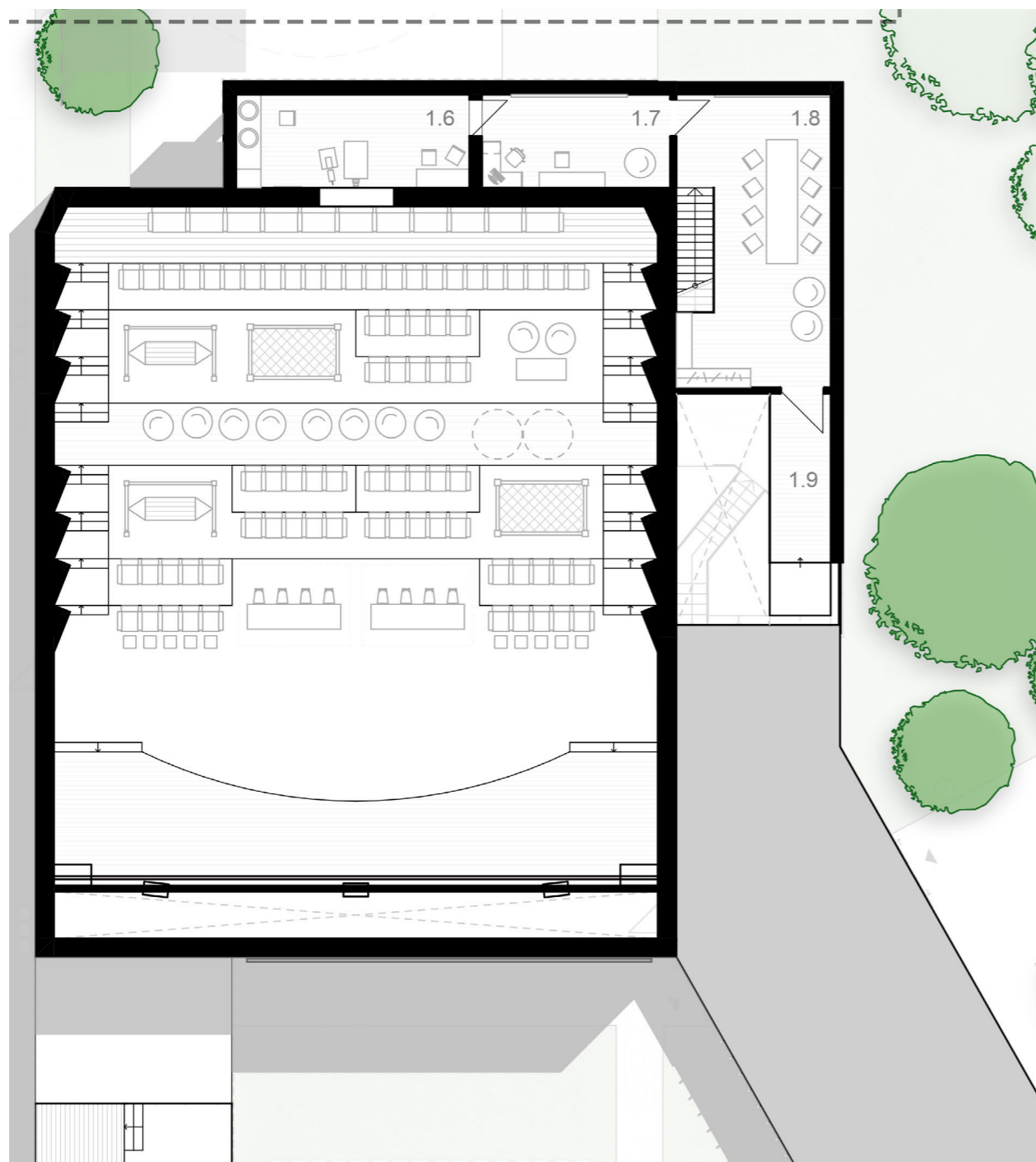
Joonis 35. Black box kino vertikaalneeringut kirjeldav lõige M:200
(Autori joonis, 2024)

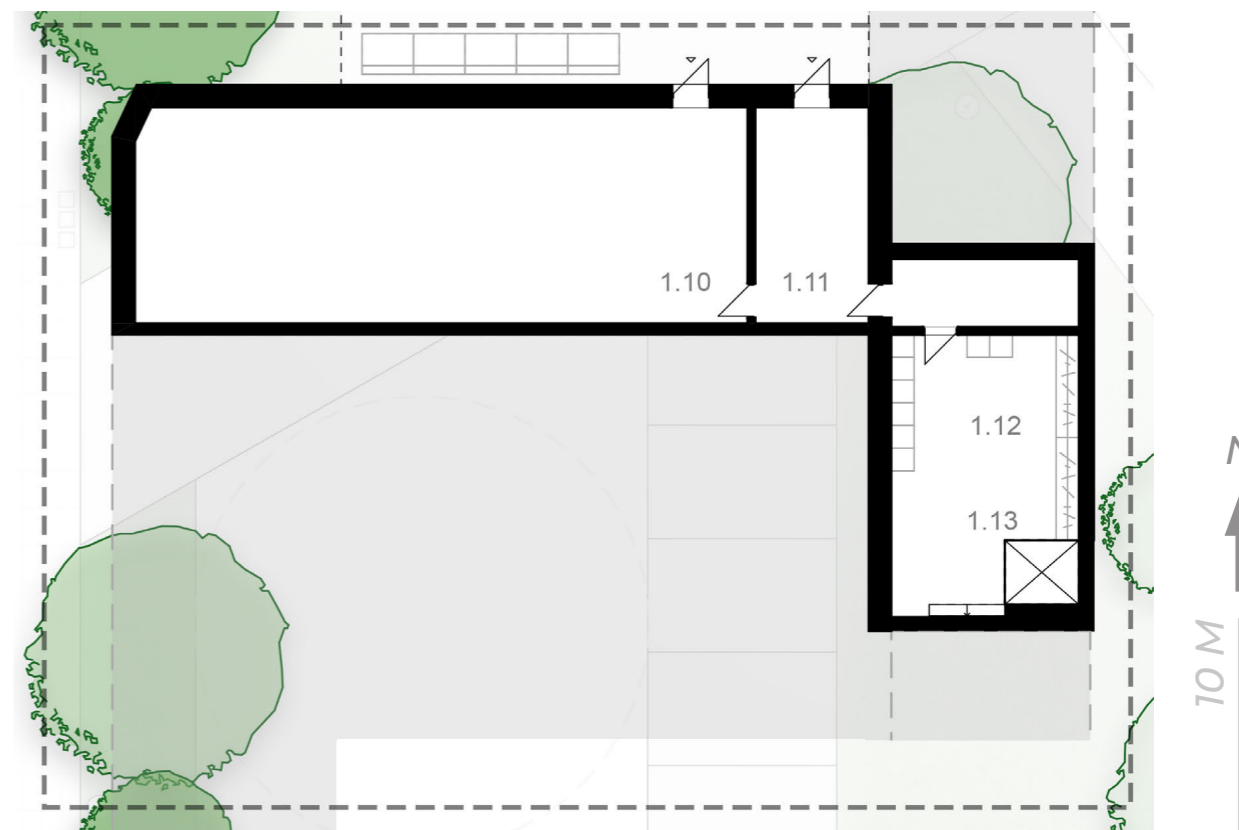
3.4.4. Korruse plaanid

Nr.	Hoone	Ruum	Pindala
1.1	Black box kino	Vestibüül	92.0
1.2	Black box kino	Kinosaal	417.5
1.3	Black box kino	Koridor	22.5
1.4	Black box kino	WC	35.8
1.5	Black box kino	Must ala	-

Joonis 36. I Korruse plaan - Promenaadihoonestus ja spordihoone. M1:200
(Autori joonis, 2024)

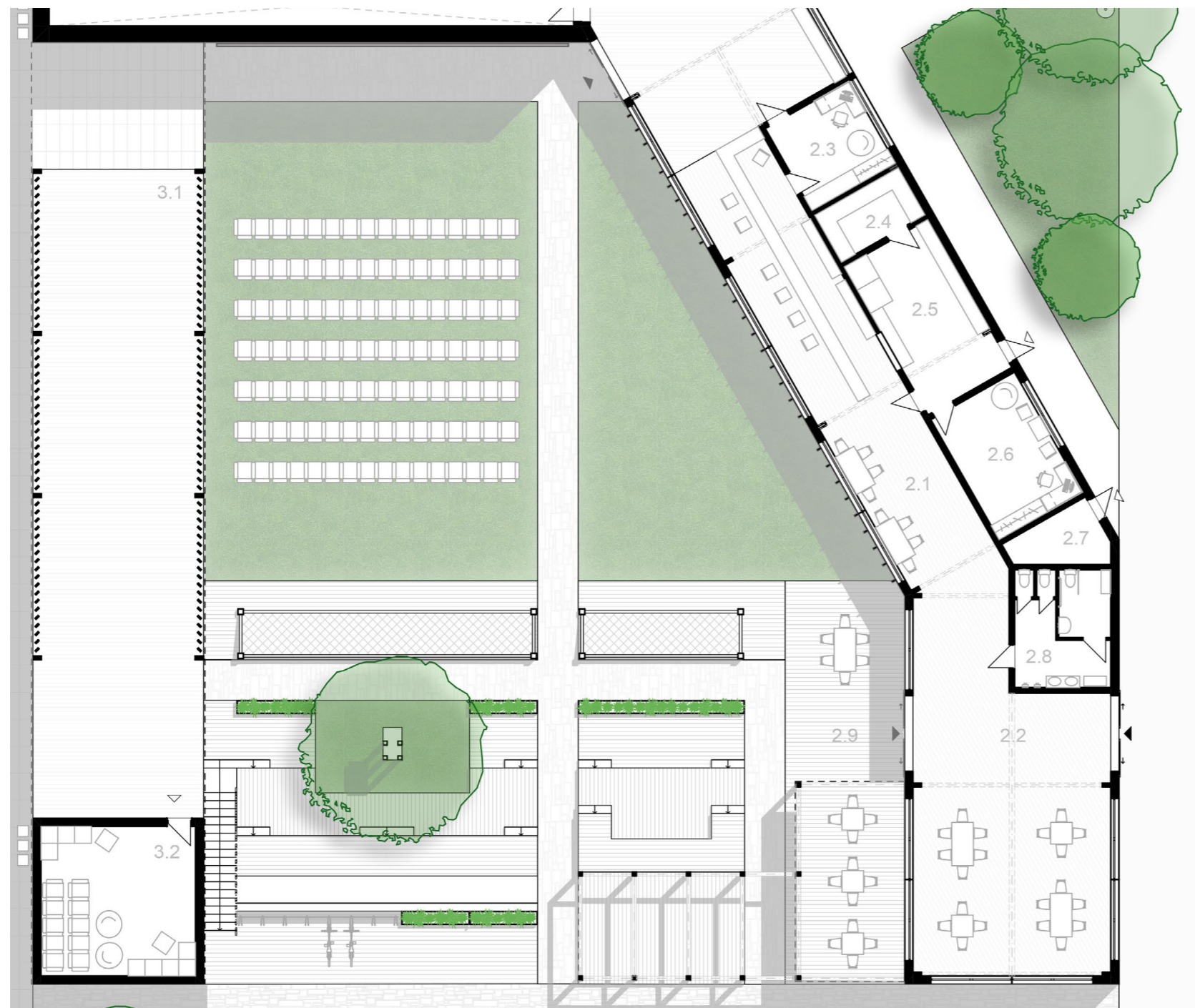

Joonis 37. II Korruse plaan - Black box kino. M1:200
(Autori joonis, 2024)

Joonis 38. Keldri korruse plaan - Black box kino. M1:200
(Autori joonis, 2024)

Nr.	Hoone	Ruum	Pindala
1.6	Black box kino	Pr. ruum	22.5
1.7	Black box kino	Kontor	18.1
1.8	Black box kino	Konverentsiruum	41.8
1.9	Black box kino	Koridor	10.6
1.10	Black box kino	Laorum	92.2
1.11	Black box kino	Tehnoruum	17.1
1.12	Black box kino	Koristaja tuba	8.9
1.13	Black box kino	Garderoob	32.9

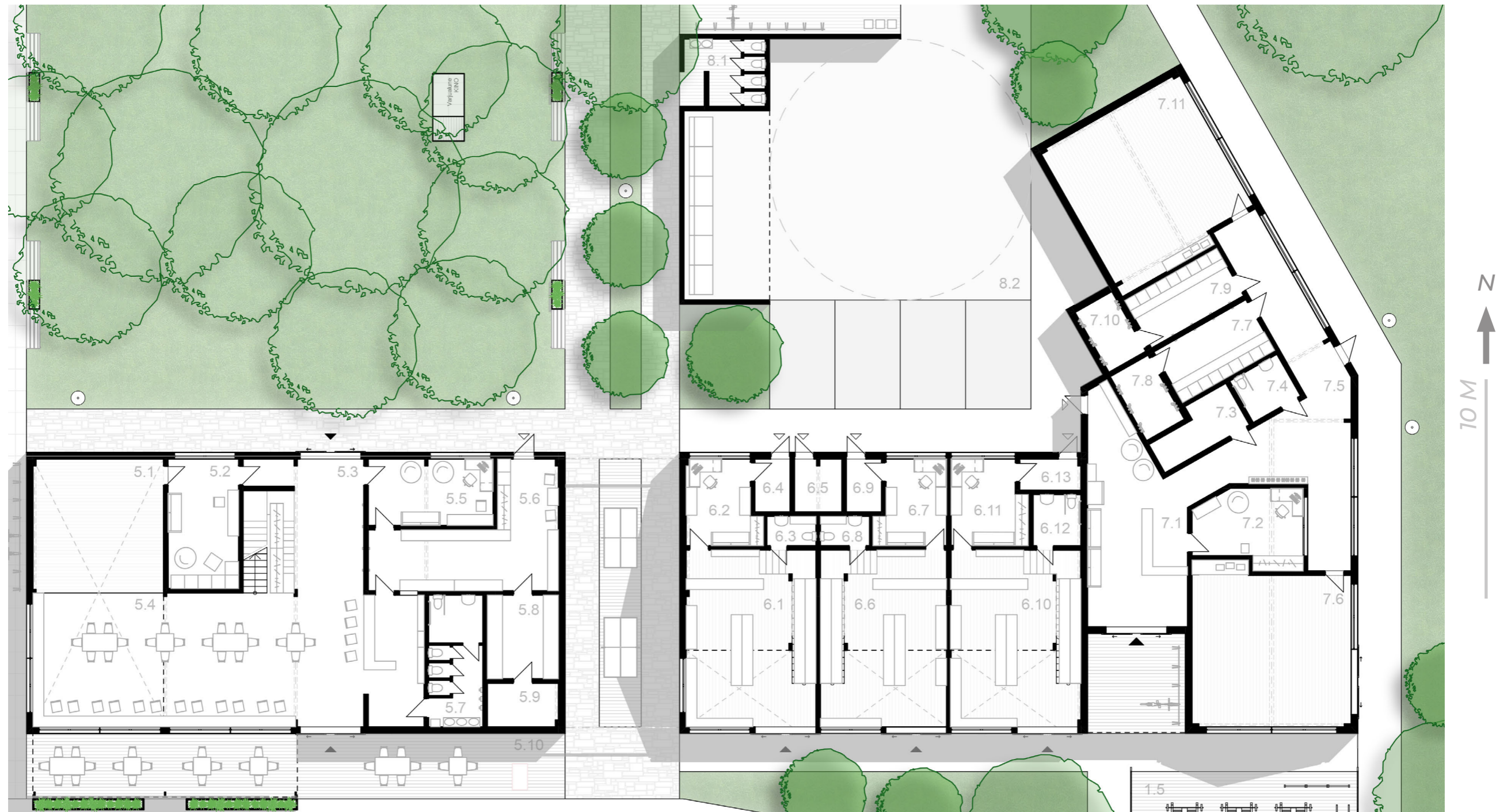
Nr.	Hoone	Ruum	Pindala
2.1	Kohvik	Baariala	66.8
2.2	Kohvik	Söögisaal	89.7
2.3	Kohvik	Kontor	12.5
2.4	Kohvik	Sahver	7.1
2.5	Kohvik	Köök	22.4
2.6	Kohvik	Personal	18.2
2.7	Kohvik	Tehnoruum	6.5
2.8	Kohvik	WC	15.7
2.9	Kohvik	Terrass	66.0
3.1	Välialerii	Galerii	114.6
3.2	Välialerii	Laorum	31.7

Joonis 39. I Korruse plaan - Kohvik ja välialerii. M1:200
(Autori joonis, 2024)

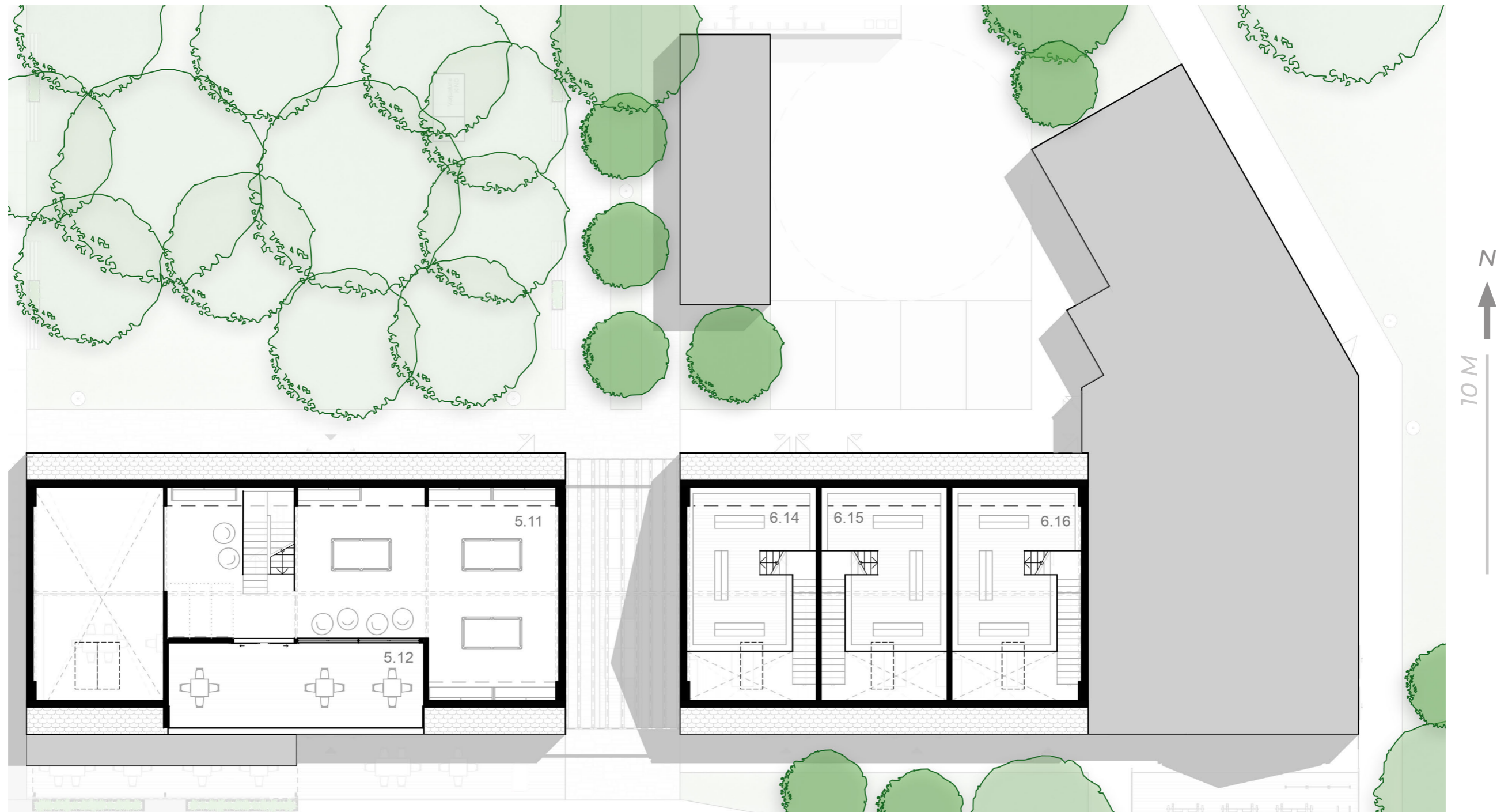

Joonis 40. I Korruse plaan - Üritushoone. M1:200
(Autori joonis, 2024)

Nr.	Hoone	Ruum	Pindala
4.1	Üritushoone	Esiruum	23.4
4.2	Üritushoone	Saal	77.0
4.3	Üritushoone	Saal	127.8
4.4	Üritushoone	WC	11.3
4.5	Üritushoone	Abiruum	25.4
4.6	Üritushoone	Tehnoruum	6.8
4.7	Üritushoone	Kontor	12.4
4.8	Üritushoone	Must ala	-

Joonis 41. I korruse plaan - Promenaadihoonestus ja spordihoone. M1:200
(Autori joonis, 2024)

Joonis 42. II Korruse plaan - Promenaadihoonestus ja spordihoone. M1:200
(Autori joonis, 2024)

Nr.	Hoone	Ruum	Pindala
5.1	Lokaal	Lava	36.9
5.2	Lokaal	Lavatuba	19.4
5.3	Lokaal	Koridor	22.0
5.4	Lokaal	Saal	120.3
5.5	Lokaal	Kontor	17.6
5.6	Lokaal	Köök	33.6
5.7	Lokaal	WC	14.8
5.8	Lokaal	Sahver	12.6
5.9	Lokaal	Tehnoruum	6.6
5.10	Lokaal	Terass	74.2
5.11	Lokaal	Piljardisaal	122.3
5.12	Lokaal	Rõdu	44.6
6.1	Äripinnad	Müügisaal	48.5
6.2	Äripinnad	Kontor	12.8
6.3	Äripinnad	WC	3.4
6.4	Äripinnad	Abiruum	4.0
6.5	Äripinnad	Tehnoruum	5.3
6.6	Äripinnad	Müügisaal	47.1
6.7	Äripinnad	Kontor	11.8
6.8	Äripinnad	WC	3.0
6.9	Äripinnad	Abiruum	4.0
6.10	Äripinnad	Müügisaal	48.5
6.11	Äripinnad	Kontor	13.2
6.12	Äripinnad	WC	5.2
6.13	Äripinnad	Abiruum	4.0
6.14	Äripinnad	Müügisaal	33.1
6.15	Äripinnad	Müügisaal	31.9
6.16	Äripinnad	Müügisaal	33.1

Nr.	Hoone	Ruum	Pindala
7.1	Spordihoone	Esiruum	40.6
7.2	Spordihoone	Kontor	16.7
7.3	Spordihoone	Tehnoruum	8.2
7.4	Spordihoone	WC	5.6
7.5	Spordihoone	Koridor	52.3
7.6	Spordihoone	Saal	52.8
7.7	Spordihoone	Garderoob	13.1
7.8	Spordihoone	Pesuruum	6.3
7.9	Spordihoone	Garderoob	13.1
7.10	Spordihoone	Pesuruum	6.3
7.11	Spordihoone	Saal	52.8
8.1	Abihoone	Avalik WC	11.6
8.2	Abihoone	Must ala	-

3.5. EHITUSTEHNILISED ASPEKTID

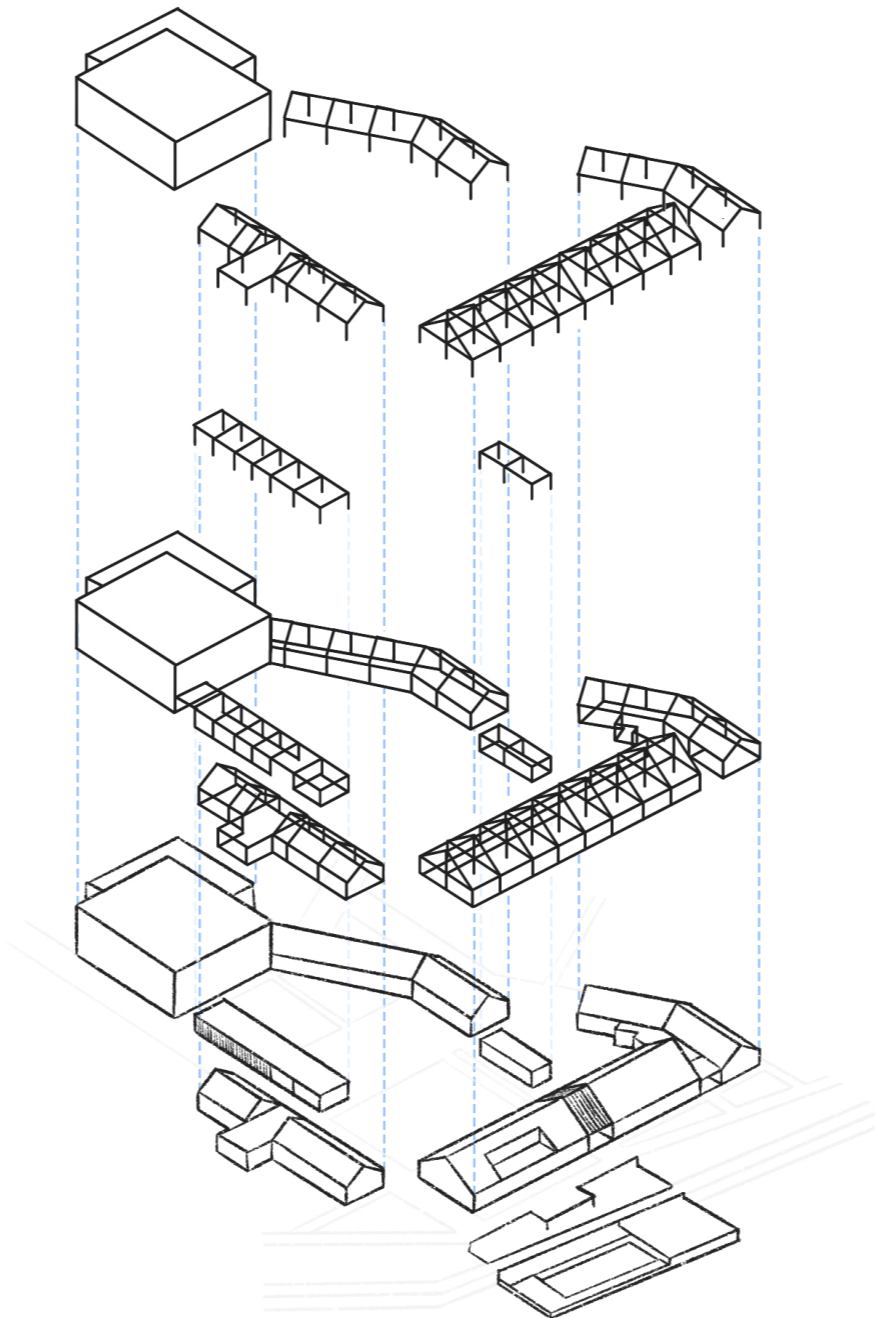
3.5.1. Kandvad konstruktsioonid

Kinokvartal on lahendatud kahes peamises konstruktsioonis. Black box kino puhul on kandvaks tarindiks ristkiht-liimpuidust (CLT) paneelid. CLT on valitud kuna paneelid saab valmistada tehases ning nendega monteerida hoone kandev tarind ehitusplatsil väikese ajakuludega. Lisaks on CLT heade kandvate omadustega ning väikese süsiniku jalajäljega ehitusmaterjal.

Teiseks kandvaks konstruktsiooniks kvartalis on liimpuittaladest raamid. Peamiseks katusetüübiks on peidetud räasta ja sademevee äravoolusüsteemiga viilkatus, kuid kohati esineb ühendava funktsiooniga hoonemahtudes ka lamekatust. Ühekorruselised hoonemahud on ehitatud puitsõrestikuga sammuga 7 meetrit ning promenaadi äärne kahekorruseline hoonestus sammuga 6 meetrit. Puitsõrestiku kasutamine tagab oma kerge kaalu poolest väiksema koormuse vundamendile ning paindlikuma tehnosüsteemide lahenduse hooneseintes. Kuna kahekorruselist hoonemahtu on kvartalis vähe, arvestuslikku koormust seetõttu samuti vähe ja sillused ei ületa 6 meetrit, on vahelaed samuti lahendatud puitkonstruktsioonis. Eesmärgiga eksponeerida hooneid kandvat konstruktsiooni, on sisedisainis jäetud puitsõrestikuga hoonete postid ja sarikad võimalikult nähtavaks, et luua eristuv ruumikogemus ja anda hoonetele Eesti pärimusarhitektuurile omane viilkatust rõhutav disainimotiiv. See annaks au Eesti kinoarhitektuuri esimestele paikkinodele, mis meenutasid pigem lihtsat hoonet talukompleksis.

3.5.2. Akustika

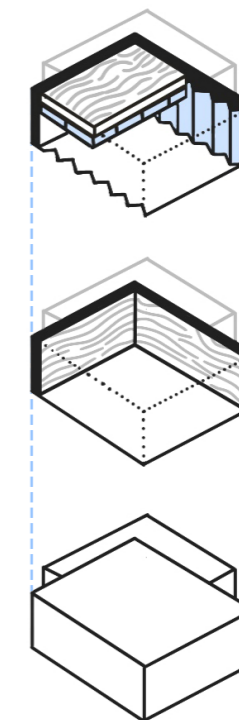
Akustilised omadused black box kinosaalet on tagatud akustiliste paneelide kasutusega, lae puhul ripppaneelidega ning perforatsiooniga akustiliste paneelidega seinalahenduses.

Joonis 43. Kvartali kandvate konstruktsioonide skeem
(Autori joonis, 2024)

Lisaks on black box kinosaalet seinad sarnaselt Raul-Levroit Kivi loodud kinohoonetega sakilised, et anda ruumile vastavad reverberatsiooni tagavad omadused.

Sama disainifilosoofiat on kasutatud ka välikino piiravate fassaadide lahenduses. Välditud on siledaid ja paralleelseid pindu, et välistada kaja teket kinohelis. See on lahendatud välikino piirava galeriihoone fassaadi disainis, mis kujutab endast puitroovistikku. Välikino idaküljes asuva kohvikuhoone aknad on läänepäikest varjestava ribistikuga mis samuti annab fassaadile fragmenteeritud vormi. Lõunapoolt on kaja summutavaks elemendiks olemasolev haljastus. Jõekino puhul on akustika vähem oluline ning Emajõe poolt tekitatud kohin ja vee hingehääled on osaks kino lahendusest.

Joonis 44. Black box kino konstruktsioonide ja akustiliste paneelideskeem
(Autori joonis, 2024)

3.5.3 Viimistlusmaterjalid

Hoone viimistlusmaterjalidena on kasutatud peamiselt immutatud horisontaalset puitlaudist. Eelistatud on heledatoonilist puitu fassaadis, siseruumides vastavalt funktsioonile kas kipsplaate või samuti puitlaudist. Katusekatte lahendusse on promenaadihoonestuse puhul integreeritud ka lõunapoole suunatuna ka päikesepaneelid.

Black box kino eristub ülejäänud kvartali esteetilisest lahendusest ning kasutab viimistlusmaterjalina tumedat ja vertikaalset puitlaudist. Kinohoone administratiivosa ning ruumiline ühendus kohvikuga on samuti kooskõlas ülejäänud hoonete heledama tonaalsusega, eristamaks visuaalselt kinosali ülejäänud kvartalist.

3.5.4 Jätkusuutlikkus

Jätkusuutlikkuse tagamiseks kvartalis on võimalusel kasutatud taastuenergiat, eraldi on selleks paigaldatud ka päikesepaneelid hoonete lõunafassaadidele, mis toodavad osa kvartali tarbitavast elektrist. Välikino opereeriv projitseerimistehnika kasutab samuti võimalusel päikeseenergiat. Lisaks on kasutatud eelistatult jätkusuutlikke materjale, et parandada siseõhu kvaliteeti ja vähendada ehitusaegset ning operatiivset süsinukujalajälge. Tarindi lahendustes tuleb eelistada energiatõhusaid soojutus- ja tarindimaterjale, et vähendada küttekulu talvel. Siseruumis hea õhuringluse tagamiseks on ruumiplaneering koostatud vastavalt, et soodustada loomulikku ventilatsiooni.

Hoonete võrdlemisi kerge omakaalu tõttu, mis tuleneb puitsõrestiku kasutusest, tuleb vundamendi sügavus hoida võimalikult väike, et vältida liigset kaevamist nii jõe vahetus läheduses kui ülejäänud kvartalis.

Joonis 45. Kvartali hoonestuste fassaadide vaated M:200
(Autori joonis, 2024)

3.6 TÄIENDAV GRAAFILINE MATERJAL JA VISUALISEERING

Joonis 46. Promenaadihoonestuse vaade M:500
(Autori joonis, 2024)

Joonis 47. Promenaadihoonestuse lõige M:500
(Autori joonis, 2024)

Joonis 48. Kvartali vaade M:500
(Autori joonis, 2024)

3.7 PLAKATID

BIBLIOGRAAFIA

- Apollo Kino. (s.a.). Apollo Kino Coca-Cola Plaza. Apollo Kino, Kinod, Apollo kino Coca-Cola Plaza, Kino info. <https://www.apollokino.ee/cinemas/cocacolaplaza#article-section-3359> (25.04.2024)
- Arhitektuuribüroo BOA (s.a.). - Projektid, Kaja Kultuurikeskus <https://boa.ee/kaja-kultuurikeskus/> (25.04.2024)
- Arhitektuuriüksus (s.a.) - COCA-COLA PLAZA. Arhitektuuriüksus. <https://arhitektuuriyksus.ee/coca-cola-plaza> (25.04.2024)
- Barkala, J. (2021). Kena Kevade on tulnud. Otepää Teataja 6(532), 2.
- Davidjants, K. (2019). Eesti filmi 100 aastat. Post Factum.
- Dixon, W. W., & Foster, G. A. (2018). A Short History of Film, Third Edition. Rutgers University Press.
- Eelrand, M. (1974, November 19). Kino "Pobeda" 25-aastane. Leninlik Lipp: EKP Kohtla-Järve Linnakomitee ja Rajoonikomitee, Kohtla-Järve Linna RSN ja Rajooni RSN häälekandja 224, 2. <https://dea.digar.ee/?a=d&d=leninliklipp19741119.2.7&srpos=1&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-kino+pobeda-----> (24.04.2024)
- Eesti Ajaloomuuseum (s.a.). - Muuseumist, Muuseumi lugu, Suurgildi hoone lugu. <https://www.ajaloomuuseum.ee/muuseumist/ajalugu/suurgildi-hoone-lugu> (24.04.2024)
- Eesti Arhitektide Liit (16.01.2015). Aini-Merike Remmel 7. XII 1938 – 3. I 2015 — Sirp, Artiklid, Arhitektuur. <https://sirp.ee/s1-artiklid/arhitektuur/aini-merike-remmel-7-xii-1938-3-i-2015/> (24.04.2024)
- Eesti Päevaleht. (1996). Pirita kinno tehakse vaba aja keskus. Eesti Päevaleht 206, 5. <https://dea.digar.ee/?a=d&d=eestipaevaleht19960906.2.13.9&srpos=4&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-Kino+Pirita-----> (25.04.2024)
- Eesti Päevaleht (2001). Kobarkino saab nimeks Coca-Cola Plaza. Eesti Päevaleht 20, 6. <https://dea.digar.ee/?a=d&d=eestipaevaleht20010125.2.9.8&srpos=2&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-coca%252Dcola+plaza-----> (25.04.2024)
- Hallas-Murula, K. (2023). Need kohutavad kinod! "Elektriteatrite algusaegades Eestis". Mürileht 134, 5-6. <https://dea.digar.ee/?a=d&d=muurileht20231102.2.7.2.1&srpos=3&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-kino+metropol+postimees-----> (24.04.2024)
- Hanson, R. (27.04.2021). Ekraan pidas kinona vastu kõige kauem. Tartu Postimees, Kultuur. <https://tartu.postimees.ee/7233998/ekraan-pidas-kinona-vastu-koige-kauem> (25.04.2024)
- Jagodin, K; Naska, S. (2013). Lähme kinno! Kuurist kobarkinoni - sajand eesti kinoarhitektuuri. Eesti Arhitektuurimuuseum.
- Jagodin, K. (28.05.2021). Hoone, mis mäletab aega, mil kõigil ei olnud nii kiire. Sirp, Artiklid, Arhitektuur. <https://sirp.ee/s1-artiklid/arhitektuur/hoone-mis-maletab-aega-mil-koigil-ei-olnud-nii-kiire/> (25.04.2024)
- Kaja (1932). Tallinn sai uue moodsa kino. Kaja 27, 5. <https://dea.digar.ee/?a=d&d=kaja19320202-1.2.40&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-----> (25.04.2024)
- Kalm, M. (2018). Eesti arhitektuuri 100 aastat. Post Factum.
- Kärk, L. (s.a.). - Eesti filmiloo lühikonspekt andmebaas. Eesti Filmi Instituut, Filmid, Eesti Filmiajalugu. <https://www.filmi.ee/filmid/eesti-filmiajalugu> (25.04.2024)
- Kärk, L. (24.08.2012). See hämar-põnev kinoarhitektuur. Sirp, Artiklid, Film. <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/film/see-haemar-ponev-kinoarhitektuur/> (24.04.2024)
- Kinobuss (s.a.) - Meist <https://kinobuss.ee/meist/> (25.04.2024)
- Eesti Filmi Instituut (s.a.) - Kinod. Eesti filmi instituut, Filmitööstus, Kinod. <https://www.filmi.ee/filmitoostus/kinod> (25.04.2024)
- Kino Sõprus (s.a.). - Kino Sõprus, Sõprusest. <https://kinosoprus.ee/et/about> (24.04.2024)

- Kinovõrk (s.a.) - Kinod. Kinovõrk. <https://kinokoda.kinobuss.ee/cinemas> (25.04.2024)
- Kivi, R.-L. (2017). Arhitekt kui dirigent: artikleid, projekte, mälestusi. Tartu Linnamuuseum.
- Kiviselg, I. (04.05.2023). Kohtla-Järve legendaarsest kinomajast saab kirik. Põhjarannik. <https://pohjarannik.postimees.ee/7766969/kohtla-jarve-legendaarsest-kinomajast-saab-kirik> (24.04.2024)
- Ksenofontov, A. (2017). Eesti kinod enne viimast sõda. Kalender 2018, 95-107. <https://dea.digar.ee/?a=d&d=JVkalender201710.2.27&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-----> (24.04.2024)
- Kultuurikeskus Kaja (s.a.). Maja, Tutvustus <https://kajakakeskus.ee/majast/tutvustus/> (25.04.2024)
- Kultuuriminister (1997). Kultuurimälestiseks tunnistamine. Riigi Teataja. <https://www.riigiteataja.ee/akt/25321> (25.04.2024)
- Kultuuriminister (2006). Kultuurimälestiseks tunnistamine ja kaitsevööndi määramine. Riigi Teataja. <https://www.riigiteataja.ee/akt/1010952> (25.04.2024)
- Kultuurimälestiste register (2005) - 27437 Põltsamaa kino, 1983. Mälestised. <https://register.muinasa.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=27437> (25.04.2024)
- Kusbock, B. (1924). Filmikunst. Film 1, 10.
- Kuul, M. (27.01.2011). Viljandis lammutatakse kino Rubiin. ERR, Arhiiv. <https://www.err.ee/372587/viljandis-lammutatakse-kino-rubiin> (25.04.2024)
- Lapin, L. (1986). Põltsamaa uus kinomaja. Teater. Muusika. Kino 8, 56-58.
- Lasnamäe Leht (2009). Kultuurikeskus Lindakivi 15 aastane! Lasnamäe Leht 92, 1.
- Lasnamäe leht. (2022). Kultuurikeskus Lindakivi sai uue ekraani. Lasnamäe Leht 11, 1. <https://dea.digar.ee/?a=d&d=lasnamaeleht20221101.2.4&srpos=1&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-kino+lindakivi-----> (25.04.2024)
- Liimets, A. (2024). Eesti kinode väike välimäär. Sirp, Artiklid, Film. <https://sirp.ee/s1-artiklid/film/eesti-kinode-vaike-valimaaraja/> (06.05.2024)
- Lõhmus, J. (29.09.2006). 80 aastat filmiajakirju Eestis. Sirp, Artiklid, Film. <https://sirp.ee/s1-artiklid/film/80-aastat-filmiajakirju-eestis/> (24.04.2024)
- Lõhmus, J. (2020a). Filmihariduse lähtekoht Eestis. Eesti Filmi Instituut.
- Lõhmus, J. (27.05.2020b). Rändkino, välkino ja valgus tunneli lõpus. Postimees, Paberleht. <https://www.postimees.ee/6983381/randkino-valikino-ja-valgus-tunneli-lopus> (24.04.2024)
- Luhats, L. (17.07.2009). Sõpruse kino esine avatakse uuel nädalal. Postimees, Tallinn. <https://www.postimees.ee/132889/sopruse-kino-esine-avatakse-uel-nadalal> (24.04.2024)
- Maarits, M. (15.04.2022). Cinamon lõpetab tegevuse kinos Kosmos, ERR, Kultuur, FILM. <https://kultuur.err.ee/1608532888/cinamon-lopeta-tegevuse-kinos-kosmos> (24.04.2024)
- MacKenzie, S. (2014). Film Manifestos and Global Cinema Cultures: A Critical Anthology (S. MacKenzie, Ed.). University of California Press.
- Mäe, A. (24.10.2001). Kunagist kinohoonet täidab bowlingusaal. Virumaa Teataja, Arhiiv. <https://virumaateataja.postimees.ee/2405709/kunagist-kinohoonet-taidab-bowlingusaal> (25.04.2024)
- Mäekivi, M. (08.04.2022). Linnamäe ostis Forum Cinemase kino Tallinna südalinnas. ERR, Eesti. <https://www.err.ee/1608559168/linnamae-ostis-forum-cinemase-kino-tallinna-sudalinnas> (25.04.2024)
- Merisalu, A. T. (08.11.2021). Ajaloolane: ei ole täpselt teada, mida näidati Eesti esimestel kinoseansidel. ERR, Kultuur, Film. <https://kultuur.err.ee/1608396038/ajaloolane-ei-ole-tapselt-teada-mida-naidati-eesti-esimestel-kinoseansidel> (24.04.2024)
- Mumma, M. (2022). KADUNUD ESINDUSKINOD: Bi-Ba-Bo oli esimene "kobarkino", Gloria Palace kutsuti sünagoogiks. Õhtuleht, Ajalugu. <https://www.oh tuleht.ee/ajalugu/1073244/kadunud-esinduskinod-bi-ba-bo-oli-esimene-kobarkino-gloria-palacei-kutsuti-sunagoogiks> (25.05.2024)

- Mirme, O. (1996). 1996: Mees Eesti kinoekraanidel. Sõnumileht 301, 7. <https://dea.digar.ee/?a=d&d=sonumilehtsl19961224.2.27.2.5.1&e=-----199-et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-film-----> (25.04.2024)
- National Film and Sound Archive of Australia (s.a.). - Preservation, Technical preservation andbook, Base polymers. National Film and Sound Archive. <https://www.nfsa.gov.au/preservation/guide/handbook/base-polymers> (24.04.2024)
- Naughton, J., & Smith, A. (1998). Kino - Kiirkursus. Eesti Ekspress.
- Oks, M. (1994). Tartu kinode sünniloost. Akadeemia, 6. AASTAKÄIK(12), 2503-2512.
- Orvik, P. (1942). Punaarmee Maja ja selle lõpp. Postimees nr. 182, 4. <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=postimeesew19420804.2.42&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-----> (24.04.2024)
- Otkrova, M. (10.03.2021). Otepää, Elanikule, Ööklubi Comeback tähistab sünnipäeva viimast korda. https://www.otepaa.ee/uudised-ja-teated/-/asset_publisher/FwSkF1dZq8EO/content/id/30379856 (24.04.2024)
- Paas, V. (1976). Kui kinomehed ringi rändasid. Sirp ja Vasar 32, 6-7.
- Paas, V. (1980). Olnud ajad. Eesti Raamat.
- Pärn, K. (2018). Filmide pikkusest I: Teekond täispika filmi. Teater. Muusika. Kino 9, 107-122. <https://dea.digar.ee/?a=d&d=AKtmk201809.2.17&srpos=1&e=-----et-25-AKtmk-1-byDA%2cbyAU%2cbyTI-txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-postimees+1905-----> (24.04.2024)
- Pirita vaba aja keskus (s.a.). Pirita Vaba Aja Keskuse saal. Pirita Vaba Aja Keskus, Ruumide rent. <https://www.piritavak.ee/ruum/saal/> (25.04.2024)
- Postimees. (1945). Rändkinod rahva teenistusse. Postimees 118, 4. <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=postimeesew19450524.2.17&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-----> (24.04.2024)
- Postimees (13.05.2022). Kino Sõprus avab uue kinosali Kai kunstikeskuses. Postimees, Kultuur. <https://kultuur.postimees.ee/7499999/kino-soprus-avab-uuu-kinosaali-kai-kunstikeskuses> (24.04.2024)
- Postimees (2022). Lasnamäel saab taas kinno. Postimees, Majandus, tarbija. <https://majandus.postimees.ee/7634485/lasnamael-saab-taas-kinno> (25.04.2024)
- Pukk, P. (1989). Magamistoale viimaks ometi (üks-ainus) kultuurikolle. Noorte Hääl: ELKNÜ Keskkomitee häälekandja 197, 1. <https://dea.digar.ee/?a=d&d=noortehaal19890826.2.2&srpos=7&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-kino+lindakivi-----> (25.04.2024)
- Punamäe, O. M. (29.06.2021). Tartu Ekraanis oli viimane kinoseanss, ERR, Kultuur, Film. <https://kultuur.err.ee/1608262254/tartu-ekraanis-oli-viimane-kinoseanss> (25.04.2024)
- Raam, V. (1993). Eesti arhitektuur: Tallinn. Valgus.
- Raam, V. (1997). Eesti arhitektuur: Harjumaa, Järvamaa, Raplamaa, Lääne-Virumaa, Ida-Virumaa. Valgus.
- Rahva Hääl. (1989). Rahva Hääl 198, 4. <https://dea.digar.ee/?a=d&d=rahvahaal19890827.2.32&srpos=2&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-kino+lindakivi-----> (25.04.2024)
- Eesti Rahvakultuuri keskus (s.a.) - Rahvamajade info. Eesti rahvakultuuri keskus, Andmebaas. <https://rahvakultuur.ee/andmebaas/rahvamajade-info/> (25.04.2024)
- Raukas, R. (1924). Soovid ja püüded. Film 1, 1.
- Rahvaleht (1939). Tallinna kinode sagedased "ristsed". Rahvaleht 284, 10. <https://dea.digar.ee/?a=d&d=rahvalehtvabamaa19391202.1.10&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-----> (25.04.2024)
- Repson, K. (14.08.2006). Vastavatud Vene Draamateater tahab ületada rahvuslikud piirid. Postimees, Kultuur, Uudised. <https://kultuur.postimees.ee/1568267/vastavatud-vene-draamateater-tahab-uletada-rahvuslikud-piirid> (24.04.2024)

- Riispapp, J. (28.01.2021). Postimaja ja Coca-Cola Plaza kokkuehitamine sai rohelise tule. Postimees, Majandus. <https://majandus.postimees.ee/7166858/galerii-postimaja-ja-coca-cola-plaza-kokkuehitamine-sai-rohelise-tule> (25.04.2024)
- Salto Arhitektid (s.a.). Tallinn Art Hall Pavilion. Salto Arhitektid, Projects. <https://salto.ee/projects/tallinn-art-hall-pavilion/> (25.04.2024)
- Saluorg, J. (07.09.2022). Kino Ekraani asemele võib rajada ärihoone, ERR, Eesti. <https://www.err.ee/1608708628/kino-ekraani-asemele-voib-rajada-arihoone> (25.04.2024)
- Šein, H; Sokmann, R. (2022). Filmistatistika vihik. Eesti Filmi Andmebaas.
- Sirp ja Vasar. (1955, November 11). NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu MÄÄRUS "Liialduste likvideerimisest projekteerimise alal ja ehitustegevuses". Sirp ja Vasar 45, 3. <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=sirpjavasar19551111.1.3&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-----> (24.04.2024)
- Skalr, R. (s.a.) - History of film. Britannica, Home, Entertainment & Pop Culture, Movies. <https://www.britannica.com/art/history-of-the-motion-picture/Introduction-of-colour> (25.04.2024)
- Sõnumileht (1998). Autokino uudistas mõnikümmend huvilist. Sõnumileht 200, 6. <https://dea.digar.ee/?a=d&d=sonumilehtsl19980805.2.4.17&srpos=2&e=-----199-et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-autokino-----> (25.04.2024)
- Statistikaamet (2023). Piirkonnad. Statistikaamet. <https://www.stat.ee/et/avasta-statistikat/piirkonnad> (25.04.2024)
- Tallinna Teataja (1920). Eesti kinolindil. Tallinna Teataja 48, 3. <https://dea.digar.ee/?a=d&d=tallinnateataja19200301.2.79&srpos=1&e=-----192-et-25--1-byDA%2cbyAU%2cbyTI-tx-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-%22Estonia%252Dfilm%22-----> (24.04.2024)
- Tartu Elektriteater (s.a.). Kinost. Tartu Elektriteater <https://elektriteater.ee/kinost/> (25.04.2024)
- Tartu Linnavalitsus (2024). Tartu statistilised näitajad. Tartu linn, Statistika ja uuringud, Statistika. <https://tartu.ee/et/statistika> (21.05.2024)
- Teder, T. (2008). Pikk mängufilm sai jalad alla. Eesti mängufilm 2000-2006. Eesti Film 2000-2006. Eesti Filmi Sihtasutus.
- Traks, K. (1996). Filmiäri tasuv vaid kahele Tallinna kinole. Äripäev 191, 5. <https://dea.digar.ee/?a=d&d=aripaev19961028.2.13.10&srpos=3&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-kino+lindakivi-----> (25.04.2024)
- Traks, K. (1997). Äärelinna kinod saavad uue näo. Äripäev 134, 32. <https://dea.digar.ee/?a=d&d=aripaev19970801.2.41.1&srpos=6&e=-----199-et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-kino+kaja+-----> (25.04.2024)
- Uudisleht. (1932). Tallinn sai uue ja moodsa kino. Uudisleht 13, 6. <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=uudisleht19320201.1.7&e=-----en-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-----> (24.04.2024)
- Vene Teater (s.a.). - Teater, Vene teatri ajaloo. <https://www.veneteater.ee/et/teatriajalugu> (24.04.2024)
- Väljas, M. (2015). ELAV RUUM sajand Eesti arhitektuuri. Eesti Arhitektuurimuseum.
- Vill, A. (28.04.2018). Kuidas kinopaleest Gloria Palace on nüüdseks saanud teater. Õhtuleht. <https://www.oh tuleht.ee/873445/kuidas-kinopaleest-gloria-palace-on-nuudseks-saanud-teater> (24.04.2024)
- Voltri, L. (1940). Kino. Uus Eesti 1, 2. <https://dea.digar.ee/?a=d&d=uuseesti19400102.2.15&srpos=3&e=-----194-et-25--1-byDA%2cbyAU%2cbyTI-tx-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-film-----> (24.04.2024)

GRAAFILISE MATERJALI ALLIKAD

- Aava, T. (2016). Kultuurimälestiste register - Mälestised, Kinohoone ja endise kino Gloria Palace säilinud interjöörid ja restoran Astoria interjöörid, F. Skujins, A. Wladovsky, A. Maasik, 1926.-30, 1991. A, Gloria Palace interjöörid. Saal. 11.11.2016. Foto: Timo Aava. <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=2202> (24.04.2024)
- Akel, K. H. (s.a.). Eesti Muuseumide Veebivärv, Eesti ajaloomuuseum - Gloria Palace, Kaarli pst. <https://www.muis.ee/museaalview/2050623> (24.04.2024)
- Arhitektuuriüksus (s.a.) - COCA-COLA PLAZA. Arhitektuuriüksus. <https://arhitektuuriyksus.ee/coca-cola-plaza> (25.04.2024)
- Eesti Ajaloomuuseum (s.a. a). Eesti Muuseumide Veebivärv - Kino "Kasiino" Aia tänaval. <https://www.muis.ee/museaalview/2074097> (24.04.2024)
- Eesti Ajaloomuuseum (s.a. b). Eesti Muuseumide Veebivärv - Kino "Metropol" Vene turul (Viru väljak). <https://www.muis.ee/museaalview/2074181> (24.04.2024)
- Eesti Arhitektuurimuuseum (1933). Eesti Muuseumide Veebivärv - Kino Bi-Ba-Bo, hoone vaade. Arhitekt Eugen Habermann. <https://www.muis.ee/museaalview/2633344> (24.04.2024)
- Eesti Arhitektuurimuuseum (1944). Kino "Gloria Palace" Tallinnas (I korruse tänavapoolse osa plaan). Arh Alar Kotli. <https://www.muis.ee/museaalview/2142054> (06.05.24)
- Eesti Arhitektuurimuuseum (1951) 2 saaliga kino Tallinnas (hilisem "Sõprus") eskiisid. Arh. August Volberg. <https://www.muis.ee/museaalview/2283732> (06.05.24)
- Eesti Arhitektuurimuuseum (1972). Eesti Muuseumide Veebivärv - Põltsamaa kino, I korruse plaan. Projektifoto. Arhitekt Ago Pähn. <https://www.muis.ee/museaalview/2633752> (26.04.2024)
- Eesti Arhitektuurimuuseum (s.a. a). Eesti Muuseumide Veebivärv - Kino Kosmos Tallinnas. Arhitekt Ilmar Laasi (tüüpprojekti alusel). <https://www.muis.ee/museaalview/3917413> (24.04.2024)
- Eesti Arhitektuurimuuseum (s.a. b). Eesti Muuseumide Veebivärv - Kino Sõprus Tallinnas. Arhitekt Peeter Tarvas. <https://www.muis.ee/museaalview/2208863> (24.04.2024)
- Eesti Arhitektuurimuuseum (s.a. c). Eesti Muuseumide Veebivärv - Kino "Leningrad" (Sõprus) Tallinnas. Arhitektid Peeter Tarvas, August Volberg. <https://www.muis.ee/museaalview/2392784> (24.04.2024)
- Eesti Arhitektuurimuuseum (s.a. d). Eesti Muuseumide Veebivärv - Kino Edu Põltsamaal, Leonid Volkovi käsikirja Eesti arhitektuur 1940-1988 III osa illustatsioonid. <https://www.muis.ee/museaalview/4085961> (25.04.2024)
- Eesti Rahva Muuseum (s.a.). Eesti Muuseumide Veebivärv - Suurgildi hoone ehk Börsimaja Pikk tänav 17 Tallinnas. <https://www.muis.ee/museaalview/2680786> (24.04.2024)
- Eesti Rahvusrhiiv (1964). (tp. nr. 29-06-2 sidumine). Projektülesanne. I köide. Tekstiline-graafiline osa. Joonised, 4; 5. Säilik: ERA. T-14.4-6.2235. Allsari: Mustamõe II m/r laiaekraaniga kino tp. 29-06-2 sidumine. KIN-1. Allsari: 5.1, Tallinn. Allarhiiv: RAS Eesti Projekt. Arhiiv: ERA, T-14 - Riiklik aktsiaselts Eesti Projekt. <https://ais.ra.ee/et/description-unit/view?id=121100412605&ru=8Mlqdl> (06.05.24)
- Eesti Rahvusrhiiv (1975). Säilik ERA. T-2.4-1. 2932 Keskallee 1 (end Teatriväljak 1), kino Pobeda, Kaust 7: KV-1; KV-2. Allsari 1.10 - Kohtla-Järve rajoon, Kohtla-Järve linn. Allarhiiv: 1 - Eesti Kommunaalprojekt. Arhiiv: ERA. T-2 - Riiklik aktsiaselts Kommunaalprojekt. <https://ais.ra.ee/et/description-unit/view?id=121701298842&ru=7mvEVF> (06.05.24)
- Eesti Rahvusrhiiv (s.a. a). Otepää, kino "Avangard"; Kapitaalremondi kavand. Tööjoonised. Kalkad, T-0998-63. Allsari 1.17 - Valga rajoon, Valga linn. Allarhiiv. 1 - Eesti Kommunaalprojekt. Arhiiv: ERA. T-2 - Riiklik aktsiaselts Komunaalprojekt. <https://ais.ra.ee/et/description-unit/view?id=121701297593&ru=7QVcGy> (06.05.24)
- Eesti Rahvusrhiiv (s.a. b). Arhivaal: 2. Kapitaalremondi tehnilise projekti tööjoonised (kalkad). T-529-83, T-369-70, Kaust 9: 1 korruse plaan. Säilik: ERA. T-2.4-1.8190 Pärnu mnt 45, kino Kosmos. Allsari: 1.1 - Tallinn. Sari 1. Projektid. Allarhiiv: 1 - Eesti Kommunaalprojekt. Arhiiv: ERA. T-2 - Riiklik aktsiaselts Kommunaalprojekt. <https://ais.ra.ee/et/description-unit/view?id=223705915539&ru=8VmWj3> (06.05.24)

- Eesti Rahvusrhiiv (s.a. c). Kinohoone rekonstureerimise eskiisprojekt, 8-10. Säilik: ERA T-2.4-1. 2353 Merivälja tee 3, kino Pirita. Allsari 1.1 - Tallinn. Allarhiiv: 1 - Eesti Kommunaalprojekt. Arhiiv: ERA. T-2 - Riiklik aktsiaselts Kommunaalprojekt. <https://ais.ra.ee/et/description-unit/view?id=110705635013&ru=8bmAyd> (06.05.24)

- Järvamaa Muuseum (1961). Eesti Muuseumide Veebivärv - foto, Paide kultuurimaja rändkino mehaanik Valter Indermitte 1961.a. <https://www.muis.ee/museaalview/1303076> (24.04.2024)

- Lepp, O. (1959.). Eesti Muuseumide Veebivärv, Virumaa Muuseumid - Kohtla-Järve, kino Pobeda. <https://www.muis.ee/museaalview/1891831> (24.04.2024)

- Martinson, V. (s.a.). Eesti Muuseumide Veebivärv, Tallinna Linnamuuseum - Pirita kino. <https://www.muis.ee/museaalview/2299349> (25.04.2024)

- Norman, E. (1989). Rahvusrhiivi fotosüsteem - Lasnamäe elamurajoonis asuv kino Lindakivi. https://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/view?id=226496&_xr=662a122746410 (25.04.2024)

- Nyländer, N. (s.a.). Eesti Muuseumide Veebivärv, Tallinna Linnamuuseum - Tallinn, "Rotunde" vanal näitusplatsil, hilisem kino "Endla". <https://www.muis.ee/museaalview/1605974> (24.04.2024)

- Pitk, T. (2022). Välikino nädalavahetus - Aigu om! Ja Niidukino. Tartu Elekriteater, Filmid, Galerii. <https://elektriteater.ee/galerii/valikino-nadalavahetus-aigu-om-ja-niidukino/> (25.04.2024)

- Selleke, E. (1961). Eesti Muuseumide Veebivärv, Tartu Linnaajaloo Muuseumid / Tartu Linnamuuseum - Kino Ekraan (arh. R.-K. Kivi tüüpproj., 1959). Tartu, 1961. Foto E. Selleke. <https://www.muis.ee/museaalview/3314848> (25.04.2024)

-Selleke, E. (1945). Vaade Holmi tänavale. <https://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/view?id=230682> (13.05.2024)

- Sirge, P. (2001). Eesti Muuseumide Veebivärv, Eesti Arhitektuurimuuseum - Kino "Coca-Cola plaza", foto seeriast "Koka", öine vaade hoonele nurgalt. Arhitekt Andri Kirsima. <https://www.muis.ee/museaalview/2637024> (25.04.2024)

- Tartu Linnavalitsus (2017). Holmi kvartali arhitektuurivõistlus. Tartu linnas Ülejõel asuva Holmi kvartali avaliku arhitektuurivõistluse ülesanne.

- Tartu Linnaajaloo Muuseumid / Tartu Linnamuuseum (1916). Eesti Muuseumide Veebivärv - Kino Illusioon ülejõel. Tartu, 1916. <https://www.muis.ee/museaalview/1578320> (24.04.2024)

- Võrumaa Muuseum (s.a.). Eesti Muuseumide Veebivärv - Foto. Kino Noorus. 1970-nd a. <https://www.muis.ee/museaalview/1084300> (25.04.2024)